

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

На правах рукопису

УДК 94(477)

Гурак Ігор Федорович

УКРАЇНСЬКЕ СТУДЕНТСТВО У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ
СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ (60-ті роки ХІХ – початок ХХ ст.)

Спеціальність 07.00.01 – історія України

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Науковий керівник
Грабовецький Володимир Васильович
доктор історичних наук, професор

Івано-Франківськ – 2005

ЗМІСТ

Вступ.....	4-8
Розділ I. Історіографія проблеми та джерельна основа дослідження.....	9-26
Розділ II. Студентство у структурі українського національного руху Східної Галичини у 60-ті – першій половині 70-х рр. XIX ст.....	27-53
Розділ III. Посилення соціалістичних тенденцій в українському студентському русі другої половини 70-х – 80-х рр. XIX ст.....	54-90
Розділ IV. Студентська молодь та початки кристалізації партійно-політичної системи галицьких українців у 90-ті рр. XIX ст.....	91-129
Розділ V. Політична диференціація українського студентства та його участь у суспільно-політичному житті Галичини на початку XX ст.....	130-173
Висновки.....	174-180
Список використаних джерел та літератури.....	181-234

Перелік умовних скорочень:

злр. – золоті ринські.

кр. – корони.

КРНС – Католицький русько-народний союз.

НДП – Націонал-демократична партія.

ППСД – Польська партія соціал-демократична.

РНП – Русько-народна партія.

РУРП – Русько-українська радикальна партія.

УРП – Українська радикальна партія.

УСДП – Українська соціал-демократична партія.

УСДРП – Українська соціал-демократична робітничка партія.

УСС – Український студентський союз.

ВСТУП

Актуальність теми. Студенти у будь-якій державі є носіями прогресивних, демократичних ідей, борцями з проявами реакційності та консерватизму. Ця частина інтелігенції у житті багатьох країн, особливо у переломні моменти історії, відіграла якщо не головну, то, принаймні, дуже важливу роль.

Сучасна українська студентська молодь, не обтяжена пережитками минулого, свідомістю, що сформувалася в умовах командно-адміністративної системи та тоталітарного суспільства прискорює процес перетворення України на цивілізовану, правову державу. У наш час студенти відіграють важливу роль у різних громадських молодіжних об'єднаннях, беруть участь у виборчих кампаніях, інших проявах суспільного життя. Поряд з тим, відсутність життєвого досвіду, а також традиційно складне матеріальне становище іноді провокують ситуацію, коли частина студентської молоді стає знаряддям у руках різного роду політичних діячів, які використовують її потенціал для реалізації власних меркантильних інтересів.

Для того, щоб участь студентства у політичному житті держави була більш конструктивною, а негативні тенденції зведені до мінімуму, українській молоді, широким колам громадськості, а також владним структурам варто врахувати та якнайширше використати все те позитивне, що мало місце у суспільно-політичній діяльності студентства Східної Галичини, починаючи від 60-х рр. XIX ст. і завершуючи початком Першої світової війни. За умов малої чисельності української галицької еліти, студенти в цей час активно поповнювали ряди борців за національну ідею, а в окремі періоди і очолювали національний рух. Динамічна, здатна до сприйняття та генерування нових передових ідей українська студентська молодь досить часто виступала з постулатами, які лягали в основу національних концепцій українських політичних рухів, а згодом і партій.

З іншого боку, актуальність дисертаційної роботи зумовлена тією обставиною, що дотепер означена проблема не була предметом спеціального дослідження. У низці сучасних монографій та наукових статей, присвячених історії студентства, головний акцент робиться на культурно-освітній діяльності

молоді, боротьбі за відкриття у Львові українського університету, детально висвітлюється процес організаційного становлення студентських товариств. У той же час, участь студентства у суспільно-політичному житті Східної Галичини розкривається тільки у загальних рисах.

Зв'язок роботи з науковими планами, темами. Дослідження виконане на кафедрі історії України Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника і є складовою частиною науково-дослідної програми “Історія суспільно-політичних рухів в Україні у ХІХ – ХХ ст.”.

Мета дослідження полягає у висвітленні місця і ролі українського студентства у суспільно-політичних процесах Галичини від 60-х рр. ХІХ ст. до початку Першої світової війни.

Реалізація поставленої мети вимагала розв'язання наступних **завдань**:

- визначити основні здобутки і прогалини у вивченні проблеми та інформативний потенціал джерельної бази дослідження;
- розкрити національно-політичну орієнтацію студентської молоді та чинники, що її зумовили;
- з'ясувати роль студентів у формуванні народовської та радикальної течій;
- проаналізувати вплив діяльності студентства на заснування і розвиток РУРП та інших партій;
- розглянути та оцінити багатовекторність суспільно-політичної діяльності студентської молоді на початку ХХ ст.

Об'єкт дослідження – суспільно-політичний рух українського студентства Східної Галичини у 60-ті рр. ХІХ – на початку ХХ ст.

Предметом дослідження є національно-політичні напрямки у середовищі студентської молоді, її участь у формуванні народовського та радикального рухів, діяльність представників студентства у складі українських політичних партій.

Хронологічні рамки роботи обумовлені предметом дослідження й охоплюють період від 1861 – до середини 1914 р. Нижня межа зумовлена появою народовської громади “Молода Русь”, що ознаменувала активізацію суспільно-

політичної діяльності студентства. Верхня межа збігається з початком Першої світової війни, що була однією із рубіжних дат в історії європейських народів, у тому числі й українців.

Географічні межі дослідження охоплюють східну частину Галичини – українські землі, які в досліджуваний період перебували у складі Австро-Угорської імперії та спільно з польськими землями склали автономну адміністративну одиницю – Галицький коронний край.

Методологічну основу дисертації становлять принципи об'єктивності та історизму. Принцип об'єктивності зумовив неупереджене ставлення до проаналізованих у роботі фактів та процесів, співставлення найрізноманітніших думок, а також написання висновків, які логічно випливають із всього опрацьованого матеріалу. Принцип історизму дозволив розглядати події, що досліджуються, у контексті суспільно-політичних та етнонаціональних відносин в Галичині.

Класифікуючи різні групи студентів за орієнтацією на ті чи інші національно-політичні ідеали, розглядаючи характерні риси різноманітних політичних напрямків і підводячи підсумки, автор використовував загальнонаукові методи: аналіз, синтез та узагальнення. Для того, щоб зосередитися виключно на суспільно-політичній діяльності студентської молоді, застосовано метод абстрагування. Для типологізації джерел були використані методи систематизації та класифікації. Характеризуючи етапи та напрями у діяльності студентської молоді, аналізуючи передумови і визначаючи джерела, на яких базувалися різні процеси, розглядаючи події, з урахуванням конкретних історичних умов, в основу роботи були покладені порівняльний, проблемно-хронологічний, конкретно-історичний та ретроспективний методи дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у комплексному розгляді, на основі аналізу як вже відомих, але переосмислених з позицій сучасної методології, так і маловідомих чи взагалі невідомих фактів та тенденцій розвитку, суспільно-політичної діяльності українського студентства Східної Галичини. Дисертаційне дослідження є однією з перших спроб в історичній науці визначити

місце українського студентства у політичному житті Східної Галичини. Дисертантом введено в науковий обіг значну кількість неопублікованих раніше матеріалів; показано студентську молодь впливовою політичною силою, яка спричинилася до появи народовської і радикальної течій; акцентовано увагу на важливості ролі студентства у процесі створення та ідеологічної еволюції РУРП; висвітлено місце українських студентів у найрізноманітніших суспільно-політичних акціях та процесах у Східній Галичині на початку ХХ ст. На основі історико-політологічного аналізу доведено, що у плані національно-політичної орієнтації студентство було відображенням всього галицького суспільства.

Практичне значення дисертаційної роботи полягає в тому, що введені у науковий обіг нові неопубліковані джерела, конструктивно-критичний аналіз опублікованих матеріалів обумовили появу оригінальних висновків, які значно розширюють спектр наукових знань з історії студентства та окремих аспектів суспільно-політичних відносин другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Результати дослідження можуть бути використані при підготовці підручників, монографій з політичної історії та молодіжного руху, біографічних робіт, у процесі підготовки лекційних курсів та спецкурсів з історії України ХІХ – ХХ ст.

Особистий внесок здобувача полягає у ініціюванні розробки актуальної, але маловивченої теми, виявленні та систематизації низки джерел, висуненні та обґрунтуванні нових концептуальних підходів до висвітлення суспільно-політичної діяльності українського студентства Східної Галичини у 60-х рр. ХІХ – на початку ХХ ст.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційної роботи апробовані на кафедрі історії України Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника та під час виступів на регіональній науковій конференції “Кіцманська Січ” 1902-2002 (Чернівці, 2 листопада 2002 р.), II міжнародному науковому конгресі українських істориків. (Кам’янець-Подільський, 17 – 18 вересня 2003 р.), міжнародній конференції “Духовна вісь України” (Івано-Франківськ, 2004 р.), II міжнародній науково-теоретичній конференції “Знаки питання в історії України: українська історія у

східноєвропейському контексті” (Ніжин, 6 – 7 листопада 2004 р.), II міжнародному науково-практичному семінарі “Кайндлівські читання” (Чернівці, 28 – 29 травня 2005 р.) та звітних наукових конференціях викладачів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника у 2002 – 2004 рр.

Матеріали і висновки дисертації відображені у публікаціях автора: Український Студентський Союз: заснування та діяльність до Першої світової війни // Питання історії України: Збірник наукових статей. – Чернівці: Зелена Буковина, 2003. – Т. 6. – 368 с. – С. 117-120; Гурак І.Ф. Виникнення перших українських студентських товариств у Східній Галичині (1870 – 1871 рр.) // Вісник Прикарпатського університету. Історія. Вип. ІХ. – Івано-Франківськ, 2004. – С. 119-128; Українське студентство Східної Галичини у середині 70-х рр. ХІХ ст.: пошуки нових шляхів розвитку та зміни національно-політичного обличчя // Схід. – 2005. – № 4. – С. 54-57; Вплив української інтелігенції із Наддніпрянської України на український студентський рух у Східній Галичині (60 – 70-ті рр. ХІХ ст.) // Україна соборна. Збірник наукових статей. Вип. 2. – Ч. ІІІ. – К., 2005. – С. 93-103; Політична диференціація українського студентства у Галичині на початку ХХ ст. // Р.Ф.Кайндль. Вікно в європейську науку. Матеріали II Міжнародного наукового семінару “Кайндлівські читання”, 28 – 29 травня 2005 р. – Чернівці: Прут, 2005. – С. 68-75; Українські гімназійні громади Східної Галичини у 60 – 70-х роках ХІХ ст. // Краєзнавець Прикарпаття. – 2004. – № 3. – С. 46-48.

Структура дисертації обумовлена метою та завданнями дослідження. Робота складається із вступу, п’яти розділів, висновків і списку використаних джерел та літератури (721 назва). Повний обсяг дисертації становить 234 сторінки, з них основного тексту – 180 сторінок.

Розділ І.

**ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА ОСНОВА
ДОСЛІДЖЕННЯ**

У процесі пошукової роботи нами була виявлена значна кількість матеріалів, які в тій чи іншій мірі стосуються окремих аспектів досліджуваної проблеми. Різноманітність робіт дає підстави при їхньому аналізі виділити кілька груп: розвідки досліджуваного періоду та міжвоєнних років, праці, підготовлені вітчизняними науковцями у радянські часи, монографії діаспорних авторів та дослідження істориків незалежної України.

Ще у 1866 р. невідомим автором була написана розвідка “Молода Русь” в роках 1860 – 1866” [305-314], що, практично, є першою роботою, в якій через призму народовської громади була описана суспільно-політична діяльність українських студентів, розкрита їх роль у формуванні та перших кроках народовської течії.

Наприкінці 70-х рр. XIX ст. М.Павлик підготував досить ґрунтовне дослідження під назвою “Рух галицько-руської молоді 1870 – 1879 р.” [94]. Головний акцент у ній зроблений на динаміці ідейної орієнтації, яка мала місце в середовищі українських студентських товариств у середині 70-х рр. М.Павлик розкрив причини та хід короткочасного переходу русофільського товариства “Академічний кружок” на народовські позиції. Тут також відображено зародження у політичному спектрі Східної Галичини радикального напрямку, до чого студенти мали пряме відношення. Однак ця праця не була опублікована і збереглася тільки у вигляді рукопису у фонді М.Павлика у Центральному державному історичному архіві України у місті Львові.

У середині 80-х рр. XIX ст. один із керівників “Академічного братства” Є.Калитовський написав працю “Історичний очерк розвою Товариства “Дружний Лихвар”, опісля “Академічне Братство”, 1871 – 1885” (авторство встановлено львівським дослідником Р.Ковалюком) [580]. Поряд із описом подій товариського життя, наукової діяльності членів організації автор також розкрив політичну

орієнтацію українського студентства на початку 1870-х рр. та її зміни у середині цього десятиліття.

Зростання політичної активності українського студентства у кінці XIX – на початку XX ст. відображено у роботі О.Назарука та О.Охримович під назвою “Хроніка руху української академічної молоді від 1861 р. до 1908” [635]. На той час це було серйозне дослідження, написане на основі різноманітних джерел, у тому числі документації студентських товариств, тогочасних газетних публікаціях та спогадах очевидців.

На початку XX ст. з’явилася низка праць, присвячених суспільно-політичним процесам, окремим діячам, автори яких у тій чи іншій мірі торкалися досліджуваної проблеми. Зокрема, у цей час була опублікована робота О.Терлецького “Галицько-руське письменство 1848 – 1865 рр.” [673], у якій аналізувалися початки народовського руху, його організаційна структура. Дослідник досить детально змалював фактори, які впливали на формування світогляду ранніх народовців, подав порівняльну характеристику ідейних засад “народної партії” та представників старшої інтелігенції, відобразив, як змінювалися впродовж першої половини 60-х рр. XIX ст. взаємини між цими двома політичними напрямками.

Цінною є також робота Є.Олесницького “З перед четвертини століття” [639]. Автор у ній показав зміни політичної орієнтації, що мали місце в середовищі українського студентства в останній третині 1870-х рр. Він також висвітлив протистояння, яке існувало у товаристві “Дружній лихвар”, котрий у той період об’єднував студентів народовського та радикального напрямків.

Національне життя галицьких українців протягом другої половини 70-х – 90-х рр. XIX ст., відносини між тогочасними галицькими політичними течіями та участь у цих процесах студентської молоді відтворив І.Франко у роботі “Молода Україна. Провідні ідеї і епізоди” [682].

Т.Ревакович та І.Верхратський на сторінках “Записок Наукового товариства Шевченка” опублікували розвідки [543, 647, 648], в яких відтворили зародження народовського напрямку, розкрили видавничу діяльність ранніх народовців,

контакти студентів цієї національно-політичної орієнтації із старшими галицькими діячами та представниками інтелігенції з Наддніпрянщини,.

Вплив соціал-демократичної ідеології на студентську молодь та її орган “Молоду Україну” продемонстрував у роботі “Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичині” В.Левинський [616].

Чинники, що спричинилися до зміни національно-політичної орієнтації українського галицького студентства у середині 1870-х рр., перші кроки радикальної течії показав у розвідці, присвяченій дволітньому ювілею смерті М.Павлика, М.Лозинський [622].

У період від Першої світової війни до включення західноукраїнських земель у склад Української РСР значну частину творів, що мали відношення до досліджуваної проблеми, становила мемуарна література. Поряд з тим, тогочасними науковцями та політичними діячами також було опубліковано ряд досліджень, що відображали суспільно-політичну діяльність українського студентства Східної Галичини у охопленій нами період. Так, К.Студинським та Я.Гординським у цей час були написані праці, присвячені національно-політичним поглядам та діяльності студентів, що належали до народовської громади [549, 666-668].

Особливої уваги заслуговує робота В.Мудрого “Боротьба за огнище української культури в західних землях України” [632]. У ній автор показав становище, яке займали українці у Львівському університеті, висвітлив боротьбу різних верств галицького суспільства і насамперед студентської молоді за відкриття у Львові вищого навчального закладу для галицьких українців.

Цінною працею для характеристики політичної орієнтації українських студентів у першій половині 90-х рр. XIX ст., їх участі у заснуванні та діяльності РУРП є робота В.Будзиновського “Ішли діди на муки” [538]. Безпосередній учасник описуваних процесів, В.Будзиновський не тільки подав фактичний опис подій, але і намагався проаналізувати їх, піддаючи критиці певні стереотипи, які склалися на той час в оцінці відповідних процесів.

Ідеологічні засади, на котрих ґрунтувалися ранні народовці, чинники, що спричинилися до утвердження серед студентської молоді українських національних ідеалів, розкрив М. Стахів у розвідках “На переломі. Коротка історія українського політичного руху в новіших часах” та “На хвилях революції” [660, 661]. Крім того, у працях “Проти хвиль: Історичний розвиток українського соціалістичного руху на західних українських землях” і “Пробудження народних мас. Історія українського політичного руху” [662, 663] він показав зміни ідеологічної орієнтації в середовищі студентської молоді у середині 1870-х рр., проаналізував причини зростання соціального спрямування серед молоді, показав, яким чином тогочасне галицьке суспільство реагувало на ці зміни.

Ідейні засади та суспільно-політичну діяльність студентів проросійської орієнтації у збірнику, присвяченому шістдесятій річниці заснування товариства “Друг”, з’ясовували Р. Луцик та О. Хиляк [623; 684].

Спільною рисою робіт вище названих авторів є їхня фактологічна цінність. Вона зумовлена тим, що у них використана значна кількість втрачених на сьогодні історичних документів та частково спогади. Однак для деяких із них особливо написаних студентами характерним є тенденційність у судженнях, некритичне ставлення до джерел і описуваних явищ та майже цілковите ігнорування діяльності студентів-русофілів (за виключенням розвідок Р. Луцика та О. Хиляка).

Наступну групу наукових робіт, що містять відповіді на окремі питання досліджуваної проблеми становлять праці, написані радянськими істориками. У той час на багато тем була накладена негласна заборона. Серед них і діяльність більшості галицьких діячів, політичних партій та організацій охопленого періоду, над якими тяжів ярлик “буржуазного націоналізму”. Частково висвітлювалися тільки процеси, пов’язані з робітничим та селянським рухами, досліджувалася діяльність осіб, які знаходилися якщо не на марксистських, то, принаймні, на соціалістичних позиціях.

Однією з перших робіт такого роду, в якій змальовується участь українського студентства у акціях, викликаних впливом російської революції

1905 – 1907 рр., стало дослідження І.Довгаля “Вплив російської революції 1905 р. на розвиток революційного руху в Галичині” [563].

Дещо пізніше М.Кравець опублікував ряд статей, присвячених робітничому рухові у Східній Галичині та утворенню РУРП [605-607]. Автор на основі тогочасних періодичних видань, архівних матеріалів відтворив у них участь студентської молоді у зазначених процесах.

Чи не найгрунтовнішою роботою радянської історіографії, що має безпосереднє відношення до окресленої проблеми є праця С.Трусевича “Суспільно-політичний рух у Східній Галичині в 50 – 70-х рр. XIX ст.” [675]. У ній дослідник поряд із іншими явищами та процесами розкрив участь студентської верстви у діяльності народовського напрямку, подав аналіз чинників, які впливали на формування ідейних засад народовців, відтворив участь студентства у суспільно-політичному житті галицьких українців у 70-ті рр. XIX ст.

Суттєвий внесок у вивчення суспільно-політичної діяльності студентства у другій половині 70-х рр. XIX ст. зроблено І.Бассом, М.Возняком та іншими авторами, які займалися дослідженням життя та діяльності І.Франка [527, 529, 545, 554]. Серед робіт такого плану особливу цінність для дослідження становить монографія В.Калиновича “Політичні процеси Івана Франка та його товаришів” [582]. Попри певну ідеологічну заангажованість праця досі не втратила своєї наукової цінності, що зумовлено залученням В.Калиновичем широкого кола архівних матеріалів, на основі яких він відтворив процес зародження в середовищі студентства, а разом з тим і серед української інтелігенції Східної Галичини в цілому соціалістичної течії. Також автор продемонстрував тісні зв’язки І.Франка із студентською молоддю упродовж 1880-х рр.

Зміна ідейної орієнтації українського студентства у середині 70-х рр. XIX ст., її причини та до певної міри наслідки частково висвітлені у працях, що стосуються діяльності М.Драгоманова [578, 579].

Суспільно-політична активність студентства у 90-х рр. XIX – на початку XX ст. через призму діяльності окремих галицьких діячів стала предметом дослідження О.Бандури, Ф.Погребеника, О.Скакун [526, 644, 658].

Участь студентської молоді у окремих епізодах селянського руху показав В.Іщенко у праці “Селянський рух у Східній Галичині (1905 – 1907 рр.)” [581].

Вказані та деякі інші праці, написані за умов жорсткої ідеологічної цензури, обтяжені марксистсько-ленінською ідеологією та класовим підходом, однак введені тогочасними дослідниками у науковий обіг документи становлять міцне фактологічне підґрунтя для сучасних досліджень.

Окремі аспекти досліджуваної проблеми знайшли своє висвітлення у працях українських істориків у діаспорі. Значна кількість таких робіт присвячена окремим галицьким діячам кінця XIX – початку XX ст. Зокрема, обставини боротьби студентської молоді за відкриття у Львові українського університету, підготовка та організація втечі із в'язниці М.Січинського були описані М.Заклинським у праці, присвяченій Д.Вітовському [574].

Суспільно-політична діяльність, національно-політична орієнтація українського студентства на початку XX ст. частково висвітлені О.Грицаєм, О.Зінкевичем та С.Шахом у контексті дослідження студентських років Є.Коновальця [552, 577, 691].

Політична диференціація галицького студентства на рубежі XIX – XX ст., ключові національні ідеали цієї верстви відтворені у розвідці Ю.Старосольського “Молода Україна” [659].

Передвоєнній діяльності студентства, спрямованій на запровадження серед галицької молоді військового виховання присвячений збірник Головної управи Українських січових стрільців “За волю України” [573].

Принципове значення для розуміння національно-політичних ідеалів, якими керувалися українські студенти, мають також дослідження, що стосуються студентської преси. Серед праць такого напрямку насамперед слід відмітити роботи В.Яніва та А.Животко [571, 695], в котрих проаналізована видавнича

діяльність студентської молоді, починаючи від 60-х рр. ХІХ ст. і завершуючи початком Першої світової війни.

Найрізноманітніші прояви національного руху галицьких українців досліджуваного періоду і одночасно участь у ньому студентської молоді стали предметом дослідження І.Лисяка-Рудницького [678]. Зокрема, автор показав, яку роль відіграло студентство у формуванні народовського та радикального напрямків.

Вклад студентської молоді у процес становлення РУРП, боротьба за український університет у Львові знайшли своє висвітлення на сторінках праці Т.Гунчака “Україна: перша половина ХХ ст.: Нарис політичної історії” [560].

На особливу увагу заслуговує робота В.Леника “Українська організована молодь” (молодечі організації від початків до 1914 р.) [617]. Попри обмежене коло джерел, якими мав змогу користуватися автор та зумовлені цією обставиною неточності ця праця має значну наукову вартість через те, що вона була першою спробою комплексного дослідження діяльності українського студентства Східної Галичини.

Грунтовне дослідження, яке охоплює значну частину важливих для дисертаційної роботи проблем підготував сучасний канадський історик Дж.-П.Химка. У монографії “Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 – 1890)” [685] він на підставі українських та зарубіжних архівних матеріалів, часописів та праць досліджуваного періоду, робіт діаспорних та радянських істориків здійснив аналіз діяльності народовської громади; відтворив процес зародження радикального напрямку, його еволюцію включно до заснування РУРП. При цьому поважне місце у дослідженні відводиться ним діяльності студентської молоді.

Праці закордонних істориків представляють значну цінність у тому плані, що вони позбавлені однобічності у напрямках дослідження та висновках, що було властивим для робіт, написаних в умовах радянської системи.

Таким чином, дві останні групи праць, практично, доповнюють одна одну. Діаспорні роботи з різними методологічними засадами та концептуальними

підходами при порівняно обмеженому колі джерел, а також радянські дослідження, для яких характерно залучення великого масиву архівних документів за умов глибокого та всебічного аналізу створюють підґрунтя для нових висновків і узагальнень.

Із здобуттям Україною незалежності розпочався якісно новий етап у історичній науці. З цього часу українські дослідники стали приділяти більше уваги галицькому студентству. Низку праць, присвячених цій тематиці, підготував Р.Ковалюк. [595-602]. Основні результати своїх досліджень Р.Ковалюк відобразив у монографії “Український студентський рух на західних землях ХІХ – ХХ ст.” [603]. Розглядаючи найрізноманітніші напрямки діяльності українських студентів західноукраїнських земель, науковець ввів у науковий обіг значне число неопублікованих раніше архівних матеріалів, збагатив сучасну історіографію новими концептуальними висновками.

Помітне місце у діяльності українського студентства на початку ХХ ст. займала боротьба за відкриття у Львові українського університету. По цій темі підготовлено кілька наукових робіт дослідником В.Качмаром. Ним також була захищена кандидатська дисертація на тему “Проблема українського університету у Львові в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.: суспільно-політичний аспект” [589-593, 715], в якій значне місце відведено діяльності української студентської молоді.

Комплексним дослідженням історії студентства Львівського університету займається В.Благий. Він написав низку праць, що стосуються діяльності українських студентів на початку ХХ ст., їх відносин з польською молоддю, історії студентської преси, причому як народовської, так і русофільської [530-537]. У них автор час від часу зупиняється на моментах, що мають відношення до окресленої нами проблеми. У 2002 р. В.Благий захистив кандидатську дисертацію на тему “Студентство Львівського університету в 1900-1914 роках: історико-соціологічний аспект” [713]. У ній один із параграфів четвертого розділу присвячений суспільно-політичній діяльності студентства Східної Галичини (розглядаються українські, польські та єврейські студенти).

Досить ґрунтовні роботи, що характеризують участь студентства у політичному житті Східної Галичини, належать Я.Грицаку. У працях “Молоді” радикали в суспільно-політичному житті Галичини” та “До генези ідеї політичної самостійності України” [553, 555] дослідник розкрив участь студентської молоді у процесі утворення РУРП, проаналізував вплив, який здійснювали студенти на партію у перші роки її існування.

Сучасний дослідник О.Середа у статтях “Питання української національної ідентичності у громадсько-політичному житті Галичини в 1860 – 1867 роках”, “Національна свідомість і політична програма ранніх народовців у Східній Галичині (1861 – 1867)”, “Громади ранніх народовців у Східній Галичині (60-і роки ХІХ ст.)” [655-657] розглянув формування та діяльність громади ранніх народовців, політичні погляди її представників. Беручи до уваги те, що основу цієї громади становили студенти, він, практично, відтворив ідейну орієнтацію та суспільно-політичну діяльність українського студентства у 60-ті рр. ХІХ ст.

Участь українського студентства у діяльності РУРП та УСДП, політична диференціація у його середовищі на початку ХХ ст., місце студентів у боротьбі за український університет знайшли своє висвітлення у монографії О.Жерноклеєва “Українська соціал-демократія в Галичині: нарис історії (1899 – 1918)” та статті “Національна ідея “Молодої України” (1900 – 1903)” [568, 570].

Діяльність студентської молоді напередодні Першої світової війни і зокрема її участь у формуванні організації “Січові стрільці” знайшли своє висвітлення у дослідженнях М.Литвина [618, 619].

Політична активність галицького студентства на початку 90-х рр. ХІХ ст., відношення представників студентських товариств (у тому числі проросійської орієнтації) до “нової ери”, відображені у роботі І.Чорновола “Польсько-українська угода 1890 – 1894 рр.” [688].

Окремі прояви суспільно-політичної діяльності студентської молоді Східної Галичини розкриває у праці “Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (ХІХ ст. – 1939 р.)” М.Кугутяк [610]. Дослідник також працював над проблемою боротьби студентства за утворення у Львові

українського вищого навчального закладу, що знайшло своє відображення у статтях “Проблема українського університету в суспільно-політичному русі Східної Галичини (1848 – 1918)” та “Боротьба за український університет була боротьбою за державність” [609, 612].

Окремі моменти суспільно-політичної діяльності українського студентства, його політичної орієнтації через призму діяльності студентських товариств показав у окремому розділі розвідки “Українські молодіжні товариства Галичини: 1861 – 1939 рр. (Короткий історичний нарис)” [519] І.Андрухів.

Після здобуття Україною незалежності історики почали значну увагу зосереджувати на дослідженні історичних постатей, які у радянський час або замовчувалися, або висвітлювалися однобоко та тенденційно. Як наслідок, у останні роки з’явилася значна кількість наукових робіт біографічного характеру. Та обставина, що абсолютна більшість відомих галицьких діячів у свій час були студентами, до того ж перші кроки на поприщі суспільно-політичної діяльності зазвичай робилися ними ще під час навчання у вищих навчальних закладах зумовлює ситуацію, що значна частина біографічних робіт, які стосуються діячів другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст. проливають світло на ті чи інші аспекти суспільно-політичної діяльності як студентства взагалі, так і окремих його представників.

Серед таких праць важливе місце посідає монографія О.Жерноклеєва та І.Райківського, присвячена діячам соціал-демократичної течії [569] та роботи І.Андрухіва і П.Арсенича, в яких висвітлюється діяльність відомих персоналій Станіславщини [517, 518, 525]. Також значну фактологічну цінність для нашого дослідження становлять праці В.Качкана з біографістики [584-588], які розкривають життєвий шлях та діяльність значної кількості представників галицької еліти. Аналіз суспільно-політичної діяльності Д.Вітовського, у тому числі і в студентські роки зустрічаємо у нарисі В.Великочия та Б.Гавриліва [542]. Політичній діяльності студентської молоді у першій половині 90-х рр. ХІХ ст. і особливо місцю у цій діяльності Ю.Бачинського, присвячені праці І.Бегея, І.Гошуляка, Ю.Шаповала [528, 550, 690]. Участь у суспільно-політичному житті

Галичини Л.Бачинського, а поряд з ним В.Стефаніка та Л.Мартовича висвітлена у дослідженні Ф.Погребеника “Лев Бачинський” [643]. Життєвий шлях та діяльність відомих політичних діячів, які в досліджуваний період були лідерами студентської молоді розкриваються у роботах Л.Бурачок, П.Гуцала, Л.Кобути, І.Кресіної, Т.Огородника, І.Селецького [539, 561, 594, 608, 637, 653].

Умови політичного життя, у яких доводилося діяти студентам, розглядають у своїх працях О.Сухий, Ю.Янишин та інші [646, 669, 693, 694].

Підсумовуючи огляд історіографії, зазначимо, що її аналіз дає підстави стверджувати, що на цей час в історичній науці не існує окремого дослідження, яке б комплексно розкривало визначену нами проблему. Поряд з тим, є низка праць, у котрих висвітлюються певні її аспекти.

Основні моменти досліджуваної проблеми відображено у використаних нами документальних матеріалах, котрі є основою нашої роботи. Серед них вагоме місце займають неопубліковані документи. Основний їхній масив зосереджений у Центральному державному історичному архіві України (ЦДІАУ) у місті Львові та у Державному архіві Львівської області (ДАЛО). Серед документів ЦДІАУ у м. Львові особливу цінність для нашої роботи становлять справи 146 фонду (Галицьке намісництво, м. Львів, 1772 – 1921 рр.) [34-49]. У його 4, 7, 8 та інших описах зберігається значна кількість донесень староств, органів поліції, у яких містяться матеріали, присвячені участі студентської молоді у селянському русі, боротьбі за виборчу реформу, заснуванню у Львові українського університету та іншим політичним акціям.

Суспільно-політична діяльність студентства, представники якого у першій половині 90-х рр. ХХ ст. підтримували народовську течію частково відображена у діловодській документації товариства “Ватра”, що зібрана у 349 фонді (Студентське товариство “Ватра”, м. Львів) [63-67].

Значну фактологічну вартість для дослідження становлять звіти з діяльності повітових секцій Українського студентського союзу, зосереджені у 400 фонді (Український студентський союз у Львові) [83-89]. Його матеріали, зокрема розкривають участь студентства у суспільно-політичному житті Східної Галичини

напередодні Першої світової війни, описують прояви ідейної диференціації у середовищі молоді.

Політичні переконання студентської молоді, яка підтримувала панруську ідеологію до певної міри відображені у діловодстві товариства “Друг”, що зберігаються серед справ 506 фонду (Товариство руських студентів “Друг”, м. Львів) [90-92].

Принципово важлива інформація почерпнута нами із справ 663 фонду (Павлик М. (1853 – 1915), публіцист, письменник, громадсько-політичний діяч, дійсний член НТШ) [93-100]. Через низку статей М.Павлика, його листи, а також епістолярну спадщину М.Драгоманова, К.Трильовського простежуємо найрізноманітніші політичні настрої, що панували в середовищі українського студентства впродовж другої половини 70-х – першої половини 80-х рр. ХІХ ст.

Науковий інтерес для дослідження становлять документи, які проливають світло на суспільно-політичну діяльність студентства Східної Галичини, починаючи від 90-х рр. ХІХ ст. і завершуючи початком Першої світової війни, що зберігаються в особистих фондах інших громадсько-політичних діячів. Зокрема, матеріали окремих судових процесів, до яких мала відношення студентська молодь, листування лідерів студентського руху, які згодом ставали провідними галицькими діячами містяться у 360 (Старосольський В. (1878 – 1942), адвокат, правник, соціолог, громадський і політичний діяч, дійсний член НТШ, професор), 372 (Охримович В. (1870 – 1931), адвокат, письменник, етнограф, етнолог, громадсько-політичний діяч, журналіст, дійсний член НТШ), 387 (Левинський В. (1880 – 1953), публіцист, політичний діяч, теоретик українського соціалістичного руху, один із засновників УСДП, редактор і співробітник ряду соціал-демократичних видань), 683 (Бачинський Ю. (1870 – 1940), адвокат, суспільно-політичний діяч, публіцист) [68-70, 74, 75, 77-81, 101, 102] фондах.

Інформація, що містить окремі аспекти досліджуваної проблеми виявлена нами у колекції маловідомих робіт, зібраних у 309 (Наукове товариство ім. Т.Шевченка, м. Львів) [52-60] фондів. Серед його справ є також різного роду

звернення студентських організацій, що висвітлюють позицію українського студентства стосовно тих чи інших подій політичного життя Галичини.

Значна кількість актуальних для дисертаційного дослідження документів зберігається у ДАЛО. Особливу цінність для роботи становить кореспонденція Галицького намісництва, Міністерства внутрішніх справ Австро-Угорщини, Крайової шкільної ради, донесення старост та поліцейських органів, що містяться у 350 фондів (Дирекція поліції у Львові) [20-28]. У них відтворена участь студентської молоді у різного роду політичних акціях та процесах, у тому числі селянських страйках і роботі українських партій.

Діяльність студентської молоді, спрямована на відкриття у Львові українського університету, боротьба слухачів вищих навчальних закладів проти обмеження їхніх академічних прав і свобод через призму дисциплінарних слідств, повідомлень старост та листування керівництва вузів із Дирекцією поліції у Львові, Міністерством віросповідань і просвіти, висвітлені у 26 (Львівський королівський університет ім. Франца І.) та 27 (Вища політехнічна школа у Львові) [5-12] фондах.

Серйозну допомогу для більш об'єктивної, всесторонньої оцінки діяльності студентської молоді надали матеріали українських студентських товариств, зосереджені у 296 (Товариство “Академічна громада” у Львові) і 297 (“Академічне братство” у Львові) [14-19] фондах. Внутрішня документація “Академічного братства”, “Академічної громади”, листування цих товариств між собою та з іншими організаціями відтворюють окремі прояви суспільно-політичної активності та національну орієнтацію їхніх членів у 80-ті рр. XIX – на початку XX ст.

Поодинокі архівні справи, які стосуються широкого кола питань означеної теми, починаючи від діяльності УСС і завершуючи контактами студентської молоді із відомими громадськими діячами, виявлено у фонді 57 (Колекція документів по історії комуністичної партії України) [30] Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО), 1235 фондів (Грушевський М.С.) [31, 32] Центрального державного історичного архіву

України (ЩІАУ) у місті Києві, у 2 (Станіславське воєводське управління м. Станіслав. Відділ громадської безпеки) і 225 (Станіславська Державна Прокуратурія м. Станіслав) [1-4] фондах Державного архіву Івано-Франківської області (ДАІФО) та, відповідно, у фонді 33 (Тернопільський міський магістрат) [29] Державного архіву Тернопільської області (ДАТО). Зауважимо, що це досить різнопланові документи, які включають розпорядження Кураторії львівського шкільного округу, кореспонденцію органів державної безпеки, автобіографічні матеріали визначних політичних діячів, а разом з тим, і лідерів студентського руху та інші справи.

Помітно збагатили джерельну базу дисертаційного дослідження матеріали відділу рукописів Наукової бібліотеки імені В.Стефаніка НАН України у місті Львові. Серед них на особливу увагу заслуговують документи 119 (“Академічна громада”) та 166 (“Дружній лихвар”) [110-116, 119-121] фондів. Так звані “Кореспонденційні книги” “Академічної громади” та документи адміністративного плану “Дружнього лихваря” розкривають суспільно-політичну діяльність українського студентства у кінці ХІХ – на початку ХХ ст., а також надають додаткову інформацію про життя студентської молоді у 1870-ті рр.

Окремі аспекти суспільно-політичної діяльності студентства, відображені у неопублікованих працях М.Павлика та зроблених ним підбірці газетних публікацій, що зберігаються у 160 (Павлик Михайло) фонді [117, 118].

Цінна інформація, що стосується діяльності студентських років Л.Заклинського та Д.Танячкевича, міститься у листах, зібраних у фонді 1 (Наукове товариство ім. Т.Шевченка) [107, 108].

Суттєвим доповненням до архівних матеріалів є опубліковані документи. Враховуючи значну кількість та різноманітні форми, вони умовно поділені автором на кілька типів: періодику, спогади очевидців, епістолярну спадщину учасників описуваних процесів, звіти та заяви студентських товариств та груп молоді, а також збірники документів.

Важливим, у той же час досить об’єктивним джерелом для досліджуваної проблеми є преса означеного періоду. Безперечно, найбільше інформації про

суспільні погляди студентства, політичну діяльність цієї групи молоді зустрічаємо на шпальтах студентських часописів та видань, до заснування яких спричинилися студенти або навколо яких вони гуртувалися. Серед них найважливішими є “Вечерниці”, “Мета”, “Правда”, “Друг”, “Живое слово”, “Молода Україна”, “Гайдамаки”, “Живая мысль”, “Новая жизнь” та “Шляхи” [485, 488, 492-494, 496-498, 503, 513].

Широке коло питань, охоплених у дисертаційному дослідженні, висвітлювалося також на сторінках часописів українських партій та політичних течій. Значний фактологічний матеріал, що стосується участі студентської молоді у суспільно-політичному житті Східної Галичини, оцінки такого роду діяльності діячами народовської орієнтації, пізніше членами НДП знаходимо на сторінках часописів “Основа” та “Діло” [491, 504].

Суспільна діяльність українських студентів у першій половині 90-х рр. XIX ст. та політична диференціація у їхньому середовищі, участь цієї частини молоді у роботі РУРП досить часто ставали предметом обговорення офіційного органу радикальної партії – журналу “Народ” [499].

Помітно розширили та урізноманітнили джерельну базу дослідження матеріали русофільських часописів “Галичанинъ”, “Прикарпатская Русь”, “Слово”, “Червоная Русь” [489, 506, 509, 512]. Зокрема, у них час від часу вміщувалися статті, присвячені політичним крокам студентської молоді (в першу чергу це стосується слухачів вищих навчальних закладів проросійської орієнтації), що в своїй більшості носили оціночний, а інколи інформативний характер.

Матеріали про політичну активність студентів, особливо членів УСДП та УРП зустрічаємо у партійних часописах “Воля” та “Громадський голос” [487, 490].

Значна кількість проблем, висвітлених у дослідженні, відображено у автобіографічних працях, спогадах очевидців подій та безпосередніх їх учасників. До таких робіт належить праця В.Будзиновського “Смішне в поважнім” [214]. Будучи одним із ініціаторів та організаторів РУРП, автор описує процес її

заснування, змальовує ідейну боротьбу, яка велася в середовищі партії між “старшими” та “молодими”. Інформація аналогічного характеру, а також матеріали про діяльність В.Будзиновського у кінці 80-х рр., коли він брав участь у робітничому русі та спричинився до появи соціалістичного студентського журналу “Товариш” відображена у його автобіографічній роботі “Як чоловік зійшов на пана” [456].

Досить ґрунтовні спогади, що частково стосуються окреслених нами проблем належать К.Левицькому. У монографії “Історія політичної думки галицьких українців 1848 – 1914 на підставі споминів” [472], подаючи цілісну картину політичних процесів, що мали місце у Східній Галичині, висвітлюючи категорії галицького суспільства, які брали участь у цих процесах автор дуже часто звертав свої погляди на політичну діяльність студентства.

Стосункам між студентською та гімназійною молоддю у середині 70-х рр. XIX ст. присвятив частину роботи “Сторінки з мого життя” [478] Є.Олесницький. У ній також відтворені відносини, що склалися в середовищі українського студентства після соціалістичних процесів 1877 – 1878 рр.

Значну фактологічну цінність для висвітлення історії народовської громади у 1860-х рр. становлять спогади О.Барвінського [455]. У них автор простежив впливи, які мала діяльність ранніх народовців на галицьку шкільну молодь у цей період, продемонстрував діяльність перших студентів-народовців, які були вихованцями гімназійних громад.

Важливим джерелом, яке розкриває світоглядні орієнтації українського студентства у другій половині 70-х рр. XIX ст., зв’язки студентів із провідними діячами соціалістичного руху у Галичині в останній третині XIX ст., є спогади про І.Франка, залишені Г. Величком, С.Даниловичем, А.Дольницьким, В.Лукичем, М.Мочульським, В.Охримовичем та іншими [457, 460, 463, 474, 477, 480, 483].

Участь студентства у діяльності УСДП та РУРП, значення цієї групи молоді для загального розвитку партій, їх ідеологічної спрямованості подали у своїх спогадах Лев та Микола Ганкевичі [458, 459].

Надзвичайно цінною для досліджуваної теми є епістолярна спадщина тогочасних політичних діячів активних учасників студентського руху. Зазначимо, що основний її масив зберігається в архівних фондах. Однак, що стосується листування І.Франка, М.Павлика, М.Драгоманова, то значний його відсоток на сьогоднішній день вже опублікований. Їхнє використання дозволило нам більш виважено відтворити суспільно-політичну діяльність студентської молоді у 70 – 90-ті рр. ХІХ ст., дати аналіз ідеологічної орієнтації окремих її груп на протязі зазначеного періоду [131-139, 142-144, 152-157].

Погляди студентів на ті чи інші політичні події, їхнє бачення шляхів розв'язання різних суспільно значущих проблем, панівні настрої молоді простежуються у звітах “академічних” товариств про їхню діяльність та різного роду зверненнях, заявах [127, 128, 145, 146, 166, 170-172, 179, 183, 185, 190].

Цінним джерелом для творення цілісної картини досліджуваної нами проблеми є збірники документів, присвячені політичній історії, тим чи іншим особам, історії населених пунктів. Серед них важливе місце займає збірник “Українська суспільно-політична думка в ХХ ст. Документи і матеріали” [124, 151, 175]. У ньому поряд із програмними документами політичних організацій, у творенні яких брали участь також і студенти частина матеріалів стосується виключно студентської молоді, розкриває її політичні ідеали та національні прагнення.

Безпосереднє відношення до історії студентства та його політичної діяльності має частина документів збірника “Іван Франко. Документи і матеріали” [141, 149, 163, 180, 182, 186]. У першу чергу вони стосуються часу, коли І.Франко був студентом, однак нами використано і кілька документів пізнішого періоду, так як і після завершення навчання в університеті І.Франко підтримував тісні стосунки із студентською молоддю, мав визначальний вплив на формування її політичного світогляду.

Відомості про окремі політичні кроки студентської молоді у другій половині 1890-х рр. зустрічаємо у збірнику документів, присвяченому В.Гнатюкові [147, 149].

Низку документів про початки народовського руху, переслідування студентства за соціалістичні погляди, участь студентства у селянських страйках на початку ХХ ст. зустрічаємо у збірнику “Історія Львова в документах і матеріалах” [140, 181].

У роботі використані найрізноманітніші опубліковані документи та архівні матеріали. При застосуванні критичного аналізу, співставленні викладених у них фактів, думок, за умови неупередженого підходу до оцінки тих чи інших історичних процесів вони продемонстрували значний інформаційний потенціал джерельної бази.

Проаналізовані вище історичні праці та документальні матеріали склали основу для вирішення поставлених перед собою дослідником завдань.

Розділ II

**СТУДЕНТСТВО У СТРУКТУРІ УКРАЇНСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО РУХУ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ У 60-ті – ПЕРШІЙ
ПОЛОВИНІ 70-х рр. ХІХ ст.**

У середині ХІХ ст. у ряді європейських держав відбулися революційні виступи. Так звана “весна народів” не оминула і Австрійську імперію [700, с. 162]. Особливо важливе значення мали події 1848 – 1849 рр. для галицьких українців. У той час склалися умови, які дозволили їм досягнути значного прогресу у культурному житті та створити Головну руську раду – першу українську політичну організацію. Її члени, засвідчуючи свою вірність династії Габсбургів [576, с. 35; 611, с. 6], у той же час проголосили ідею єдності з українцями, які проживали в складі Російської імперії. Крім того, Головна руська рада проводила активну діяльність, спрямовану на поділ Галичини на польську та українську етнічні частини [619, с. 6; 678, с. 419-420], і навіть добилася у цьому плані певних успіхів (за імператорським декретом від 2 серпня 1848 р. передбачалося створення окремої “руської* провінції”, а в конституції від 4 березня 1849 р. було закладене положення про утворення в межах історичних провінцій нових, етнічно однорідних одиниць – округів (kreise). Однак на практиці ці положення не були реалізовані) [576, с. 36; 678, с. 421]. Достатньо швидко придушивши революційні виступи народів імперії, віденський уряд зробив спробу відновити абсолютизм. Було запроваджено цензуру, обмежено демократичні свободи та діяльність громадських організацій, розпущено парламент. 31 грудня 1851 р. імператорським указом скасована так і не введена в дію конституція 1849 р. [610, с. 42]. Для наступного десятиліття характерна була майже цілковита відсутність будь-яких проявів національного руху серед народів Австрії.

Особливо в скрутному становищі в цей період знаходилися русини, що було викликано зміцненням у цілій Галичині впливу поляків. Такий стан був

---

* Для ХІХ ст. етноніми “руський”, “русин” означали “український”, “українець”.

зумовлений діяльністю галицького намісника – польського графа А.Голуховського. Відомий своєю лояльністю щодо пануючої династії, він, поряд з тим, за період свого правління домогся помітного зростання впливу поляків у Галичині [646, с. 25]. Таким чином, галицькі українці протягом 50-х рр. XIX ст. втратили практично все, що здобули під час “весни народів”.

Кінець десятирічному періодові післяреволюційної реакції поклали зовнішньополітичні невдачі Габсбурзької монархії. У 1859 р. Австрія зазнала поразки у франко-італо-австрійській війні, а у 1866 р. у війні з Прусією [556, с. 73]. Це підштовхнуло уряд до реформування внутрішнього устрою імперії. Щоб не допустити до повторення нової “весни народів”, було вирішено укласти угоди з угорською та чеською елітами. У 1860 р. в Австрії проголошено конституцію, котра базувалася на принципі федералізму і розширювала права країв у державному управлінні [646, с. 25]. Галичина разом з іншими коронними краями дістала автономію з власним сеймом та власним крайовим урядом [699, с. 716]. Остаточно реформування імперії завершилося у 1867 р., коли Австрія була перетворена в дуалістичну імперію – Австро-Угорщину [556, с. 73].

Як і в попередньому десятилітті, процес реформування супроводжувався посиленням позицій поляків у Галичині. Куріальна виборча система дала можливість польській шляхті, яка становила 0,4 % від загальної кількості виборців, отримати майже третину місць у скликаному в 1861 р. Галицькому сеймі [689, с. 26], а зловживання та підкупи дозволили забезпечити відчутну перевагу над українцями в цьому органі. Крім того, після вірнопідданської заяви поляків, адресованої австрійському імператорові, австро-угорське зближення було доповнене австро-польським компромісом. Права поляків у коронному краї були ще більше розширені: намісник Галичини обов’язково призначався з числа польської аристократії [556, с. 73-74], польська мова стала офіційною крайовою мовою в адміністрації та освіті тощо [646, с. 25].

Таким чином, на початку 1860-х рр., не дивлячись на перетворення Австрійської імперії в конституційну державу та скликання Галицького сейму, умови для суспільно-політичного розвитку українців в порівнянні з 1848-1849 рр.

відчутно ускладнилися. У той же час значні зміни відбулися в середовищі української інтелігенції [576, с. 35]. Домінуючі позиції в українському політичному та інтелектуально-духовному житті зайняли так звані старорусини, що опиралися на ієрархів греко-католицької церкви. Це були діячі старої генерації, переважно священники, світогляд яких відзначався яскраво вираженим антипольським спрямуванням. Іншою притаманною рисою їхнього світогляду була симпатія до Росії, яка на той час ще не набула якихось конкретних, чітко окреслених форм. Також старорусини вирізнялися щирою лояльністю до Габсбурзької династії [633, с. 214]. Однак поступово під дією зовнішніх чинників (поразка Австрії у війні з Прусією при одночасному зростанні впливу Російської імперії [646, с. 26]), а також зближення між поляками та віденським урядом [556, с. 73-74] у середовищі старорусинів все більшої популярності набув русофільський світогляд* [678, с. 428]. Зокрема, вже у середині 1866 р. часопис “Слово” заявив про етнічну, історичну, мовну, літературну та обрядову єдність Галичини з “всем русским миром” [656, с. 204]. Під впливом русофілів опинилися всі найвпливовіші українські заклади: видавництво “Галицько-руська матиця”, Народний дім, Ставропігійський інститут [516, с. 12], їм же належала більшість українських посольських мандатів у Галицькому сеймі та Державній раді [630, с. 69; 678, с. 430].

Альтернативою старорусинській ідеології було так зване народовство, яке представляло проукраїнську або “малоруську” орієнтацією галицьких українців. Авторитетний галицький політичний діяч К.Левицький, невідомий автор праці “Молода Русь в роках 1860 – 1866” та деякі сучасні дослідники вказують, що

---

* Зауважимо, що термінологічне окреслення представників галицької інтелігенції, які дотримувалися проросійських позицій (у досліджуваній нами період) в сучасній науці є однією із найбільш дискусійних проблем. Окремі історики називають діячів старорусинського табору, починаючи вже від другої половини 60-х рр. XIX ст., “москвофілами” [556, с. 75; 576, с. 44; 676, с. 107]. Сучасний канадський дослідник П.Магочі взагалі відкидає термін “москвофіли”. Він говорить тільки про “русофілів”, вказуючи при цьому, що вони однозначно ідентифікували себе із росіянами і виділилися із середовища старорусинів тільки наприкінці 90-х рр. XIX ст. [676, с. 108; 634, с. 485]. Значна частина сучасних дослідників (Аркуша О. Мудрий М., Райківський І. та інші) сходяться на тому, що процес кристалізації свідомого “москвофільства” розпочався на зламі XIX – XX ст. [523, с. 267; 634, с. 484; 646, с. 27]. Ми підтримуємо останню думку, однак для виокремлення студентів проросійської орієнтації (їхні погляди на початку XX ст. значно відрізнялися від ідей більшості членів РНП) будемо вживати термін “русофіли”. Така позиція зумовлена тим, що у процесі опрацювання архівних матеріалів, періодичних видань студентів-русофілів, нами не виявлено якихось кардинальних відмінностей між поглядами русофільської молоді наприкінці XIX та на початку XX ст. Як виключення, “москвофілами”, на нашу думку, можна вважати і відповідно називати тільки студентів, які відносили себе до так званих “новокурсників”.

перша народівська громада була заснована у 1861 р. [306, с. 1; 472, с. 100; 603, с. 36]. Однак заснуванню громади передувала певна робота, яка проводилася ще в 1860 р. Про це опосередковано засвідчив у своїх спогадах К.Сушкевич, вказуючи, що саме у 1860 р. “... запалала ... молодь вогнем патріотизму руського і кинулась вводити мову руську в родинні руські круги на селах Галичини” [468, с. 130]. Підтвердження цієї тези зустрічаємо також у статті про О.Барвінського, вміщеній у 5 номері “Народу” [317, с. 75]. Опосередковано на це також вказує поезія відомого галицького діяча І.Наумовича, яку він присвятив “Молодій Русі” (ця назва закріпилася за львівською громадою народовців [610, с. 51]). Поезія була опублікована у часописі “Слово” на початку березня 1861 р. [315, с. 61], що дозволяє припустити, що вже деякий час перед тим молоддю здійснювалась певна національно спрямована робота.

Зауважимо, що від 60-х рр. XIX ст. і до початку Першої світової війни галицькі діячі неодноразово піднімали питання: чи варто молоді у період університетського навчання брати участь у політичному житті суспільства? Відповіді на нього різними особами були не тільки не однаковими, а інколи і діаметрально протилежними [104, арк. 1; 276, с. 6-7; 400, с. 38-42]. Поряд з тим, в окреслений період студенти завжди знаходилися у центрі політичного життя галицьких українців [82, арк. 2; 566, с. 59] і це при тому, що активність у політичній площині могла завдати їм значної шкоди [28, арк. 9-10].

Студентство ще від першої половини XIX ст. брало активну участь у національному русі українців Австрійської імперії. Безперечно, найвідомішими серед них були члени “Руської трійці”: М.Шашкевич, І.Вагилевич та Я.Головацький [576, с. 32]. Також проявили себе українські студенти і під час “весни народів”. Зокрема, їх представники брали участь в установчих зборах Головної руської ради [603, с. 31], а студент О.Заклинський навіть був одним із трьох делегатів, які представляли цю організацію на Слов’янському конгресі у Празі [564, с. 117, 119]. Проте значна частина українських студентів у попередній період не відзначалася особливо високим рівнем національної самосвідомості і досить часто поповнювала ряди польських таємних організацій [105, арк. 2].

На противагу такому стану речей 60-ті рр. ХІХ ст. стали періодом, коли студентська молодь становила основну масу борців за українську національну ідею, а в окремі періоди стояла на чолі народовського руху. На перших порах народовська громада була представлена майже виключно студентами, що навчалися у Львові [661, с. 51; 689, с. 243]. Серед перших провідників народовської течії, до яких традиційно відносять Д.Танячкевича, В.Шашкевича, К.Климковича, Ф.Заревича, Ю.Романчука, О.Партицького та А.Вахнянина, на час заснування народовської громади, окрім К.Климковича всі були студентами [105, арк. 7; 588, с. 39; 650, с. 61]. І хоча поступово ці особи залишали студентські лави, ряди народовського табору активно поповнювали їх молоді колеги [647, с. 260; 603, с. 37]. Тільки з часом до народовської громади приєдналося декілька старших інтелігентів, зокрема Ю.Лаврівський, С.Качала, І.Борискевич [678, с. 430].

На перших порах народовська течія була дуже малочисельною. Відчутна зміна у кількісному плані наступила тільки в середині 1860-х рр., що було викликано збільшенням числа українських студентів на правничому та філософському факультетах (станом на 1865 р. тут навчалось понад 150 українців [105, арк. 11]), представники яких на відміну від теологів могли відкрито проводити громадську діяльність. У той час студентами і одночасно членами народовської громади стали такі відомі пізніше особи як О.Огоновський, брати Олександр та Осип Барвінські, В.Навроцький, А.Січинський, І.Вахнянин, М.Бучинський, І.Верхратський, Т.Грушкевич, К.Луцаківський та інші [455, с. 93]. Ця група молоді приїхала на навчання до Львова, коли народовський рух перебував у кризі. Новоприбулі студенти надали йому нового імпульсу до життя, а О.Барвінський, невдовзі після вступу в університет (1865 р.), був обраний головою народовської громади [522, с. 6-7].

Вищенаведені факти дають підстави ототожнювати суспільно-політичну активність українського студентства 60-х рр. ХІХ ст. із діяльністю ранньонародовської громади. Поряд з тим, ми будемо намагатися в міру можливостей акцентувати увагу саме на внеску студентської молоді у народовський рух.

Зміна політичних орієнтирів української студентської молоді, що відбулася у 1860-х рр. була зумовлена рядом внутрішніх та зовнішніх чинників. Насамперед на формування їх національно-політичних переконань вплинули ідеї, вироблені наприкінці 1840-х рр. членами Головної руської ради. Однак цей вплив був дуже загальний і зводився до того, що представники молоді, так само як і старші інтелігенти усвідомлювали та маніфестували свою окремішність від польської нації [105, арк. 7].

Проте надалі для світогляду студентів визначальним став вплив творів членів Кирило-Мефодієвського товариства і особливо Т.Шевченка [61, арк. 4(зв); 306, с. 2]. Сучасник подій, а пізніше відомий громадський діяч О.Терлецький, даючи характеристику впливу на галицьку молодь творчості Т.Шевченка, згадував: “Переворот у поглядах молоді зробив аж могутній талант Шевченко ... Новий, нечуваний світ відкрився нам із “Кобзаря” і молоде, свіже, незіпсоване серце відразу полюбило його” [673, с. 101]. О.Терлецький також вказував, що Т.Шевченко для тодішньої молоді був не тільки поетом, але й істориком, твори якого відкривали галичанам невідомі сторінки минулого українського народу [620, с. 69]. М.Павлик, описуючи значення творів Т.Шевченка для Галичини підкреслював: “Весна 1861 стала справжньою весною і для Галичини: з України-бо вдарила тоді на нас могутня народолюбна хвиля. Найважливіше було те, що тоді галицько-руська інтелігенція вперше дізналася про Шевченка та про його вірші ... і це зробило в Галичині цілу революцію між русинами, особливо молодшими...” [178, с. 216-217]. Тож не випадково народовська громада у брошурі, виданій у 1867 р., називала себе “ісповідниками величавого заповіту” Т.Шевченка [678, с. 429].

Важливе значення для формування національно-політичного обличчя студентства Східної Галичини мали його особисті контакти та листування із наддніпрянськими діячами. Особливо помітну роль у цьому плані відіграв колишній член Кирило-Мефодієвського товариства П.Куліш та представник київської нелегальної громади В.Бернатович [307, с. 1]. З появою народовських часописів П.Куліш публікував у них свої твори [283-286], а також налагодив тісні

особисті зв'язки з представниками “Молодої Русі”. Не дивлячись на складний характер та суперечливість поглядів П.Куліша, що зумовило ряд суперечок між ним та галичанами [455, с. 110; 666, с. 77; 668, с. 16, 19, 21] він справив значний вплив на народовців через свої твори та особисте спілкування [648, с. 270; 668, с. 40]. До того ж саме за його посередництвом молодим галичанам надходила матеріальна допомога з Наддніпрянської України [571, с. 102; 668, с. 23]. Відомий галицький дослідник Я.Гординський назвав П.Куліша ідеологічним провідником народовського руху в 60-ті рр. ХІХ ст. [549, с. 151].

Що стосується В.Бернатовича, то, їдучи у 1861 р. до Праги, він зробив зупинку у Львові. Так як він належав до числа студентів, що брали участь у перепохованні праху Т.Шевченка його постать викликала жвавий інтерес у студентських колах. Описуючи зустріч В.Бернатовича з львівською студентською молоддю, О.Терлецький зазначав: “В тісній піддашній кімнатці прочитали ми твори великого нашого генія Шевченка, подоповнювані з манускриптів рукою покійника і дивилися на живого живісінького Українця – першого, котрого ми пізнали – ми, слухали, задержуючи в пам'яті кожне його словечко про Тараса, київську громаду, про тамтешні порядки, чудувалися красою його мови – і мужніли” [673, с. 98].

Багато творів, з якими галичани ознайомилися в процесі контактів із наддніпрянськими письменниками і поетами мали історичне спрямування [283; 285-286; 392; 442; 443]. З одного боку, ці праці заповнювали прогалину у історичній освіті галичан, з іншого – ці роботи, більшість яких стосувалася козацької тематики, породили так зване “козакування” або, як називали це явище автори “Хроніки української академічної молоді у Львові від 1861 р. до 1908”, “етнографічно-формальний націоналізм” [105, арк. 5].

Певний вплив на народовську молодь справили учасники польського повстання 1863 – 1865 рр. у Російській імперії. Один із загонів повстанців у кінці 1863 р. після поразки поблизу Бродів, втікаючи від переслідування перейшов кордон та зупинився у Львові. Тут деякі із втікачів налагодили тісні контакти із українськими студентами, які у той час об'єднувалися навколо часопису “Мета”.

С.Жуковський, М.Загурський, Л.Сорчинський, П.Свенціцький та деякі інші поляки, які добре знали українську мову та літературу друкували у “Меті” свої твори, брали участь у дискусіях, які відбувалися в редакції вісника [675, с. 107-109]. Ними також був заснований часопис “Sioło” (“Село”) та організовано “Kółko przujasiół Rusi” (Гурток приятелів Русі), що мали на меті пропагувати серед поляків прихильне ставлення до українців. І хоча діяльність повстанців не була довготривалою (у лютому 1864 р. у Галичині було оголошено військовий стан і повстанці змушені були залишити Львів), вона, однак не минула безслідно [105 арк. 10; 675, с. 108-110]. Красномовними у цьому плані є слова одного з лідерів москвофільського руху А.Мончаловського, який ще у кінці 90-х рр. ХІХ ст. зауважував, що народовський рух набув поширення серед галицьких українців завдяки хибному розумінню істинного змісту творів Т.Шевченка та підтримці цього руху емігрантами – польськими учасниками повстання 1863 р. [630, с. 72-74].

Народовці також мали контакти з поляками, які представляли безпосередньо Національний уряд (орган, який з травня 1863 р. до жовтня 1864 р. здійснював керівництво польським повстанням на території Російської імперії [704, с. 330-332]). Зокрема, восени 1863 р. начальник штабу генерала Е.Ружицького Я.Савицький налагодив зв'язок з львівською “громадою” і вів переговори про участь студентів у польському повстанні. Проте в кінцевому підсумку переговори не дали практичних результатів, так само, як і ніяким чином не вплинули на погляди народовців [675, с. 110-112].

На перших порах народовський рух зосереджувався у двох центрах. Перший з них репрезентували студенти світських факультетів Львівського університету та політехнічної школи. На межі 1861 – 1862 рр. вони утворили гурток, який в історичній науці відомий як “безстатутне товариство “Січ”. До нього входили К.Сушкевич, В.Шашкевич, В.Качала, Р.Ямінський, І.Добрянський, Ф.Заревич та інші [105, арк. 7]. Другу групу становили студенти теологічного факультету на чолі із Д.Танячкевичем [648, с. 269]. У першій половині 60-х рр. ХІХ ст. друга група була чисельнішою від першої, що було викликано малим

числом українців, які навчалися на світських факультетах [673, с. 128]. З появою “Вечорниць” – першого народовського часопису, відповідальним редактором якого був студент правничого факультету Ф.Заревич, а головним співробітником слухач того ж факультету В.Шашкевич [599, с. 203; 650, с. 51], до співпраці з ним було запрошено вісім слухачів теологічного факультету, що привело до налагодження тісних контактів між двома групами [549, с. 38-39]. Власне, з появою народовських газет їх редакції стали центрами, довколо яких гуртувалися члени “Молодої Русі” [105, арк. 9].

Неофіційним керівником народовської громади на початку 1860-х рр. був Д.Танячкевич. Саме він підтримував тісні відносини із П.Кулішем [648, с. 270] та спричинився до того, що М.Димет привіз з Києва до Галичини твори Т.Шевченка [240, с. 279]. Д.Танячкевич також відіграв найпомітнішу роль серед народовців у процесі заснування народовських осередків у повітових містах [130, с. 306; 620, с. 70]. Пишучи про Д.Танячкевича, його сучасник О.Терлецький зазначав, що він “був властивим посередником між Україною і галицькою молоддю і він один, не вважаючи на розчарування і невдачі, які задля недоспільності спадати мусили на народну партію, зумів в своїх руках так довго утримати її справу, поки молодь не піросла і сама не взяла їх у свої руки” [673, с. 124].

Характерними рисами світогляду народовців, так само як і старорусинів, були антипольська спрямованість [105, арк. 7] та прихильність до Габсбурзької династії [223, с. 81]. Що ж стосується національно-адміністративного устрою Галичини, то в цьому відношенні представники “Молодої Русі” виступали за її поділ на дві – українську і польську частини, справедливо зазначаючи, що автономія дасть можливість полякам взяти владу у коронному краю повністю в свої руки [216, с. 449, 451].

На цьому ґрунті між народовцями та старорусинами на перших порах існували приязні стосунки [673, с. 119]. Так, студенти брали участь у відкритті [358, с. 16] та діяльності “Руської бесіди” [345, с. 56; 673, с. 116], виступали на заходах, організованих старорусинами [343, с. 28; 346, с. 144]. Старші представники інтелігенції восени 1861 р., навіть заснували при Ставропігійському

інституті спеціальні фонди, з яких мала надаватися матеріальна допомога учнівській та студентській молоді [220, с. 395-396]. Всі ці обставини доповнювалися наявністю серед старорусинів представників, які висували досить прогресивні як на той час думки, що проявлялося навіть на сторінках “Слова” – у майбутньому провідного органу русофілів [650, с. 37]. Зокрема, у 1861 р. у часописі були вміщені статті про Т.Шевченка, що носили антиросійське спрямування [227; 390; 411]. Свої матеріали тут друкували В.Шашкевич [231; 437], П.Куліш, М.Костомаров [650, с. 38], К.Климкович. Впродовж 1862 – 1863 рр. тільки О.Кониський надіслав до “Слова” 14 дописів [656, с. 203]. Редактор “Слова”, а згодом відомий русофіл Б.Дідицький в 1861 – 1863 рр. активно переписувався із П.Кулішем [668, с. 4], а після прийняття Валуєвського циркуляру, у серпні 1863 р., вмістив у газеті статтю “Боротьба Малої-Русі з централізмом московським”, в якій критикував російський уряд за централістичні прагнення та наступ на українську мову. Він, зокрема зазначав: “Хто з нас Галицьких Мало-Росів, не співчуває тій свідомості, тій справедливій вимозі братів наших, котрі за кордоном не віднині борються проти абсолютизму свого уряду і проти наглого натиску централів російських...” [208, с. 253; 667, с. 510].

Однак поступово в середовищі старорусинів все більше проявлялися проросійські тенденції. Першою ознакою, що засвідчила це, стало несприйняття частиною старорусинів особи Т.Шевченка та його творчості. Зокрема, тривалий час керівництво “Руської бесіди” виступало проти того, щоб портрет Т.Шевченка висів на стіні цього закладу. У цьому ж закладі молоді не дозволяли організувати вечори на честь поета [323, с. 250-251]. Крім того, основна частина старорусинів завжди ігнорувала богослужіння в пам’ять Т.Шевченка, які організували студенти-народовці [231, с. 68]. На початку 1863 р. між старорусинами та народовською молоддю навіть спалахнув конфлікт через постать Т.Шевченка. Його причиною послужила відмова греко-католицького кліру відслужити богослужіння за поетом, яка обґрунтовувалася обставиною, що померлий не був уніатом [306, с. 1]. У 1865 р. керівництво Народного дому відмовилося надати комітетові, який займався організацією вечорниць з приводу

смерті поета, свій зал для проведення відповідного заходу; хоча перед тим, він був безкоштовно наданий для концерту одному німецькому товариству [308, с. 1]. Ймовірно, така позиція старших інтелігентів була викликана тим, що Т.Шевченко у своїх численних творах виступав з антиросійських позицій та змальовував життя простого народу, що йшло в розрив з поглядами старорусинів [656, с. 203-204]. У той же час з позиції творів наддніпрянських письменників і насамперед поезій Т.Шевченка для народовської молоді очевидний був консервативний характер старорусинів. О.Терлецький зауважував: “Під впливом ідей, які знайшли собі притулок з України, під впливом дещо ближчого ознайомлення з історією власного народу всі змагання старшого покоління видалися нам мізерними і половинчастими...” [673, с. 113].

Поряд з тим, розбіжності між народовцями та старорусинами не обмежувалися особою Т.Шевченка, адже значні відмінності існували також на рівні основоположних ідеологічних засад, яких вони дотримувалися. Останні, маніфестуючи свою окремішність від поляків, не пропонували взамін якогось конкретного визначення ким є галицькі русини. Старорусини вказували, що русини є частиною ефемерної спільноти, яку вони називали “руській народ”. Однак цей термін як дізнаємося з документів не мав чіткого визначення. Він не був синонімом російського народу. Це була, на їхню думку, спільнота, у котру входили і росіяни, і українці, і білоруси, проте не було зрозуміло, яка роль у ній відводилася старорусинами галичанам [524, с. 120].

Тим часом народовці змогли піднятися на рівень вище від старорусинів. Спочатку вони, як і старші інтелігенти базувалися на засадах, які виробилися під час “весни народів”. Проте другим вихідним пунктом, на якому базувалася національна свідомість народовців і який не сприйняли старорусини, стали культурні цінності, запозичені з Наддніпрянської України. Описуючи важливість такого чиннику О.Терлецький зазначав: “Тепер мали і ми геніальних письменників і поетів, що не лише згадували про нашу колишню славу, про наші криваві баталії за самостійність народу, але й ті славні спомини нав’язували до живих питань теперішності, зігривали до дальшої боротьби за правду і волю ... Не

лише рівними, але далеко вищими чули ми себе тепер над Поляками і їх нібито демократичними змаганнями...” [673, с. 106-107]. Тож не випадково народовці завжди твердили, що галицькі русини є частиною українського народу, більшість якого проживає на територіях, що входять до складу Російської імперії [323, с. 239]. Більше того, вони заявляли про прагнення вести боротьбу за відновлення політичних свобод також і “підросійських” українців. Зокрема, у вступній статті журналу “Мета”, що був одним з найавторитетніших народовських часописів серед його цілей вказувалося “Відстоювання думки про народну єдність і народну самостійність всього південноруського люду і відновлення його прав природних і політичних через розбудження його народно-політичної діяльності...” [379, с. 6].

Постулати етнічної єдності галицьких українців та віра в “доброго цісаря” лягли в основу спроби народовців створити цілісну політичну програму, положення якої виходили за рамки поділу Галичини на дві автономні провінції. Народовці в особі К.Климковича, розробили модель політичного устрою, яка, на їх думку, була найбільш вигідною як для цілої Австрійської імперії, так і для українців, що в ній проживали. К.Климкович вважав, що правляча династія повинна відмовитися від централістичного устрою на користь федеративного і ні в якому разі не запроваджувати дуалізм. Перетворення австрійської імперії на федерацію повинно було створити умови для надання галицьким русинам рівних прав із усіма іншими народами дуалістичної монархії. Однак це мало стати тільки першим кроком. Надалі до Австрії на федеративних засадах могли б долучитися українські землі, що в той час знаходилися у складі Російської імперії. Отже, у перспективі всі українські землі мали увійти як одне ціле до складу австрійської держави. У той же час навколо цієї багатонаціональної федерації мали об’єднатися всі центральноєвропейські народи та утворити політичний організм, який би охоплював території між Німеччиною та Росією, що мала втратити частину земель [656, с. 210-211]. Таким чином, австрійцям народовцями відводилася месіанська роль у об’єднанні слов’янських народів.

Важливою складовою світогляду народовців у 1860-ті рр. було приязне відношення до простого народу. Очевидно, що ця позиція до певної міри була

зумовлена контактами із згадуваними нами поляками-хлопоманами, однак головним чином такого роду орієнтації була викликана впливом Т.Шевченка [661, с. 50]. О.Терлецький зауважував з цього приводу зауважував: “Зовсім іншим показувався нам тепер мужик. Погорджений і зневажений донедавна він нараз підніс ся на висоту народного ідеалу і став в очах молоді нічим, довготерпеливим мучеником, якого всі били, катували, надужували, а який своєю, довговічною боротьбою за свободу, за віру і правду урятував перед судом історії честь українського імені...” [673, с. 101].

Народовці вважали, що саме народ є носієм українського духу і що галицькій інтелігенції потрібно від нього переймати традиції, звичаї, мову. Так, у вступній статті “Мети” говорилося: “У нас простий люд і інтелігенція становлять два різних поняття; простий люд зберігає в собі всі знаки народної вдачі, а інтелігенція ... є чоловіки, що втратили народність з чужим образом думки і слова ... конче нам статися народними, а для цього треба придивитися до народу, який один зберіг в цілісності святиню нашої народності; конче нам вчитися від нього...” [379, с. 4].

Для того, щоб реалізувати ці положення, керівництво народовців зі сторінок “Вечорниць” закликала молодь займатися вивченням народу [274, с. 200], що досить швидко дало свої результати. Невідомий житель Самбора у матеріалі, надрукованому у газеті “Слово” зазначав, що після вищезгаданого звернення під час свят місцева молодь стала більшу увагу звертати на народ та його мову. Далі він вказував, що студенти вищих навчальних закладів “... тепер стали гарними молодцями пізнавши необхідність всестороннього знання народно-руського життя, особливу увагу на народ звертати і всякими зусиллями просвіщати, чи розмовами, що Русі стосуються, позичанням, читанням зрозумілих їм книг. Мило дивитися, як багато із молоді громади хлопці тепер на святах залишаючись, довіру і любов у народі для двигунів народного добра набути намагаються. Істинно! велику надію лишає нам поведінка “молодої Громади” [271, с. 237]. Отже, можна стверджувати, що вже на початку 60-х рр. XIX ст., народовці не обмежувалися маніфестацією прихильного ставлення до простого народу, а

робили хоча і не систематичні, проте конкретні практичні кроки в напрямку його вивчення та просвіти.

Ще одним чималим каменем спотикання між народовцями та старорусинами було питання мови та правопису, яке до певної міри мало зв'язок із попередньою проблематикою. Поряд із погордливим відношенням до простого народу, старорусини негативно відносилися до мови галицьких селян, на противагу якій використовували штучне “язичіє” (суміш старослов'янської, російської, української мов), яке називали “книжним язиком”. Писалася ця мова етимологічним правописом [646, с. 27-28].

Зазначимо, що на перших порах народовці також користувалися етимологічним правописом. Таким правописом, зокрема друкувався їх орган “Вечорниці” [306, с. 2]. Поряд з тим, вже в цій газеті видавці ставили собі за мету розробку “руської” народної мови, яка, на їх думку, мала бути наближена до розмовної мови простого народу [378, с. 2]. З 1863 р., коли народовці почали видавати журнал “Мета” вони вже перейшли на фонетичний правопис – так звану “кулішівку”. Ця обставина була викликана бажанням бути більш зрозумілим для простого народу, а з іншого боку далася в знаки активізація стосунків із наддніпрянськими письменниками, що мала місце після Валуєвського циркуляру [660, с. 22].

Вище згадані відмінності послужили причиною загострення відносин між народовською молоддю та старорусинами, що спостерігаємо з 1863 р. Ще дещо раніше Ставропільський інститут став використовувати кошти, які приходили у фонди для бідних студентів не за прямим призначенням [127, с. 396], а у 1863 р. студентам було заборонено відвідувати “Руську бесіду” [269, с. 271; 673, с. 116]. Певний час народовці ще брали участь у роботі інших установ, які очолювали старорусини, однак в середині 60-х рр., коли серед старорусинів запанували русофільські погляди і у 1865 р. стався інцидент між ними та народовцями навколо Галицько-руської матиці (народовці зазнали невдачі під час спроби запровадити українську мову у цьому видавництві [312, с. 1], також її

представникам було відмовлено у прагненні увійти до цієї установи [347, с. 4]), відбувся остаточний розкол.

Свої погляди представники народовської течії намагалися популяризувати через періодичні видання, які почали з'являтися вже з 1862 р. Зокрема, 1 лютого почав виходити літературний часопис під назвою “Вечорниці” [650, с. 51]. Цей орган, поряд з статтями літературознавчого та мовознавчого характеру [320; 321; 394; 395; 434], містив історичні розвідки П.Куліша, М.Костомарова, І.Шараневича, поезії Т.Шевченка [283; 435; 438; 439; 441; 650, с. 51]. Крім того, представники громади В.Шашкевич, Є.Згарський, К.Климкович, В.Бучацький, вміщували в часописі свої патріотичні вірші, які зазвичай стосувалися героїчного минулого українського народу, торкалися козацької тематики [215; 261; 273; 429; 436]. Дослідник української преси А.Животко стверджував, що “Вечорниці” виступили речником поєднання національно-культурного відродження з соціально-економічним визволенням на ґрунті національної “одноцілості” українського народу [571, с. 92]. Щоправда, цей часопис, як і більшість перших народовських проіснував не довго. Фінансові труднощі зумовлені тим, що часопис видавався головним чином на кошти студентів [650, с. 52] та негативне відношення до нього старорусинів [306, с. 2] призвели до того, що у 1863 р. на 17 числі “Вечорниці” припинили своє існування [650, с.53].

Ідеї національно-культурного відродження, пропаговані у “Вечорницях”, перейняв літературно-політичний вісник “Мета”, що виходив з 3 жовтня 1863 р. до 19 грудня 1865 р. за редакцією К.Климковича [650, с.54]. Як зауважував діаспорний дослідник В.Леник, журнал мав вирішальний вплив на формування студентської молоді як у ідейній, так і у організаційній площині [617, с. 93].

Літературно-політичний, а від 1865 р. виключно політичний характер часопису зумовив значну кількість матеріалів політичного спрямування. Саме в статтях “Мети” народовці чітко виклали свої національні погляди. Зокрема, через призму матеріалів вісника яскраво простежується антипольське та антиросійське спрямування народовців [246; 275; 282; 323], також на сторінках часопису була викладена їхня національна програма [281, с. 97-106]. Для характеристики обох

часописів досить влучними є слова вже згадуваного А.Мончаловського. Зокрема, він зазначав, що “сепаратизм” “Вечорниць” був поміркований, тоді як у “Меті” набув агресивних рис [630, с. 75].

Українська національна орієнтація “Мети” викликала не тільки зацікавлення і глибоку повагу широких кіл молоді української громади, але і напади зі сторони прихильників русофільської орієнтації. Ця обставина, а також матеріальні проблеми та хвороба редактора, призвели до припинення видання у січні 1864 р. Тільки у лютому 1865 р. “Молода Русь” відновила видавництво часопису і вже виключно як політичний орган “Мета” проіснувала ще до кінця цього року [650, с. 53].

“Мета”, як і часопис “Вечорниці” став ланкою, що зв’язала прогресивних діячів обох імперій. Він дав можливість наддніпрянським українцям у часи, коли в Російській імперії діяв Валуєвський циркуляр друкувати будь-які свої твори українською мовою. Закриття “Мети” було великою втратою для “Молодої Русі”. Наступні видання не були їй рівносильною заміною.

Перед тим, як відновити у 1865 р. видання “Мети” представники “Молодої Русі” започаткували науково-літературний часопис “Нива” [650, с. 58]. І хоча після припинення видання “Вечорниць” у Львові та “Основи” у Петербурзі, він був єдиним українським літературним часописом [324], через традиційний брак коштів та відсутність досвіду редагування такого органу [571, с. 97] він з’являвся тільки 7 місяців [650, с. 58]. Не останню роль відіграла і та обставина, що, організувавши видання, студенти не змогли налагодити зв’язки з наддніпрянськими поетами та письменниками [571, с. 97]. Часопис, щоправда, містив частину творів східноукраїнських авторів, але в основному це були передруки з петербурзької “Основи” [650, с. 58-59].

Цілком аналогічна ситуація склалася із літературно-науковим тижневиком “Русалка” [650, с. 59]. Утворений студентською молоддю [158, с. 320] та редагований В.Шашкевичем цей часопис зміг проіснувати тільки три місяці – з січня до квітня 1866 р. [650, с. 59]. Як зазначав І.Франко помітними в ньому були

тільки вірші О.Кониського [158, с. 321], які він друкував найчастіше під псевдонімом “Перебендя” [375-377].

У 1867 р. з’явилися одразу два народовські періодичні органи: “Русь” і “Правда”. Перший з них був заснований з ініціативи намісника Галичини графа А.Голуховського і підтримувався ним для боротьби з русофільством. Видавцем та головним редактором цієї газети були два відомих народовці: К.Горбаль і В.Шашкевич [709, с. 2652]. Однак основна маса народовців, а в першу чергу студентська молодь не сприймала у той час ідеї альянсу з поляками і як наслідок, не брала участі у його виданні [187, с. 64].

Що ж стосується часопису “Правда”, то він почав виходити з 1 квітня 1867 р. [571, с. 101] і на відміну від своїх попередників “Ниви”, “Русалки” проіснував досить довго – до 1870 р. На сторінках “Правди” публікувалися різноманітні матеріали, починаючи від патріотичних поезій, оповідань [304; 422; 436], історичних творів та розвідок [277; 239] і закінчуючи дописами про поточні події із життя краю та справи в таборі народовців [296; 190]. Так само як і попередні часописи він був організований студентською молоддю [187, с. 64] на чолі із О.Барвінським, Є.Желехівським, В.Навроцьким, О.Огоновським. Проте його видавці змогли не тільки об’єднати навколо нього кращі сили із народовського табору [455, с. 97], але й налагодили тісні зв’язки із П.Кулішем, В.Білозерським, М.Старицьким, І.Нечуєм-Левицьким [455, с. 111]. Часопис став наступною після “Мети” ланкою, яка єднала західну та східну частини українських земель [650, с. 67].

Видання “Правди” після певного спаду у народовському русі у середині 60-х рр. XIX ст. [455, с. 91] сприяло об’єднанню та зміцненню народовської громади. Вже в наступному 1868 р. представники студентства з середовища народовців висунули ідею заснування виключно народовського товариства, яке б мало за мету просвіту простого народу [190, с. 513]. Після того, як у намісництві не дозволили студентам заснувати таку організацію молодь звернулася до старших представників. Спільними зусиллями народовська громада змогла добитися на цей

раз уже від міністерства просвіти дозволу на утворення товариства “Просвіта” [557, с. 513].

Паралельно із видавничою діяльністю, яка, до речі, не обмежувалася друком часописів*, студенти з метою виховання патріотично налаштованої інтелігенції підтримували тісні контакти із гімназійною молоддю. Члени львівської народовської громади сприяли організаційному становленню таємних гімназійних громад, які у 60-х рр. були засновані практично у всіх містах Східної Галичини, де були середні навчальні заклади [620, с. 70]. Зокрема, відомо, що самбірська таємна організація (1862 р.) з’явилася під впливом згаданої статті К.Климковича, в якій він закликав молодь працювати над просвітою народу [549, с. 58-59]. Інший член львівської громади А.Вахнянин спричинився до появи гімназійної громади у Перемишлі (1863 р.), а ще один представник “Молодої Русі” О.Стефанович, проявив ініціативу до заснування станіславського осередку [631, с. 90].

Однак найпомітніша роль у цьому плані належить Д.Танячкевичу. Він найбільше серед народовської молоді приклав зусиль до появи та функціонування в українських містах цих таємних національних осередків молоді. Д.Танячкевич надавав гімназістам допомогу організаційного характеру, вів з ними систематичне листування, переписував для них малодоступні в той час поезії Т.Шевченка, забезпечував їх відповідною літературою, врешті-решт був порадником у патріотичній діяльності [108, арк. 22-23, 33-34; 620, с. 70]. Тогочасний гімназист О.Терлецький згадував: “... як з одного боку Климкович був найліпший публіцист молоді партії в тих роках, так Будеволя (Д.Танячкевич. – *Г.І.*) був її найліпшим організатором ... він не лише пояснював молодим студентам (в даному випадку мається на увазі гімназістам. – *Г.І.*) у приватних листах значення порушених у публіцистиці питань і втягував таким способом незвиклі до того мислення молоді голови до поважної застанови над публіцистичними справами, але переписував їм Шевченка, історичні думи, подавав короткі перегляди народної літератури, історії і т. д. ... Листи його були отже добрим способом пропаганди демократичних ідей.

---

* На власні кошти у 1867 та 1869 рр. студентська молодь видала у двох частинах найбільш повне на той час зібрання творів Т.Шевченка [675, с. 68], куди також увійшли поезії, заборонені в Російській імперії [296, с. 8].

Вони передовсім приготувляли молодь до поважної громадської служби...” [673, с. 125]. Крім того, під час канікул Д.Танячкевич часто особисто відвідував ці організації [130, с. 306].

До національно-патріотичного виховання молоді студентство спричинилося також опосередковано, через їхні періодичні видання. “Вечорниці”, “Мета”, “Правда” були для гімназистів чи не єдиним джерелом історичних знань та патріотичних творів, займали поважне місце у бібліотеках гімназійних громад [478, с. 84; 585, с. 46; 620, с. 69]. Як згадує О.Барвінський, саме у “Вечорницях” представники тернопільського таємного осередку вперше прочитали твори Т.Шевченка [455, с. 82-83].

Представники української молоді, котрі були членами гімназійних громад під впливом виховання, яке вони пройшли у цих організаціях, навіть в умовах польських шкіл не тільки не зрадили свої національні інтереси, але і вели боротьбу з ополяченням та зростаючим впливом русофільської течії. Тільки впродовж 1860-х рр. національну школу гімназійних громад пройшли О.Огоновський, О.Терлецький, А.Січинський, І.Вахнянин, брати Олександр та Осип Барвінські, В.Навроцький, М.Бучинський, І.Верхратський, Т.Грушкевич, К.Лучаківський, М.Бучинський, Є.Желехівський, В.Ганкевич, М.Борискевич, І.Гарасимович [55, арк. 2; 105, арк. 10; 458, с. 93; 585, с. 47] та інші представники української еліти, які невдовзі очолили національний рух галицьких русинів.

Ще одним цікавим явищем, породженим народовською громадою, стало вже згадуване “козакування”. Суть його зводилася до того, що на початку 60-х рр. ХІХ ст., значна частина українських студентів ходила до університету у козацьких шапках, високих чоботах, вишиваних сорочках, гуцульських сардаках і синіх шароварах. Одягнені таким чином студенти також брали участь у різних виступах, про що, як про позитивне явище згадував в той час, навіть часопис “Слово” [344, с. 32]. Невдовзі таке козакування набуло поширення і серед українських гімназистів. Представники українських гімназійних громад під час різних зібрань вели розмову на козацьку тематику; замовляли собі у кравців козацький одяг, а потім ходили в ньому у школу, до церкви чи просто по місту [130, с. 313].

Характеризуючи діяльність “Молодої Русі” в першій половині – середині 1860-х рр., а особливо “козакування”, І.Франко у статті “Українські “народовці” і “радикали” та у вступі до роботи “Історичний очерк розвою Товариства “Дружній Лихвар”...” оцінював її досить критично [195, с. 199; 580, с. 1-2]. Він зазначав: “Вплив поезій Шевченка та Федьковича й особисті агітації деяких молодих ентузіастів в роді Данила Тячківича звернув галицьке українофільство по трохи з тої дороги практичної праці, яку вказував Маркил Лаврівський. Почалася доба козацького ентузіазму, сентиментального обожнювання козащини. По вищих і середніх школах потворилися так звані громади, тайні організації, що мали метою по трохи самоосвіту, а переважно плекання національного духу, замилювання до України...” [580, с. 1-2]. І.Франко вказував, що всі інтереси цього молодого руху зводилися до підтримки “партійних органів” та видавничої справи, в той час, як про якусь ширшу роботу для реалізації національних та соціальних ідеалів, чи то через просвіту народу, чи через будь-яку політичну агітацію або економічну акцію мова не велася [580, с. 2].

До певної міри І.Франко був правий і змалював майже достовірну картину. Однак він недооцінював те, що було зроблено в 60-ті рр. XIX ст. українським національним табором та не враховував реалій, в яких цей табір існував. За умов, коли в Галичині вся влада перейшла до польської адміністрації, а основна маса галицької інтелігенції не тільки стояла на старорусинських позиціях, але з другої половини десятиліття все більше тяжіла до русофільства малочисельна народовська громада змогла підготувати генерацію діячів, яка в наступні десятиліття стала на чолі українського національного напрямку в Галичині. Крім того, І.Франко, критикуючи тогочасну народовську течію, характеризував народовців середини наступного десятиліття, для яких була властива відірваність від простого народу та цілковите ігнорування соціального питання [685, с. 71]. У першій половині – середині 60-х рр. такі риси були притаманні не народовцям, а старорусинам, і до того ж перші їх за це критикували. Можливо, народовська громада і не проводила такої активної роботи з простим народом, як в наступні десятиліття радикали, однак певні кроки в цьому напрямку робилися [271, с. 237].

Поряд з тим, І. Франко, вочевидь, не брав до уваги також ту обставину, що основу народівського руху в перші роки становило студентство – верства, яка в економічному плані завжди знаходилася у важкому матеріальному становищі, а в той час особливо складному, що було зумовлено відсутністю українських студентських товариств, які у випадку необхідності могли б надати своїм членам хоча б якусь мізерну фінансову допомогу [119, арк. 1].

Помітні зрушення відбулися в середовищі українського студентства в кінці 1860-х рр. Новий австрійський закон про товариства від 15 листопада 1867 р. дозволив утворення та діяльність на території імперії різноманітних професійних організацій [615, с. 22]. Дія закону поширювалася і на студентів, які відразу ж у 1867 р. розпочали діяльність, спрямовану на створення власного легального товариства. Першість у цьому напрямку належала українським студентам, які навчалися у Віденському університеті. Вже восени 1867 р. молодь утворила тут дві українські студентські організації: “Руська основа”, яка об’єднувала молодь русофільської орієнтації та “Січ”, що стала центром студентів-народовців [604, с. 6]. У жовтні 1870 р. роботу над утворенням власного товариства розпочали українські студенти, які навчалися у Львові [348, с. 4]. Проте у ході цього процесу з’ясувалося, що на відміну від попереднього десятиліття, коли студентство уособлювалося виключно із народівським напрямком на рубежі 60 – 70-х рр. XIX ст. у ньому були представлені прихильники обох існуючих у той час у Східній Галичині течій [393, с. 55]. Очевидно, це було наслідком досить активної і систематичної роботи, яку проводили русофіли в середовищі гімназійної молоді [549, с. 54]. Кілька разів відбувалися збори студентів, однак до порозуміння між прихильниками обох напрямками не дійшло. Нечисельна група студентів-русофілів невдоволена тим, що більшість наполягала, щоб у статуті було заманіфестовано “малоруський характер” “Академічної бесіди” (саме так мало називатися товариство) [393, с. 55] з середини листопада розпочала роботу над утворенням окремої організації під назвою “Академічний кружок” [421, с. 4].

Таким чином, дві частини українських студентів, одна з яких дотримувалася народівської, а інша русофільської ідеології паралельно вели підготовку до

утворення двох окремих товариств. Дещо пізніше група студентів із восьми осіб, вважаючи, що українське студентство не піде на об'єднання ні під ідейними засадами “Академічної бесіди”, ні “Академічного кружка” вирішила заснувати ще одну студентську організацію під назвою “Дружній лихвар” [191, с. 2]. Це товариство ставило собі за мету виключно надання матеріальної допомоги своїм членам [119, арк. 1] та повинно було сприяти консолідації українського студентства, так як її організатори закликали ставати членами товариства “всіх академіків-русинів (студентів. – Г.І.) без різниці політичних переконань” [191, с. 3]. Передбачалося, що будь-який український студент міг одночасно бути членом “Дружнього лихваря” і “Академічної бесіди” або “Дружнього лихваря” і “Академічного кружка” [105, арк. 14]. В ході подальшої організаційної роботи визнання від влади змогли добитися тільки “Академічний кружок” і “Дружній лихвар”. У січні та у квітні 1871 р. були затверджені їх статuti [121, арк. 1; 346, с. 4], а вже в березні та травні товариства провели перші офіційні загальні збори [105, арк. 14; 189, с. 3] (Організатори ж “Академічної бесіди”, зіткнувшись із низкою проблем [43, арк. 134], на загальних зборах у березні 1871 р. прийняли рішення про розпуск [340, с. 118]).

“Академічний кружок”, який був організований прихильниками русофільських ідей та отримував фінансову допомогу від русофільських організацій носив відповідно русофільський характер [41, арк. 32; 94, арк. 16; 519, с. 37] і об'єднував в своїх рядах, в основному, прихильників єднання з Росією [94, арк. 21]. Щоправда, в той час студенти-русифіли не дозволяли собі публічно висловлювати свої проросійські симпатії в політичній площині, так як це грозило розпуском товариства. Погляди такого роду маскувалися зазвичай констатуванням літературної та мовної єдності з Росією [45, арк. 210]. Поряд з тим, член “Академічного кружка” М.Павлик стверджував, що в першій половині 70-х рр. в товариство входили “студенти-рутенці”*, які не зовсім поділяли погляди русифілів, проте в більшій мірі були противниками народовців [94, арк. 16].

---

* У сучасній історичній науці “рутенство” вважається складовою частиною “австрорусинства”, для якого було характерним лояльне ставлення до Відня та віра у те, що майбутнє русинів залежить від доброї волі австрійського

У той же час “Дружній лихвар” на початкових етапах існування був аполітичним товариством і об’єднував у своїх рядах прихильників всіх ідейних течій. І хоча відносини між ним та окремими представниками “Академічного кружка” були напружені, а особливо загострилися після переходу до “Дружнього лихваря” фондів “Академічної бесіди” (на останніх зборах “Академічної бесіди” її члени вирішили зібрані товариством кошти віддати “Дружньому лихвареві” [105, арк. 15]), проте він ще певний період зберігав свій “надпартійний характер”. Про це красномовно свідчить той факт, що станом на 15 липня 1871 р. серед понад 90 членів “Дружнього лихваря”, приблизно 25 осіб були одночасно членами “Академічного кружка”, до того ж 6 із них входили до відділу “Дружнього лихваря” [361, с. 357]. Однак ситуація змінювалася і товариство поступово набуло чітко вираженого народовського спрямування. Так, у лютому 1872 р. до його відділу були обрані тільки три представники із “Академічного кружка” [251, с. 1], а надалі “Дружній лихвар” вже розглядався як цілком народовська організація [94, арк. 16; 463, с. 99].

Поява “Дружнього лихваря” викликала серед галицької інтелігенції неоднозначну реакцію. З одного боку, пронародовськи налаштовані діячі і окремі ієрархи греко-католицької церкви позитивно оцінювали діяльність товариства, надавали йому допомогу [119, арк. 2; 191, с. 7; 580, с. 9] та в своїх виданнях виступали на його захист [245, с. 251; 341, с. 438; 360, с. 353]. В той же час чисельніша група інтелігенції, що дотримувалася русофільських поглядів і морально та матеріально підтримувала “Академічний кружок” [43, арк. 134; 245, с. 251] майже одразу після появи “Лихваря” зайняла стосовно нього ворожу позицію. І хоча у часописі “Слово” за 3 травня 1871 р. був опублікований статут “Дружнього лихваря” [198, с. 2], вже через три дні у цій же газеті була надрукована стаття, в якій організатори товариства звинувачувалися у прагненні діяти всупереч інтересам українського народу у Галичині. Автор статті, звертаючись до членів “Дружнього лихваря”, зазначав: “... хоча противникам нашим не вдається нас

уряду [634, с. 474]. Що стосується вищезгаданих студентів, то ще однією складовою їхнього світогляду було переконання, що жителі східної частини Галичини є окремим народом [94, арк. 16].

морально вбити, то для них достатній вже буде тріумф, якщо їм вдасться збаламутити і ослабити русько-народну справу в Галичині. Достатньо для них, якщо вже самим розділом сил Русі і роздробленням їх на атоми, досягти якщо не цілковитого розладу організму, то на крайній випадок, його ослаблення ...” [322, с. 1].

Студентство Східної Галичини, об’єднане в товариства, мало можливість вести більш координовану та плідну роботу. Зокрема, “Академічний кружок” проводив вечори [170, с. 7], поминальні богослужіння, присвячені відомим українським та слов’янським діячам [171, с. 4-5], організовував наукові виступи [170, с. 7]. У той же час “Дружній лихвар”, зосередивши свою основну увагу на матеріальному аспекті життя студентів, вже у перші роки існування надавав своїм членам досить відчутну фінансову допомогу [191, с. 9]. На цій основі він налагодив тісні контакти із українськими студентами Кракова, Відня та Цюриха [580, с. 10].

Однак у плані суспільно-політичної діяльності у першій половині 70-х рр. XIX ст., українські студенти порівняно із їхніми колегами попереднього десятиліття значно відставали. Очевидно, така ситуація була викликана об’єктивними причинами. На відміну від 1860-х рр. обидва галицькі політичні напрямки вже мали своїх провідних діячів та вироблену ідеологію, тож студентству відводилася роль хіба що допоміжної сили. І хоча студенти були задіяні у діяльності обох течій [62, арк. 5, 9, 10, 11(зв), 14(зв); 580, с. 17] участі у суспільно-політичних процесах вони, практично, не брали. З однієї сторони, це було зумовлено тим, що ні народовці, ні русофіли у першій половині 70-х рр. XIX ст. не проявляли особливої політичної активності. Робота перших майже цілком зосереджувалася у “Просвіті” і обмежувалася виданням незначної кількості брошур для народу та книг для шкіл [150, с. 251]. Аналогічна ситуація була і з русофілами [97, арк. 1(зв)]. З іншого боку, студентська молодь, яка основну діяльність зосереджувала у студентських товариствах не могла проводити якісь політичні акції, оскільки закон про товариства забороняв студентським організаціям під загрозою розпуску займатися суспільно-політичною діяльністю [25, арк. 30].

Отже, на зміну досить пасивному періоду, що мав місце у політичному житті галицьких українців у 1850-ті рр. прийшла помітна активізація у наступне десятиліття. На перших порах старші представники інтелігенції, які творили табір старорусинів, а також студентська молодь, що об'єднувалася у народовській громаді "Молода Русь" на ґрунті лояльності до династії Габсбургів та спільної боротьби з всевладдям поляків у Галичині проводили спільну діяльність. Однак поступово основна маса української інтелігенції все більше тяжіла до русофільства. Ця еволюція завершилася у другій половині 60-х рр. XIX ст. тим, що провідники старорусинської течії, а за ними й інертна більшість консервативної галицької інтелігенції перейшли на проросійські позиції.

Осторонь від процесу зросійщення залишилася народовська громада в основному представлена, а інколи і очолена студентами теологічного та світських факультетів Львівського університету. Студентська молодь, яка мало не до кінця 1860-х рр. становила основу народовської громади орієнтувалася не на східнослов'янський простір, а виключно на українські території. Саме з Наддніпрянської України малочисельна, слабка у організаційному та матеріальному відношенні народовська громада отримала ідейну допомогу і частково фінансову підтримку. Нова національна програма, створена на Наддніпрянщині членами Кирило-Мефодієвського братства, склала основу світогляду ранніх народовців. Особливо значний вплив на народовську молодь справила творчість Т.Шевченка, з якої вони запозичили антиросійське спрямування, повагу до простого народу та його мови. Твори Т.Шевченка, а дещо пізніше контакти із поляками-хлопоманами, що прибули у Галичину з Російської імперії зумовили перші кроки студентів-народовців на шляху дослідження галицького селянства та його просвіти. Народовці у 60-ті рр. XIX ст., практично, були галицьким аналогом наддніпрянського хлопоманства.

На цій основі між народовцями та старорусинами все більше розгорталося протистояння. Утримуючи в своїх руках всі українські установи у Галичині, останні часто чинили тиск на народовську молодь, намагалися дискредитувати її видання, звести до мінімуму вплив на галицьке суспільство. Особливої гостроти

набули відносини між обома течіями у другій половині 1860-х рр. З однієї сторони це було викликано зростанням серед старших інтелігентів популярності русофільських ідей, з іншої – спричинено чіткою антиросійською позицією, яку зайняли народовці. Матеріали з яскраво вираженим антиросійським спрямуванням почали з'являтися у народовській пресі ще у 1863 р., а у 1865 р. К.Климкович створив політичну програму народовців, в якій на протигагу Російській державі відводив Австрійській імперії роль об'єднувача слов'янських земель. У програмі припускалося, що до майбутньої федеративної Австрії мали приєднатися також українські землі, що на той час знаходилися у складі Російської імперії.

Не маючи до появи “Просвіти” у своєму розпорядженні ні однієї установи для народовців центрами, довкола яких вони об'єднувалися слугували редакції їхніх газет. Організовані студентською молоддю народовські часописи, зазвичай, існували від кількох місяців до кількох років. Однак, змінюючи один одного, вони давали можливість народовцям пропагувати свої погляди серед галицької громадськості і хоч якимось чином протистояти зростанню проросійських настроїв. Ці видання служили підручником національно-патріотичного виховання, яке велося у провінційних осередках народовського руху – гімназійних громадах. З цих таємних організацій утворених при підтримці “старшої” (в цьому випадку, студентської) львівської громади вийшли діячі, що в майбутньому стали на чолі політичного руху галицьких українців.

Після утворення у 1868 р. товариства “Просвіти” у чому важливу роль відіграла студентська молодь у народовському таборі керівництво перейшло до дещо старших представників. Тим часом на рубежі 60 – 70-х рр. ХІХ ст. студенти зосередили свої основні зусилля на утворенні осередку, який мав стати центром їхнього наукового та товариського життя. Як наслідок, у 1871 р. з'являються два українські студентські товариства: “Академічний кружок” та “Дружній лихвар”. У першій організації об'єднувалися прихильники проросійської орієнтації, у другій, що ставила собі за мету матеріальну підтримку своїх членів – як русофіли, так і народовці. Однак поступово відбулося остаточне розділення: русофіли зосередилися в “Академічному кружку”, народовці – у “Дружньому лихварі”.

Поява цих двох організацій продемонструвала, що на противагу 1860-м рр., коли молодь стояла в опозиції до русофілів на початку наступного десятиліття в середовищі молоді були представлені прихильники обох течій. Таким чином, студентство у плані політичної орієнтації було віддзеркаленням ідейних течій, які існували в українському галицькому суспільстві у першій половині 70-х рр. XIX ст.

Розділ III.

**ПОСИЛЕННЯ СОЦІАЛІСТИЧНИХ ТЕНДЕНЦІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ
СТУДЕНТСЬКОМУ РУСІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 70-х – 80-х рр. XIX ст.**

Станом на середину 70-х рр. XIX ст. народовська течія значно зросла кількісно та зміцнилася організаційно. Однак приєднання до цієї течії значного числа “нейтральних” осіб, які лишень формально ставали народовцями, а у повсякденному житті залишалися старорусинами зумовило зниження її демократизму та прогресивності, зростання консервативності [702, с. 330; 707, с. 226]. М.Павлик стверджував, що народовський напрямок у середині 1870-х рр., так і не став народним [93, арк. 14], до того ж не прикладав багато зусиль, щоб наблизитися до народу, зрозуміти його. Для прикладу, на думку одного із провідників народовської течії С.Качали основною причиною бідності селян було пияцтво та лінь [685, с. 71]. У той же час русофіли на чолі з І.Наумовичем, що мали більш тісні контакти з селянами, також не проводили діяльність, яка б свідчила про інтерес до їхнього становища. Робота русофілів для простого народу, фактично, обмежувалася виданням на рік кількох брошур просвітнього характеру та агітацією за тверезість [97, арк. 1(зв)].

За таких умов серед частини галицького студентства зростає усвідомлення необхідності посилення діяльності, спрямованої не на інтелігенцію, а на простий народ. Таким чином, розпочався процес поширення соціалістичних ідей серед галицьких українців.

Що стосується українських студентів Австро-Угорської імперії, то вперше з соціалістичними ідеями познайомилися молоді люди, які навчалися у Віденському університеті. Під впливом М. Драгоманова та С. Подолинського [615, с. 30], при підтримці урядника університетської бібліотеки [106, арк. 8], одного із провідних діячів “Січі” О.Терлецького у першій половині 1870-х рр. в цьому товаристві все помітніші позиції займала соціалістична ідеологія [615, с. 31]. У середині 70-х рр. “Січ” стала центром, з котрого соціалістичні погляди почали поширюватися і на галицькі території [54, арк. 8; 614, с. 466].

У цей же час помітна активізація спостерігається у середовищі львівського студентства. Насамперед це було викликано вступом до Львівського університету впродовж 1874 – 1875 рр. плеяди діячів, до якої належали І.Франко, М.Павлик, І.Белей, Л.Заклинський, В.Левицький (В.Лукич) [73, арк. 18; 105, арк. 16; 580, с. 12] та інші особистості, які прагнули поживити діяльність студентських товариств та розширити її в напрямку надання допомоги найбіднішим верствам галицького суспільства [580, с. 12]. Особливо помітні зміни в той час відбулися в русофільському “Академічному кружку”. Поява в цьому товаристві від 1 квітня 1874 р. свого друкованого органу під назвою “Друг” [650, с. 73] підштовхнула до вступу в “Академічний кружок” багатьох студентів, які не були прихильниками русофільських ідей [45, арк. 217; 54, арк. 9]. Саме наявність у цьому товаристві свого періодичного видання та бібліотеки стали вирішальним чинником під час вибору товариства І.Франком та М.Павликом [527, с. 48; 603, с. 47].

Нові особи в “Академічному кружку”, принесені ними нові ідеї не залишилися непоміченими. Поступово навколо цих студентів об’єднувалося все більше членів “Академічного кружка”, невдоволених пануючою в товаристві ідеологією. Найшвидше опозиційні тенденції почали проявлятися в редакції “Друга”, куди одразу після вступу в університет увійшов М.Павлик. Спільно із А.Дольницьким він намагалися друкувати в журналі твори простою народною мовою, до того ж фонетичним правописом [94, арк. 19].

Загалом, у плані ідеологічної орієнтації в “Академічному кружку” впродовж 1875 – 1877 рр. відбулися дуже значні зміни. У ході внутрішньотоварищеского протистояння, починаючи від 1875 р., все більший вплив в товаристві стала відігравати “рутенська” ідея (як ми вже згадували, її прихильники відзначалися особливою лояльністю до австрійського уряду та вважали галицьких українців окремим народом). Поступово вона витіснила русофільську ідеологію на другий план. Ці тенденції в національно-політичній орієнтації товариства яскраво проявилися у процесі листування редакції “Друга” із М.Драгомановим. У відповіді на його перший лист редакція зауважувала: “Чиж автор думає, що нам так багато залежить на Росії?... Переконаємо п. Українця (М.Драгоманова. – Г.І.),

що ми в нашому письмі не оглядаємося на Росію, і того не докаже нам ніхто, аби ми були коли зрадниками нашому урядові...” [169, с. 292]. Крім того, антирусофільський характер мала стаття “Языкъ в галицкой литературѣ”, яка друкувалася у “Друзі” впродовж серпня – вересня 1875 р. [380-383]. Автор статті, критикуючи найавторитетніший русофільський часопис, зауважував: “Всі ми знаємо літературну мову “Слова” з її словами загальноруськими на малоросійській (властиво галицькій) лад полатаними, або малоруськими з великоруською причіпкою...” [380, с. 360].

Зростання впливу рутенської течії в “Академічному кружку” знайшло своє підтвердження на загальних зборах товариства у листопаді 1875 р. На них у ході виборів нового керівництва, хоча більшість членів виділу (група осіб, яка до наступних зборів здійснювала керівництво товариством) і були обрані з числа русофілів, проте головою “Кружка” став прихильник рутенської ідеї О.Зафійовський [105, арк. 37; 40, арк. 60]. Після цього між русофілами та опозицією розпочалося відкрите протистояння. Перша сутичка між представниками напрямків сталася навколо журналу “Друг”. Річ у тому, що О.Зафійовський та його прихильники хотіли, щоб часопис писався народною мовою. У той же час більшість членів виділу виступали за редагування часопису мовою, звороти і властивості якої були близькими до російської. Протягом кількох наступних місяців у процесі протистояння між русофілами та опозицією від роботи в редакції “Друга” були відсторонені М.Павлик і А.Дольницький [94, арк. 36], за виступ проти вживання під час зборів російської мови з товариства виключили І.Белея [270, с. 3-4]. Кінцева розв’язка наступила 6 лютого 1876 р на чергових загальних зборах товариства. Тут більшість присутніх членів “Академічного кружка” висловилися на підтримку О.Зафійовського та, відповідно, схвалили його діяльність як голови товариства. Це було значним ударом по авторитету прорусофільського виділу і тому п’ять його членів – противників голови склали свої повноваження [40, арк. 60-63]. Той факт, що під час виборів до нового виділу, які відбулися в той же день зі сторони русофілів був

обраний тільки один представник [94, арк. 38] продемонстрував втрату русофілами провідної ролі в “Академічному кружку”.

Відповідні зміни одразу знайшли своє відображення на сторінках “Друга”. Зокрема, у статті “Отповѣдь на “второе письмо” г. Украинца” прихильники цієї течії словами А.Дольницького [94, арк. 39] відкрито заявляли свою окремішність не тільки від народовського, але і від русофільського ідейного напрямків [167, с. 93-94].

У той же час у “Кружку” посилювалися позиції студентів-народовців. На вже згадуваних загальних зборах за словами М.Павлика до нового віділу було обрано шість представників народовського табору [94, арк. 38]. Ця обставина змушувала “рутенців” рахуватися з думками останніх. Крім того, представникам рутенського напрямку потрібні були союзники у протистоянні з студентами-русофілами, які хоч і втратили в “Академічному кружку” провідну роль, проте продовжували залишатися досить впливовою силою. За таких обставин керівництво “Академічного кружка” пішло на зближення з народовським “Дружнім лихварем”. Особливо тісні стосунки між товариствами налагодилися після публікація у “Друзі” праці Г.Успенського “Отравлений діяконъ” [105, арк. 17]. Твір певною мірою носив антиклерикальне спрямування, тож галицька інтелігенція і особливо священники почали масово відсилати журнал назад в редакцію з різкими зауваженнями [40, арк. 62]. Ці події студенти-русофіли вирішили використати для відновлення своєї переваги. Однак прийняття до “Академічного кружка” понад 30 членів “Дружнього лихваря” дозволило новому керівництву не тільки опанувати ситуацію [105, арк. 17], але і виключити з товариства лідера студентів-русофілів С.Лабаша [685, с. 82].

В результаті вище окреслених процесів керівництво товариством недовго залишалося в руках прихильників рутенської ідеології. Упродовж весни 1876 р. у ньому тривала ідейна еволюція. Згадані події, а також відхід від активної товариської діяльності провідника рутенського напрямку О.Зафійовського [354, с. 160] спричинилися до того, що найбільш масовою та впливовою у “Академічному кружку” стала група пронародовськи налаштованих студентів. Цьому також до

певної міри посприяв міністерський указ від 1 червня 1876 р., який зобов'язував студентські товариства протягом трьох місяців виключити всіх членів, що вже не були студентами [45, арк. 19]* У першу чергу дія цього закону розповсюджувалася на представників русофільської та рутенської течій, які були основою “Академічного кружка” від часу його заснування [463, с. 100]. У той же час народівський напрямок був представлений в основному молоддю, яка тільки-но вступила в університет .

Відповідні зміни у товаристві супроводжувалися поглибленням стосунків із “Дружнім лихварем”. Зокрема, у травні – липні ними були організовані вечорниці, вечір на честь М.Шашкевича, гуляння на Високому Замку [105, арк. 17-18]. У ході подальшої співпраці 12 липня товариства здійснили формальне об'єднання, яке розмежувало сфери діяльності “Академічного кружка” та “Дружного лихваря” і повинно було стати перехідним етапом на шляху повного об'єднання [452, с. 206]. Крім того, “Академічний кружок” став членом “Просвіти” [192, с. 330] і брав участь у заходах, які проводило це товариство та Товариство імені Т.Шевченка [351, с. 3].

Помітні зміни в той час спостерігалися і в редакції “Друга”. З середини 1876 р. “язичіє”, яким видавався часопис було замінено народною мовою. У журналі почали друкуватися матеріали, пройняті демократичними ідеями, що особливо позначилося на публікаціях літературно-критичного та публіцистичного спрямування [650, с. 75]. Зокрема, в умовах, коли русофіли на сторінках часопису “Слово” висловлювалися на підтримку Емського указу [650, с. 322; 682, с. 3], студентська молодь була першою [685, с. 84], хто зі сторінок свого друкованого органу засудила антиукраїнську постанову царизму [336, с. 208].

Паралельно з вищеописаними подіями, починаючи з весни 1876 р., в “Академічному кружку” поживалювалася робота, спрямована в соціальну площину. Молодші представники студентства, які були в основному вихідцями з селянських родин [685, с. 78-79] вважали своїм першочерговим завданням

---

* До цього часу згідно зі статутами членами “Академічного кружка” могли бути також випускники вищих навчальних закладів протягом 3 років після закінчення [162, с. 2], а “Дружного лихваря” – 5 років [119, арк. 1; 120, арк. 9].

вивчення простого народу, його звичаїв, побуту, а також його просвіту. З цією метою вони намагалися розгорнути широку етнографічну роботу. У квітні 1876 р. у “Друзі” навіть була започаткована спеціальна фольклорна рубрика “З уст народу” [586, с. 19]. У ній студенти, а в першу чергу І.Франко та М.Павлик вміщували записані під час подорожей по селах пісні, приказки і влучні вислови. У результаті агітаційної роботи здійсненої М.Павликом у Львові з’явилося неофіційне студентське етнографічне товариство. Зауважимо, що студентська молодь розуміла етнографію у широкому соціальному значенні. Студенти цікавилися не тільки піснями та байками, але і прагнули ближче познайомитися з проблемами, потребами простого народу [685, с. 82].

Беззаперечним лідером у плані етнографічної роботи та її популяризації серед студентів був М.Павлик. 24 червня 1876 р. на вечорі, присвяченому пам’яті М.Шашкевича, він виступив з доповіддю [622, с. 84], в якій критикував представників русофільської та народовської течій за те, що вони не звертали належної уваги дослідженню етнографії. М.Павлик вказував: “Етнографія бо виказує ... потреби люду и наводить швидко на думку, що треба помагати тому гіркому життю люду – наукою” [368, с. 231]. Він закликав інтелігенцію і особливо молодших її представників до активної етнографічної роботи, стверджуючи, що вона “... викличе у нас, як вже викликала на Україні тисячі поборників народного діла; вона піднесе і тут і там люд, проти думки котрого нічого злого не встоїть – а все піде до волі, до рівності кожного чоловіка на землі...” [369, с. 253].

Інші члени товариства теж поділяли подібні настрої. Зокрема, А.Дольницький, звертаючись до своїх колег-студентів, зауважував, що найвищим ідеалом для молоді повинні бути свобода, визволення та рівність для всіх людей [685, с. 83].

Таким чином, погляди окремих представників “Академічного кружка” в той час носили загальнодемократичний характер і торкалися тем, котрі не були характерними як для русофільської течії, так і для народовців. Така соціальна спрямованість крім того, що була зумовлена селянським походженням її прихильників, також в значній мірі була викликана зовнішніми впливами. Крім

вже згаданого листування з М.Драгомановим помітний слід на діяльності студентів у цьому плані залишили їх особисті зустрічі з С.Подолінським [525, с. 8], тим же М.Драгомановим [109, арк. 1; 181, с. 134], а також праці російських радикальних критиків. У середині 1876 р. студенти отримали змогу познайомитися з творами М.Добролюбова, М.Чернишевського, М.Бакуніна, працями В.Белінського, М.Некрасова та інших [94, арк. 45]. Важливу роль у цьому плані відіграли також опубліковані у Відні соціалістичні “брошури-метелики” С.Подолінського [582, с. 19].

Під впливом цих факторів від другої половини 1876 р. в середовищі студентства спостерігається зародження цілеспрямованої соціалістичної діяльності. Особливо дієвими у цьому плані були І.Франко та М.Павлик. З кінця 1876 р. І.Франко став одним із учасників і організаторів робітничого руху у Галичині [186, с. 45; 527, с. 63]. Що стосується М.Павлика, то він, перебуваючи в більшій мірі ніж хто інший серед студентів під впливом М.Драгоманова [460, с. 53; 463, с. 106] та, маючи з ним тісні контакти [181, с. 134] відіграв важливу роль у соціалістичному русі не тільки Галичини, але і Наддніпрянської України. М.Павлик був ключовою контактною постаттю для діячів соціалістичного напрямку, що переїжджали через Львів, їдучи з Росії в Західну Європу, чи навпаки. Влітку 1876 р. М.Павлик на кошти М.Драгоманова орендував у Львові спеціальну кімнату. Вона, практично, була “явочною квартирою”, в якій українські і навіть російські соціалісти могли зупинитися, використовуючи її для відпочинку, а при потребі і як склад літератури. Одночасно члени “Академічного кружка”, а в першу чергу той же М.Павлик та Л.Заклинський займалися пересилкою в Російську імперію заборонених там книг [158, с. 376; 525, с. 8-9; 685, с. 85, 87-88].

Радикальніші представники студентства час від часу організовували зустрічі з селянами і розповсюджували серед них освітні матеріали, причому не тільки видані “Просвітою” та Товариством ім. М.Качковського, але і віденські соціалістичні брошури. Щоб надати цьому рухові більш масового характеру студентами були налагоджені зв’язки з гімназійними громадами [685, с. 84].

Група студентів розробила статут таємного товариства, яке мало займатися посиленням роботи молоді з селянством. Найбільш активно цим займалися І.Белей та Л.Заклинський [584, с. 13; 585, с. 125]. Передбачалося, що товариство мало складатися з багатьох секцій, серед яких найважливіша роль відводилася повітовим. Вони повинні були стежити за життям народу і доповідати центральній львівській секції. Остання зобов'язувалася впливати на українських послів особливо представників селянства, щоб вони підтримували внесення та постанови Галицького сейму, які б найбільш враховували інтереси простого народу [94, арк. 5(зв)].

Досить кардинальні зміни в той час сталися і в редагуванні “Друга”. З початком 1877 р. він із загально-демократичних позицій перейшов на радикально-демократичні [650, с. 76]. До того ж представники редакції займалися поширенням соціалістичної та демократичної літератури [182, с. 45; 295, с. 207].

Відповідні тенденції в студентському середовищі дуже швидко викликали реакцію серед галицької української інтелігенції. Зокрема, русофіли зі сторінок “Слова” розгорнули активну агітацію спрямовану проти нового напрямку товариства та нового керівництва “Академічного кружка” [580, с. 17]. Особливо різкі випадки були направлені на адресу редакції “Друга” [247, с. 332; 685, с. 84].

Більше того, демонстрація невдоволення русофільських лідерів не обмежувалася такого роду протестами. У руслі цих подій на загальних зборах Товариства ім. М.Качковського у серпні 1876 р. під час виборів нового керівництва цієї організації без вагомих підстав була відкинена кандидатура І.Франка на члена виділу товариства [337, с. 256; 580, 17] (у той час він був членом редакції “Друга” [180, с. 31]). Крім того, у вересні 1876 р. під час загальних зборів Народного дому піднімалося питання, щоб зобов'язати керівництво “Академічного кружка” сплачувати орендну плату за кімнати, які товариство безкоштовно займало ще від 1871 р. [342, с. 683].

Одночасно активізувалися представники русофільської течії у середині “Академічного кружка”. Після невдалої спроби перехопити владу у товаристві у листопаді 1876 р. студенти-русофіли впродовж кількох наступних місяців,

практично, паралізували діяльність “Академічного кружка”. Раз-у-раз вони зривали загальні збори товариства [40, арк. 107-108], відмовлялися віддати новому виділові касу товариства [580, с. 18], а на початку 1877 р. дійшло до того, що ними був здійснений напад на приміщення “Академічного кружка”, у ході якого були поламані меблі, знищені документи, забрані з бібліотеки найцінніші твори [94, арк. 64].

Також студенти-русофіли проводили цілеспрямовану роботу, зорієнтовану на дискредитацію своїх противників перед галицьким суспільством та владою. Вони перехоплювали листи М. Драгоманова, що надходили до редакції “Друга” та передавали їх керівництву Народного дому [94, арк. 64]; доносили в поліцію, що серед членів “Академічного кружка” є прихильники соціалістичної теорії [680, с. 618].

Що стосується народовської течії, то серед її представників не було однозначної позиції стосовно процесів, які мали місце в студентському середовищі від середини 1876 р. Акцент частини студентської молоді особливо редакції “Друга” на соціальні моменти, критика представників старшої інтелігенції за їх відірваність від простого народу викликали серед окремих представників українофільського напрямку негативну реакцію. Так само як і русофіли народовці свою критику спрямовували в першу чергу проти членів редакційного комітету “Друга”, до складу якого входили найбільш дієві та радикальні студенти [94, арк. 63]. Зокрема, один з лідерів народовського табору С. Качала докоряв редакторам “Друга” за те, що в публікаціях журналу прослідковується вплив “нігілізму” та соціалізму М. Драгоманова. Він зазначив, що русинів до цього часу безпідставно звинувачували у політичному сепаратизмі, польському патріотизмі тощо, однак тепер його противники будуть називати галицьких українців соціалістами, комуністами та нігілістами і підставою для цього будуть статті надруковані у “Друзі”. С. Качала також стверджував, звертаючись до студентів від імені священників, що їм не потрібна просвіта народу, якою прикривається пропаганда соціалістичних та нігілістичних ідей [685, арк. 85]. Ще більш різко на адресу студентства висловлювався колишній

вчитель І.Франка І.Верхратський. У відповідь на критику “Друга” на свою адресу він написав памфлет, що закінчувався словами: “Всечесне священство!.. не дозволяйте ширитись “Другу” в своїх чесних домах!.. не передплачуйте “Друга”! Геть з “Другом”!” [527, с. 60].

Однак переважна більшість представників народовського напрямку протягом 1876 і частково у 1877 рр. давала позитивні відгуки на зміни в “Академічному кружку” взагалі та редакції “Друга” зокрема. Орган греко-католицької церкви “Руський Сіон” у липні 1876 р. навіть захищав “Друга” перед критикою “Слова” та зичив йому успіху [685, с. 85]. На початку 1877 р., під впливом звинувачень на адресу “Друга” журнал вирішили переглянути греко-католицький митрополит Й.Сембратович та наближені до нього церковні ієрархи. Як вказував І.Франко, ознайомившись з публікаціями, “... високий синедріон вирішив, що нічого там немає нелюдського...” [133, с. 64]. Ще в середині літа 1877 р., коли у Львові почалися переслідування студентів за соціалістичну діяльність і були арештовані І.Франко, М.Павлик, І.Мандичевський, О.Заячківський та інші [580, с. 19] народовці продовжували співпрацювати з ними. Зокрема, в той самий час редакція народовського часопису “Правда” помістила на своїх шпальтах один з перекладів І.Франка та його автобіографічне оповідання “Олівець” [158, с. 377].

Загалом, таке ставлення представників народовського табору було і виправдане і логічне. Річ у тому, що І.Франко, М.Павлик та інші радикально налаштовані студенти в той час сповідували не марксистський (як члени віденської “Січі” [107, арк. 18]), а народницький соціалізм [612, с. 18]. Його положення, спрямовані на просвіту народу та покращення становища найбідніших верств галицького суспільства, по великому рахунку не йшли в розріз з ідеологією народовців. До того ж у самому студентському середовищі, навіть на початку 1877 р. не існувало поділу на народовців та соціалістів. І.Франко у листі до М.Драгоманова від 13 лютого 1877 р. говорив про нове керівництво “Академічного кружка”, як про “наше” керівництво, а про українофільську течію, як про “свою партію” [132, с. 62]. Студенти-соціалісти у 1876 – першій половині

1877 р. ідентифікували себе як українофілів з більш радикальними поглядами. Цю гіпотезу підтверджують спогади того ж І.Франка про арешти влітку 1877 р. У них він стверджував, що тоді був соціалістом за симпатією, “як мужик”, але був далекий від розуміння суті наукового соціалізму [137, с. 245; 545, с. 17].

Як зазначалося, починаючи з середини 70-х рр. ХІХ ст., Галичина відіграла важливу роль у європейському соціалістичному русі. У той час, коли масові арешти змусили російських революціонерів залишити імперію багато з них, емігруючи до Швейцарії, переїжджали через Галичину. Як наслідок, ця територія стала тим коридором, через який із Західної Європи в Росію переправлялася заборонена література та приватна кореспонденція діячів соціалістичного спрямування.

Тож не випадково із 1877 р. Львів став місцем, де активно переслідувалися прихильники соціалістичних ідей та відбувалися резонансні судові процеси пов'язані з соціалістичною діяльністю. Так, 9 січня 1877 р. львівською поліцією були заарештовані емігранти з Наддніпрянської України А.Ляхоцький та С.Ястшембський. В ході допитів з'ясувалося, що вони мали тісні стосунки з студентом Львівського університету М.Павликом, а С.Ястшембський, навіть мешкав на його квартирі. Також було виявлено, що квартира М.Павлика служила місцем, де ці діячі зустрічалися і проводили дискусії на політичні та громадські теми, читали літературу соціалістичного спрямування. У зв'язку з цим, на квартирі було здійснено обшук, під час якого виявлено ряд соціалістично-революційних видань [562, с. 43; 582, с. 24-26]. Як наслідок, поліцією було затримано і М.Павлика [350, с. 3]. Невдовзі поліція арештувала ще одного українського емігранта члена київської “молодої громади” О.Черепакіна. У нього була знайдена література та кореспонденція для М.Павлика. Контакти між молодими людьми, знайдені під час обшуків матеріали свідчили, що арештовані мали тісні зв'язки з громадськими діячами Києва, Харкова, Одеси активно листувалися з М.Драгомановим та П.Лавровим [582, с. 27-28]. На підставі цього поліція звинуватила затриманих у розповсюдженні соціалістичних ідей та належності до таємного соціалістичного товариства [675, с. 140].

У другій половині березня 1877 р. відбувся закритий судовий процес. Беручи до уваги неповноліття підсудних (за діючим в той час в Австро-Угорській імперії законодавством повноліття наступало після 25 років), а також ту обставину, що фактично, не було доведено ні існування таємного соціалістичного товариства, ні тим більше належності до нього підсудних, С.Ястшембський та О.Черепакін були засуджені до одного місяцю арешту з подальшим видворенням за межі Австро-Угорщини, М.Павлик повинен був відбути у в'язниці 8 днів, а А.Ляхоцького було звільнено і відправлено за межі імперії [338, с. 226; 582, с. 31].

Незважаючи на закритість та короткочасність цього судового процесу, він мав далекоглядні наслідки особливо для студентської молоді. Під його впливом багато студентів, які сповідували народницький соціалізм відійшли від активної участі у житті “Академічного кружка” [94, арк. 65]. Інші за відсутності коштів товариства (русофіли незаконно утримували їх ще від листопада 1876 р.) та під загрозою втрати кімнат, котрі займав “Академічний кружок” [40, арк. 116], на загальних зборах 17 травня 1877 р. погодилися на перехід керівництва товариством в руки студентів русофільської орієнтації [40, арк. 156]. Новий виділ хоч і був обраний з числа найбільш поміркованих студентів русофільського табору [40, арк. 115], проте вже до літа вказаного року виключив з “Академічного кружка” значне число опозиційно налаштованих студентів. Окремі з тих, що залишилися самі вийшли з товариства, деякі ізолювалися від будь-якої діяльності [40, арк. 153]. Таким чином, після півторарічної перерви в “Академічному кружку” знову запанували проросійські настрої. Показовим у цьому плані було те, що коли в березні 1877 р. “Академічний кружок” проводив “музично-декламаційний вечір” спільно з “Просвітою” та Товариством ім. Т.Шевченка, то вже в червні його партнером під час “забави” було “Руське казино” [352, с. 4].

Тим часом у Львові розпочалася друга хвиля арештів та обшуків. Викликана вона була приїздом в Галичину польського соціаліста з Російської імперії М.Котурницького. 9 червня 1877 р. його було заарештовано. Під час обшуку в нього виявлено значну кількість літератури соціалістичного змісту, листи, а також

цілий шпигунський набір: револьвер з набоями, тростинову палицю із стилетом, пілочку для різання металу.

Знайдені у М.Котурницького матеріали, систематичні публікації польської преси про “московських агентів”, а також російсько-турецька війна, у ході якої уздовж австрійсько-російського кордону просувалися російські війська викликали у поліції серйозну підозру, що він намагався розгорнути в Галичині небезпечну для держави діяльність. За цих умов поліція звернула пильну увагу на знайдені у арештованого листи. Два з них були написані М.Драгомановим. Перший адресований адміністраторові журналу “Друг” І.Мандичевському, другий – М.Павликові. Особливо поліцію зацікавив лист до М.Павлика, в якому М.Драгоманов рекомендував йому співпрацювати з польськими соціалістами в Галичині, радив активізувати громадську роботу на Закарпатті і Буковині [582, с. 34-35]. Не дивлячись на те, що поліція зіткнулася не з результатами якоїсь діяльності, а тільки рекомендаціями [130, с. 343], вона вважала, що натрапила на слід таємної соціалістичної організації. Виявлені листи потягнули за собою масові арешти та обшуки, що охопили не тільки Галичину, але і досягли Відня. Серед львівських студентів були арештовані І.Франко, М.Павлик, І.Мандичевський, О.Заячківський, І.Белей, Л.Заклинський, у Відні члени “Січі” Ф.Сельський та О.Терлецький [582, с. 36, 38, 43, 45]. Обшуки були здійснені в приміщеннях товариств “Просвіта”, “Академічний кружок”, “Ognisko” (“Вогнище”), Народному домі, “Дружньому лихварі” кілька разів у греко-католицькій духовній семінарії у Львові [130, с. 343; 685, с. 89], в окремих студентів і навіть у повітах. Як згадував І.Франко, тоді було проведено приблизно 50 обшуків [54, арк. 14].

В ході розслідування, однак, з’ясувалося, що Л.Заклинський та І.Белей були тісно пов’язані тільки з гімназійними громадами [582, с. 43-45], а більшість арештованих взагалі не мали ніякого відношення до будь-якої таємної організації. У кінцевому підсумку звинувачення були висунуті тільки проти М.Котурницького, М.Павлика, І.Франка, І.Мандичевського, О.Терлецького, Ф.Сельського, А.Павлик (молодшої сестри М.Павлика) [685, с. 89] та складача друкарні А.Перебендівського [582, с. 65, 69]. В оголошеному 10 жовтня 1877 р. акті

звинувачення, на підставі непрямих доказів доводилася причетність вказаних осіб до таємного соціалістичного товариства та висувалися звинувачення у проведенні агітації соціалістичних ідей. Чи не найбільшим злочином студентів визначався їх зв'язок із М.Драгомановим [163, с. 60-67].

Упродовж 14-21 січня 1878 р. тривали судові засідання. За винятком А.Перебендівського всі підсудні були визнані членами таємного соціалістичного товариства і засуджені до різних термінів арешту. М.Котурницький з М.Павликом повинні були знаходитися під вартою по три місяці, І.Франко – шість тижнів, всі інші – один місяць [582, с. 84-85].

Цей судовий процес, що на відміну від суду над М.Павликом був відкритий [582, с. 73] викликав жвавий інтерес у цілій Галичині. Ним цікавилися не тільки в містах, але й у селах краю. Кілька років пізніше М.Павлик згадував, що книги, які піднімали робітниче і соціальне питання, котрі до того часу лежали на полицях книжкових магазинів після судових процесів у 1877 і 1878 рр. були розкуплені. З'явилися також нові праці з цієї проблематики [696, с. 26]. Сучасний канадський історик Дж.-П.Химка зауважив, що коли до суду 1878 р. можна говорити тільки про “соціалістичні тенденції”, то після нього відбувається активне поширення соціалістичного руху [685, с. 89].

Ф.Дашинський – в той час ще досить молода людина, а згодом один із галицьких соціалістичних теоретиків почав цікавитися соціалізмом під впливом судового процесу 1878 р. Н.Кобринська, якій тоді виповнилося 20 років пізніше, коли стала радикальною феміністкою і визнаною письменницею згадувала, що вона була приголомшена цим судом та порушеними на ньому питаннями [685, с. 91].

Однак, безперечно, найбільший вплив судовий процес справив на самих його учасників. Під його впливом зміцнилися, а до певної міри, навіть сформувалися соціалістичні переконання підсудних. Після завершення процесу І.Франко і М.Павлик стали свідомо та відкрито називати себе соціалістами і взялися за активну організацію соціалістичного руху [685, с. 90-91].

У значній мірі цьому сприяла позиція, яку зайняли стосовно студентів представники народовської та русофільської течій. Після арештів і одні, і другі відмежувалися від затриманих. Фактично, в галицькій пресі від середини 1877 до початку 1878 рр. було надруковано тільки дві публікації, в яких автори не обмежилися критикою студентів. Першою була стаття В.Навроцького “Нагінка за соціалістами і польська преса”, в якій автор виступав на захист молоді [668, с. 140]. Другою був матеріал, вміщений у “Руському Сіоні”, в якому наводилася характеристика підсудних. На думку автора публікації І.Мандичевський, який у суді відмовився від соціалістичних переконань, ще не був втрачений для суспільства. Так само висувалося припущення, що І.Франко, який показав великий талант у оповіданнях про Борислав також ще може виправитися. Що стосується М.Павлика, то після суду він однозначно трактувався як злочинець. Особливе невдоволення серед інтелігенції викликали його виступи в суді, які спрямовувалися проти інституту шлюбу [685, с. 91-92].

У той же час переважна більшість галицької інтелігенції виступила з різкою критикою радикалів. Особливо шалені напади на І.Франка, М.Павлика та їхніх однодумців чинили русофіли. Редакція русофільського “Слова” відкрито шкодувала, що в Австро-Угорській імперії немає Сибіру, куди слід було б заслати засуджених. Старше покоління народовців також виступило проти них. Так, редакції народовських газет відмовлялися друкувати на сторінках своїх часописів твори І.Франка [610, с. 66], його та інших студентів-радикалів виключили з товариства “Просвіта” [143, с. 325; 484, с. 184], їм було заборонено приходити в “Руську бесіду” [474, с. 45].

Однак такі кроки, як показав наступний перебіг подій не тільки не деморалізували, а сприяли ще більшій активізації молоді. І.Франко після виходу із тюрми спільно із М.Павликом, при організаційній та фінансовій підтримці М. Драгоманова, взявся до організації нового друкованого органу під назвою “Громадський друг” [571, с. 127].

Проте від самої появи журнал зазнавав переслідувань. У квітні-травні було випущено тільки два його числа, причому обидва були конфісковані: перше –

частково, друге – повністю. Більше того, редактора журналу М.Павлика засудили до 6 місяців ув'язнення [650, с. 77]. Щоб уникнути подальших переслідувань “Громадський друг” було перейменовано спочатку на “Дзвін”, а згодом – на “Молот” [158, с. 377]. “Дзвін” з’явився замість 3-го і 4-го чисел “Громадського друга”, “Молот”, відповідно, замість 5-го та 6-го. Однак, як і їхній попередник вони були конфісковані [158, с. 377; 650, с. 77].

Серед авторів, які друкувалися в “Громадському друзі”, безперечно, найважливішу роль відігравали М.Павлик та І.Франко. Також тут було надруковано ряд творів М.Драгоманова, стаття С.Крутя (Ф.Василевського), Є.Борисова та інші матеріали. У них автори торкалися проблем безправ’я, злиденного життя селянства, робітників, ремісників як Наддністрянської, так і Наддніпрянської України.

У збірках “Дзвін” та “Молот” було закінчено публікацію розпочатих у “Громадському друзі” матеріалів та надруковано низку нових. Поряд із вищеназваними авторами ці збірки вміщали твори О.Терлецького, Ф.Вовка, О.Пчілки, К.Снігура та ще кількох літераторів, які приховувалися під різного роду криптонімами [650, 77-78, 338, 340].

Тільки частина цих трьох видань змогла уникнути конфіскації, однак і вона викликала величезний резонанс у галицькому суспільстві. У листі до М.Драгоманова М.Павлик писав, що все більше молоді схиляється на бік видавців “Громадського Друга”. І.Франко, характеризуючи відношення молоді до часопису зазначав, що остання горнеться до нього, читає, передає з рук у руки [650, с. 76-78]. Оцінюючи значення та роль “Громадського друга”, “Дзвона” і “Молота”, тогочасний гімназист Г.Величко вказував: “Пригадую собі, яке надзвичайно велике враження справили на мене, а потім і на моїх товаришів, поодинокі числа “Громадського друга”, “Дзвона”, “Молота”. Багато дечого ми не розуміли, але живі, міцні статті зривали полуду з очей. Перевертали догори ногами всякі пересуди релігійні і суспільні...” [457, с. 206].

Після припинення видавництва “Молота” гурток студентської молоді, що об’єднувався навколо згаданих видань задумав під керівництвом І.Франка

видавати для гімназистів та студентів газету під назвою “Нова основа” [650, с. 79]. За своїм характером вона повинна була бути близькою до “Молота” та жєневських видань М.Драгоманова, але радикальні ідеї висловлювати дуже обережно, щоб не викликати переслідувань зі сторони поліції та судових органів [158, с. 458].

Вихід часопису планувався на листопад 1879 р. Однак задум не був реалізований у першу чергу через відсутність особи, яка б взяла на себе функцію відповідального редактора [650, с. 78]. Ініціатори “Нової основи”, у тому числі і І.Франко, не були повнолітніми за австрійськими законами, тож ніхто з них не міг бути офіційним редактором [571, с. 129]. Зацікавлення проєктованим часописом зменшила також поява з 1 жовтня 1879 р. народовського часопису “Батьківщина”, що присвячувався “переважно справам народним” [650, с. 79]. Не сприяли новому виданню і негативна позиція старшої інтелігенції стосовно появи нової газети [571, с. 129], а також відсутність належного матеріального забезпечення видання [639, с. 131].

Одночасно молоді галицькі радикали прагнули здійснювати більш практичні кроки, спрямовані на покращення становища простого народу. Однак у цей період усвідомлюючи свою організаційну слабкість вони змушені були шукати союзників. Обставини, які склалися продемонстрували, що серед двох потенційних союзників – народовців та польських соціалістів – другі більше підходили на цю роль, так як обґрунтовували свої погляди на аналогічній класовій ідеології. Хоча народовці були близькі до радикалів на ниві національного відродження [158, с. 22], проте вони рішуче відкидали соціалістичну теорію, а серед провідників народовського табору в той час побутувала думка, що у Галичині взагалі не існує ні робітничого (В.Барвінський), ні селянського питання (К.Сушкевич) [93, арк. 14; 663, с. 31-32].

Тож у середині 1878 р. І.Франко та М.Павлик налагодили контакти із учасниками польського робітничого руху в Галичині. У цей час І.Франко познайомився [529, с. 46] зі сполонізованим українцем Й.Данилюком [696, с. 28], який готував до випуску газету “Praca” (“Праця”). Перший номер газети вийшов 1

липня 1878 р. [529, с. 47], а вже з серпня він з М.Павликом увійшли до групи основних співробітників газети. Майже одразу вони взяли на себе основний тягар редакційної роботи. В одній із неопублікованих праць, написаній у 1880 р. М.Павлик згадував, що впродовж 1878 – 1879 рр. “Prasa” підтримувалася у соціалістичному і науково-популярному напрямках виключно літературною працею членів редакції “Громадського друга” [607, с. 37-38]. Наприкінці 1879 р. І.Франка було обрано неофіційним редактором часопису. У той же час при газеті був утворений українсько-польський редакційний комітет, до складу якого увійшли І.Франко, М.Павлик, А.Маньковський, Й.Данилюк, Б.Червенський [675, с. 152-153].

На початку 1879 р. за ініціативою І.Франка та М.Павлика газету “Prasa”, що до того була часописом друкарів перетворено на загальноробітничий орган [607, с. 38], а його редакційний комітет, практично, став дієвим центром, який здійснював керівництво робітничим рухом у Галичині [613, с. 56].

Працюючи редактором “Prasy”, І.Франко був одним із найактивніших її дописувачів. Зокрема, на сторінках газети він надрукував 35 публікацій, в яких висвітлював становище робітників Львова, Дрогобича, Борослава, на теоретичному рівні розглядав актуальні проблеми робітничого руху у Галичині, популяризував соціалістичні ідеї [554, с. 344]. Поряд з тим, йому вдавалося поєднувати публіцистичну діяльність із освітньою роботою серед робітників [607, с. 38]. Маючи тісні контакти з бориславськими робітниками, І.Франко був активним учасником нелегальної організації “Робітнича спілка”, що діяла у 1876 – 1879 рр. у Бориславі та ставила собі за мету роботу у напрямку підвищення суспільно-політичної свідомості робітників [554, с. 343].

Для роботи такого плану у квітні 1878 р. І.Франко написав брошуру “Катехизис економічного соціалізму”. У ній він розкривав суть капіталістичної експлуатації, доступно викладав економічний зміст соціалізму та обґрунтовував необхідність зміни капіталістичного ладу [675, с. 153-154]. Наступного року І.Франко підготував елементарний підручник з політичної економії, що базувався на працях Дж.Міля, М.Чернишевського та К.Маркса [607, с. 38].

Таким чином, українська радикальна молодь і в першу чергу І.Франко та М.Павлик відіграла помітну роль у робітничому русі коронного краю. Тож не випадково на першому з'їзді галицьких соціал-демократів, який проходив 31 січня – 2 лютого 1890 р. у рефераті виголошеному Д.Гудецом вказувалося, що серйозну роботу у робітничому середовищі першими почали у 1878 р. “... руські соціалісти М.Павлик та І.Франко...” [428, с. 72].

Арешти у червні-липні 1877 р. та суд над студентами у січні 1878 р. спровокували значні зміни у середовищі українського студентства. Чи не найпершим наслідком, який потягнули за собою арешти стало припинення видавництва “Друга”. Різка зміна ідейного спрямування часопису у середині 1876, а потім на початку 1877 рр. призвели до скорочення числа його передплатників. Крім того, русофіли, що продовжували утримувати касу “Академічного кружка” відмовлялися фінансувати часопис, публікації якого суперечили їхнім поглядам. Як наслідок, на початку 1877 р. “Друг” опинився у дуже складній фінансовій ситуації [685, с. 86]. Не випадково в цей час виділ “Кружка” кілька разів піднімав питання про припинення видання, проте наполягання редакційного комітету [133, с. 63] та фінансова допомога М.Драгоманова дозволили ще на деякий час продовжити існування журналу [685, с. 86].

Помітні зрушення в цей час спостерігалися у “Дружньому лихварі”. У 1877-1878 навчальному році центр студентського життя знаходився в “Академічному кружку”, а у “Дружньому лихварі” фактично були відсутні будь-які прояви існування [105, арк. 20]. З наступного року почалося відновлення товариства. Після того, як у травні 1877 р. в “Академічному товаристві” знову запанували русофіли більшість студентів, які не поділяли поглядів нового керівництва [40, с. 153; 475, с. 113] вступили у “Дружній лихвар”. Таким чином, у товаристві зібралися молоді люди, що сповідували народовські і соціалістичні ідеї, у тому числі І.Белей та І.Франко [639, с. 165] (зауважимо, що І.Франко навчався у Львівському університеті протягом 1875-1880 рр. [188, с. 150]). У результаті такого стану речей у “Лихварі” між окремими членами час від часу спалахували гострі суперечки. На перших порах після суду народовський напрямок був

представлений більш масово [478, с. 165] і це дозволяло йому чинити тиск на активніших, але менш чисельних радикалів. Так, наприклад 30 травня виділ товариства не дозволив І.Франкові виступити з рефератом “Про відносини науки до життя” [580, с. 20].

З часом серед прихильників радикальних ідей все більше наростав опір проти такого становища. Особливо загострилися стосунки після заснування так званої “відчитової” комісія, на чолі з Є.Олесницьким. До її складу увійшли І.Франко, С.Данилович, А.Кос, В.Білецький та інші студенти і вона мала на меті підняття інтелектуального рівня членів “Дружнього лихваря” [478, с. 166; 580, с. 21]. Так склалося, що на відміну від керівництва товариства, комісія була представлена прихильниками радикальних ідей, які прагнули якнайширшої самостійності у своїй діяльності. Відповідні прагнення викликали супротив зі сторони віділу товариства і особливо секретаря І.Кокорудза.

Протиріччя між прихильниками двох національно-політичних напрямків призвели до інциденту, що стався у кінці 1879 р. навколо виступу С.Даниловича. Він не прислухався до заборони керівництва товариства, якому не сподобалася тема його доповіді. Це викликало невдоволення у керівництва товариства і проти С.Даниловича, що виступав та Є.Олесницького, що дав дозвіл на виступ, планувалося навіть вжити дисциплінарні заходи. Хоча це і не було зроблено однак після конфлікту кілька місяців у товаристві, практично, не проводилося ніякої діяльності [478, с. 166-167].

За іншою версією причиною стагнації, що охопила “Дружній лихвар” на початку 1880 р. стали суперечки навколо реферату І.Франка на тему твору Г.Гайне “Германія”. Після нього за порадою “старших” народовців виділ “Дружнього лихваря” звернув увагу на те, що І.Франко в останній рік не був записаний у члени товариства. Було запропоновано прийняти його повторно, проте під час голосування більшість виступила проти цього [105, с. 22-23]. Як наслідок, І.Франко залишив товариство, а його прихильники масово усунулися від діяльності у ньому, так що “Дружній лихвар” зазнавши фінансових труднощів

змушений був залишити приміщення, яке займав і взагалі мало не припинив свого існування [484, с. 185].

Зауважимо, що поділ студентів на радикалів і народовців існував і за межами “Дружнього лихваря”. Відповідно перші гуртувалися навколо І.Франка, другі – навколо В.Барвінського [639, с. 129-130]. І.Франко у той час об’єднував досить великий гурток молоді, до котрого входили А.Кос, Є.Олесницький, І.Белей та інші особи. Осередком цього гуртка служила квартира І.Франка. Є.Олесницький, даючи оцінку впливу, якого зазнав він та його товариші у так званому “Франковому кружку”, писав: “На Галицькій Русі не було чоловіка, що мав би такий вплив на сучасну молодь, який мав свого часу Іван Франко ... На вулиці Клийнівській (тут знаходився будинок, в якому тоді жив Франко. – Г.І.) ... була для тих хто, що мали там приступ, справжня нова школа, яка вводила нас у світ нових принципів, нових поглядів. В моєму житті не мав я другої доби таких рішучих еволюцій у світогляді, яку пережив я як студент перших двох літ університету під впливом Івана Франка” [639, с. 130]. Вже тоді І.Франко мав досить значну бібліотеку, більшість творів якої були для Галичини великою рідкістю. Так, у його книгозбірні були твори В.Белінського, М.Добролюбова, Е.Золі, Г.Флобера, Ф.Лассалю, М.Драгоманова, П.Мирного та інших прогресивних авторів. Знайомство з їхніми працями дозволяло членам гуртка ближче ознайомитися з європейською наукою, засадами демократії [639, с. 130].

У своєму гуртку І.Франко намагався привити молодим колегам схильність до природничих та суспільних наук. Однак, будучи в той час переконаним соціалістом, основний акцент робив на економічні питання [460, с. 49], які вважав першочерговими та найбільш важливими в житті будь-якого суспільства [142, с. 113]. Досить частим явищем на квартирі І.Франка були диспути, що, як правило стосувалися соціальних питань [460, с. 49].

Загальновідомим є факт, що І.Франко вивчав та перекладав К.Маркса та Ф.Енгельса [529, с. 49]. Проте І.Франко ніколи не був сліпим послідовником марксистських ідей, що, не дуже акцентуючи, визнавалося навіть у радянські часи [529, с. 47; 554, с. 347; 607, с. 38]. Він не тільки по-іншому розумів деякі

соціалістичні поняття, але й висував ідеї, які суперечили основним постулатам марксизму. Зокрема, у “Катехизисі економічного соціалізму” І.Франко, заперечуючи вчення К.Маркса про диктатуру пролетаріату, стверджував, що “ідея соціалізму ... простує до скасування всіх класових привілеїв” [675, с. 154]. Так само в листі до О.Рошкевич від 20 вересня 1878 р., описуючи соціалістичний устрій до якого він прагне, І.Франко вказував, що при ньому щезнуть всякі класові привілеї і нерівність [142, с. 112]. Крім того, І.Франко, якого у радянські часи називали “вічним революціонером” ніколи не був прихильником революційного перевороту, а відстоював еволюційний шлях розвитку в напрямку соціалізації економічного життя людства [460, с. 50]. Що стосується поняття “революції”, то у вже згаданому нами листі до О.Рошкевич він зазначав, що під словом “всесвітня революція” він розуміє не “всесвітню різанину”, а “ряд таких культурних, наукових і політичних фактів ... котрі змінюють всі доточасні поняття і основу і цілий розвиток якогось народу...” [142, с. 111].

Саме такі ідеї тривалий період були провідними у гуртку, що об’єднувався навколо І.Франка. Певні зміни в ньому наступили після повернення із Швейцарії М.Павлика, погляди якого також справили значний вплив на формування світогляду молодих радикалів. Великий прихильник ідей М.Драгоманова М.Павлик, прозваний членами гуртка “трубою Драгоманова”, намагався в будь-якій ситуації проповідувати його думки, роблячи при цьому наголос на праці для народу та самопожертві для його блага [460, с. 53].

Як реакція на зростання впливу І.Франка серед молоді у кінці 1878 р. В.Барвінський організував окрему студентську громаду, яка базувалася на політичних і соціальних принципах, що були характерні для народовців. Час від часу на квартирі В.Барвінського відбувалися збори, на яких проповідувалися ідеї народництва, а також аргументовано доводилася шкідливість відносин із І.Франком. На одних таких зборах дійшло до того, що хтось із студентів виступив з пропозицією, щоб з “Дружнього лихваря” виключити, як небезпечних для товариства І.Франка, І.Белея, В.Полянського, В.Білецького та К.Бондарівського. Однак така думка викликала невдоволення у більшості присутніх в тому числі і

В.Барвінського. Частина студентів після цього інциденту вийшла з гуртка В.Барвінського [639, с. 129-130] до того ж, як видно з подальшої нормалізації стосунків між І.Франком і В.Барвінським [478, с. 168] та в середині “Дружнього лихваря” [580, с. 22] довго він не проіснував.

Судові процеси 1877 та 1878 рр., поява радикалів, а також питання, які вони підняли перед громадськістю справили помітний вплив на ціле галицьке суспільство. Насамперед, це стосується тієї частини української інтелігенції, яка дотримувалася українофільської ідеології. На середину 70-х рр. ХІХ ст. народовці, практично, залишалися літературно-мовною течією, яка не мала майже ніякого впливу на селі [93, арк. 14-15; 611, с. 9]. Так, під час перших народних виборів до парламенту у 1873 р. народовці за умов відсутності політичної організації та належної програми дій змогли провести в цей законодавчий орган тільки одного свого посла – С.Качалу. Однак він був обраний у польських виборчих округах [610, с. 60]. До послаблення народовців спричинився провал ініційованого Ю.Лаврівським порозуміння із поляками. У зв’язку з цим, більшість народовців виступала за відхід від ведення активної політичної діяльності і навіть не брали участі у сеймовій виборчій кампанії 1876 р. [721, с. 15-16]. Згадуючи про суспільне життя 1878 р., Є.Олесницький зазначав, що політичної ролі не відігравали народовці тоді ніякої [639, с. 126-127; 480, с. 118]. У середині 1876 р. “Просвіта” нараховувала тільки дещо більше 300 членів [93, арк. 15].

Поява радикалів, їхні ідеї змінили такий стан речей. У праці “Руські партійні еволюції в Галичині” М.Павлик вказував: “Відбиваючись від нас старші партії змушені були ставати ближче до народу. Особливо це стосується народовців...” [93, арк. 14]. Від цього часу вони почали налагоджувати тісніші контакти з простим народом, засновувати в провінції філії “Просвіти”, організовувати наукові виступи, видавати більше літератури орієнтованої на селян [93, арк. 15]. Особливо важливим кроком спрямованим на зближення з народом стало видання у 1879 р. Ю.Романчуком газети “Батьківщина” [610, с. 66]. Редакція органу основну увагу звертала на насущні проблеми галицького селянства, соціальні відносини у східній частині коронного краю чим викликала

зацікавлення різних прошарків галицького суспільства [650, с. 78] і навіть соціалістів І.Франка та М.Драгоманова. Крім того, у руслі цих змін народовцями спочатку в 1880, а згодом у 1883 р. були скликані всенародні віча [682, с. 24, 25-26], на яких основну масу присутніх склали селяни. На них особливо на другому вічу поряд з національно-політичними і релігійними проблемами помітне місце займало питання соціально-економічного становища українського селянства [610, с. 67. 71].

Тож не випадково М.Павлик, даючи згодом аналіз діяльності народовців та русофілів, писав, що у 1880-ті рр. обидва галицькі напрямки керувалися виробленими у 70-х рр. ХІХ ст. молоддю, суспільними засадами [117, арк. 19].

Як бачимо, поява в політичному спектрі Галичини радикальної течії сприяла політизації народовського напрямку, його зближенню з простим народом та привела до зростання політичної активності українського селянства. Поряд з тим, ще більш помітний вплив діячі українського радикального напрямку справили на робітничий рух. За їхньої безпосередньої участі, практично, відбувалося організаційне становлення галицького робітничого руху, формувалися його ідеологічні засади [529, с. 48; 582, с. 98-99; 607, с. 36].

Певна нормалізація у відносинах між народовською течією і радикалами на рубежі 70 – 80-х рр. ХІХ ст. [478, с. 168], а також Перший з'їзд українських студентів Австро-Угорської імперії, що відбувся 17 вересня 1880 р. [472, с. 182] значно активізували товариське життя галицького студентства [580, с. 21-22]. Резолюція згаданого з'їзду, яка зобов'язувала “Дружній лихвар” та “Академічний кружок” працювати у напрямку об'єднання, а також головування у товариствах впродовж 1880 – 1881 навчального року вихідців із Тернополя, створювали сприятливий ґрунт для налагодження тісніших взаємин між обома організаціями [472, с. 182; 478, с. 169]. Як наслідок, у жовтні 1880 р. представниками “Дружнього лихваря” були організовані загальні збори українського студентства Львова, на яких велися переговори про умови об'єднання [330, с. 3], а 8 лютого 1881 р. [331, с. 3] обидва товариства у залі Народного дому влаштували спільний бал, що викликав схвальні відгуки серед представників старшої інтелігенції.

Однак таке ситуативне зближення позбавлене серйозного ідеологічного підґрунтя під тиском русофільської партії дуже швидко зазнало краху [478, с. 169-170]. На Другому з'їзді українського студентства у серпні 1884 р. у Коломиї [517, с. 9], що був організований “Академічним братством” (так з 1882 р. став називатися “Дружній лихвар”) [17, арк. 36] студенти-русофіли не були присутні [712, с. 961].

Загалом, 1880-ті рр. були періодом, коли українські студенти, що гуртувалися у “Академічному братстві”, мали більш тісніші контакти з польським студентами, ніж з представниками “Академічного кружка”. Зокрема, члени “Братства” брали участь у заходах, організованих товариствами “Bratnia pomoc” (“Братня допомога”), “Czytelnia akademicka” (“Академічна бібліотека”) [17, арк. 21, 22, 75], спільних українсько-польських акціях [12, арк. 4], а на початку 1883 р. виділи “Академічного братства” та “Bratniej pomocy”, навіть вели переговори про об'єднання товариств [17, арк. 14].

Для українського студентства майже весь період 80-х рр. XIX ст. у плані суспільно-політичної діяльності був часом відносно малоактивним. Практично, більшість справ, якими студенти в той час займалися, зазвичай мали дуже опосередковане відношення до політики. Так, два загальностудентські віча 1880 та 1884 рр., що зібрали представників українського студентства зі Львова, Відня, Чернівців [472, с. 182, 225] не вийшли за національно-культурні межі [42, арк. 26; 43, арк. 137].

Подібний характер мали і видання, в яких студентство брало участь. Це стосується і “Дрібної бібліотеки”, яку в 1879 р. видавали студенти на чолі з І.Франком та І.Белеєм [105, арк. 40]. Це так само відноситься до “Антології”, що виходила друком у 1881 р. [580, с. 22] та “Руської бібліотеки”, яка видавалася протягом 1883 – 1885 рр. [17, арк. 25, 580, с. 26].

Неоднозначним явищем у житті галицького студентства у 1880-ті рр. були мандрівки, які, починаючи від 1883 р., стали щорічними [603, с. 80]. Цей рух носив культурно-просвітницьке спрямування і зводився до знайомства з історичними пам'ятками, життям народу, передбачав виступи мандрівників з доповідями, концертами. Проте, як свідчить документація “Академічного

братства”, організатори мандрівок намагалися враховувати при своїх виступах етнічний склад, ідейну орієнтацію жителів тих чи інших місцевостей, сприяючи таким чином зростанню національної свідомості [18, арк. 1-1(зв)]. До того ж участь у русі І.Франка, який був його ініціатором [603, с. 81; 617, с. 49], а на перших порах і керівником [196, с. 251] ще більше додавала подорожам політичного забарвлення. Не випадково, отже, поліція вела постійний нагляд за ходом мандрівок та їх учасниками [141, с. 113; 603, с. 82], а інколи і забороняла ті чи інші виступи [603, с. 82].

Щоправда такі дії владних структур не були масовими і не мали якихось відчутних наслідків. Виступи мандрівників не виходили за межі закону, тож реальних підстав для втручання не було.

У результаті зваженої підготовчої роботи мандрівний рух набув масового характеру. У ньому поряд з студентами, представниками старшої інтелігенції брали участь учні гімназій і навіть молодь із Наддніпрянської України [100, арк. 19(зв); 603, с. 86]. Подорожі дозволили налагодити тісні контакти як між різними групами української молоді, так і між молоддю та старшим поколінням галицької інтелігенції [603, с. 86-87].

Таким чином, український національний рух, що був поширений у містах Галичини і в першу чергу у Львові, завдяки студентським мандрівкам почав розповсюджуватися і в повітах. Студентські мандрівки стали одним із найважливіших складових, що створили підґрунтя політизації українського національного руху на початку 90-х рр. XIX ст. та сприяли налагодженню тісніших зв'язків між галицькою молоддю та інтелігенцією Наддніпрянської України.

Члени “Академічного братства” упродовж першої половини 1880-х рр. також брали участь у окремих акціях, які виходили за культурницькі рамки. Так, студентство спричинилося до появи та популяризації газети “Діло” [469, с. 245]. Зокрема, Є.Олесницький, як представник студентської молоді входив у склад організаційного комітету органу, а під час різдвяних свят 1880 р. студенти розгорнули у містах і селах Галичини активну агітаційну діяльність, у результаті

якої вже в перший місяць існування часопису він нараховував більше 400 передплатників [478, с. 155]. Крім того, на пропозицію студентів К.Левицького та А.Чайківського при підтримці адміністратора часопису Д.Гладиловича, редакційний комітет “Діла” був перетворений у видавничу спілку, у зв’язку з чим він став власністю всієї української громадськості [473, с. 133-134].

Представники “Дружнього лихваря” також були задіяні у підготовці до першого всенародного віча, що відбулося 30 листопада 1880 р. у Львові. Вище згадуваний Є.Олесницький, тогочасний голова “Дружнього лихваря”, входив до організаційного комітету віча [603, с. 73].

Поряд з тим, українські студенти брали участь у похованні канцеляриста скарбової дирекції А.Нарольського (30 листопада 1884 р. [117, арк. 8]), яке викликало бурхливу реакцію в середовищі галицької інтелігенції [472, с. 229]. Член “Просвіти” та Товариства імені Т.Шевченка А.Нарольський в останні роки свого життя дещо відійшов від народовської течії та налагодив контакти з радикалами, і зокрема із М.Павликом [117, арк. 10]. Саме останній із братом покійного займався його похованням [118, арк. 4]. Поховальна церемонія, однак, за передсмертним проханням покійного відбулася без священника. Спочатку біля могили виступив М.Павлик, розповідаючи про життя та погляди померлого, а потім присутні студенти заспівали пісні “Вічная пам’ять” та “Ще не вмерла Україна”.

Одразу після поховання на сторінках польської та русофільської преси з’явилися матеріали з приводу похорону, в яких критикувалася народовська течія через те, що члена їхньої “партії”, одного із засновників “Просвіти” було поховано без священника. У відповідь на це, народовці через свої органи заявили, що вони не мають ніякого відношення до поховання та виступили із критикою його організаторів [117, арк. 10-12] і перш за все М.Павлика [118, арк. 4]. Зауважимо, що саме після поховання А.Нарольського за молоддю, яка сповідувала соціалістичні погляди закріпилася назва “радикали” [472, с. 229].

Незначна активність українського студентства у суспільно-політичній площині впродовж 80-х рр. XIX ст. була компенсована в кінці десятиліття. Цій

діяльності, однак, передували моменти, які простежувалися ще від початку десятиліття і були пов'язані зі студентами-соціалістами. Від початку десятиліття за “Академічним братством” вівся нагляд на предмет наявності в товаристві агітації соціалістичних ідей [42, арк. 82, 87]. У листопаді ж 1885 р. у бібліотеці товариства поліція провела ревізію [17, арк. 67; 44, арк. 1], в ході якої було виявлено та конфісковано сім заборонених книг [17, арк. 84-84(зв)]. Хоча до кінця 1880-х рр. “Академічне братство” розглядалося як товариство народовського спрямування [100, арк. 13(зв)-14], поступово серед його членів все більше спостерігалось наростання соціалістичних тенденцій [712, с. 961]. У липні 1886 р. у листі до М. Драгоманова К. Трильовський зазначав, що в “Академічному братстві” останнім часом зріс радикальний рух і якщо б з'явилося якесь нове видання орієнтоване на прихильників цього руху вони могли б розірвати відносини з народовцями [100, арк. 13-13(зв)]. Про зростання в “Академічному братстві” впливу радикальних ідей свідчать спогади О. Маковея про те, що на початку 1887 р. він, будучи учнем гімназії, під час одного із візитів до “Академічного братства” слухав реферат Є. Петрушевича про погляди Ф. Ласалю [624, с. 25]. Саме Є. Петрушевича прихильника радикальних ідей було обрано головою “Академічного братства” на 1887-1888 навчальний рік [134, с. 113]. Отож, не випадково у жовтні 1887 р. І. Франко у листі до М. Драгоманова вказував, що старші народовці “... лютують на теперішній заряд “Братства” ... за його реалістичний та позитивістичний напрям...” [135, с. 126] чим засвідчив перевагу у товаристві радикальних ідей. Очевидно, не останню роль тут відіграв той же І. Франко, який завжди підтримував тісні контакти з членами товариства та брав участь у багатьох заходах, які вони організовували [105, арк. 36; 141, с. 113; 196, с. 251].

Перевага у “Академічному братстві” студентів-радикалів на початку 1888 р. дала свої результати. У цей час члени “Академічного братства” зібрили незначну суму грошей та заснували періодичний орган під назвою “Наукова бібліотека”. До складу редакційного комітету поряд із головою товариства Є. Петрушевичем були запрошені І. Франко та М. Павлик. Такий склад редакції журналу справив

помітний вплив на його характер. Попри науково-популярне спрямування видання, через низку статей простежувався помітний вплив позитивізму, а також часто зустрічалися соціально орієнтовані матеріали. Ще більш заангажованим у політику був другий номер. Після його виходу серед народовців деякий час навіть побутувала думка про належність видавців журналу до анархічно-революційного товариства [134, с. 111-113]. Однак після двох номерів видання “Наукової бібліотеки” було припинено, хоча вже були зібрані матеріали для двох наступних випусків [144, с. 155].

Ще менш успішною виявилася наступна видавнича справа студентів. У першій половині 1888 р. член “Академічного братства” В.Будзиновський [456, с. 12] та представник “Братньої помочі слухачів політехніки” [600, с. 16] С.Козловський задумали видавати новий літературно-науковий часопис під назвою “Товариш”, який би носив радикальне спрямування [571, с. 134]. Як і в попередньому випадку організатори поряд із українськими і польськими студентами О.Маковеем, М.Ганкевичем, К.Трильовським, В.Арцішевським та З.Сиверином запросили до співпраці І.Франка та М.Павлика [685, с. 199-200]. І.Франко практично був редактором “Товариша” у той час, коли С.Козловський був його видавцем [603, с. 17-18]. Перший номер часопису з’явився 10 липня 1888 р. [456, с. 13] і містив статті І.Франка, М.Павлика, М.Драгоманова, Н.Кобринької, студентів В.Будзиновського та О.Маковея.

Часопис був добре сприйнятий галицькою інтелігенцією, проте після появи першого числа видавництво припинилося. Хоча на початку вересня І.Франко став готувати матеріали для другого випуску у жовтні між ним та молоддю на чолі з В.Будзиновським стався конфлікт. Студенти звинуватили І.Франка, що в часописі вміщено замало праць “молодих” його співробітників, що “Товариш” занадто “націоналістичний” та “реакційний” [571, с. 135-136]. Підданий критиці зі сторони студентів І.Франко залишив посаду редактора, а молодь, не маючи досвіду редакційної роботи та коштів на подальшу публікацію не змогла видати друге число часопису [650, с. 106].

Іншим напрямком, куди українські студенти спрямували в кінці 1880-х рр. свою енергію став робітничий та селянський рух. Відповідно можна виділити дві течії, які існували в середовищі українських студентів-радикалів: “марксистська” і “драгоманівська”.

До перших можна віднести в першу чергу С.Козловського, В.Будзиновського та М.Ганкевича. У той час вони були найбільшими послідовниками ідей К.Маркса та підтримували найтісніші контакти з польськими студентами і робітниками.

У липні 1888 р. відбувся страйк львівських пекарів, які домагалися покращення умов праці, скорочення тривалості робочого дня та збільшення заробітної платні. Поряд з представниками польського соціалістичного руху активну агітаційну діяльність під час страйку пекарів розгорнули українці В.Будзиновський, М.Драбик, М.Ганкевич. Студенти М.Ганкевич та В.Будзиновський поряд із І.Франком та студентом О.Маковеєм також були задіяні у страйку пекарів у 1889 р. [685, с. 176-177]. Поряд з цим, С.Козловський з В.Будзиновським друкували свої статті у газеті “Praca” та допомагали в її редагуванні. У 1889 р. українські студенти брали участь у організації ремісничих зібрань. Львівська поліція навіть зазначала, що С.Козловський того року в значній мірі спричинився до відродження ремісничого руху. Він організував або сприяв організації ремісничих зібрань 13 січня та 16 червня 1889 р., виступав на зборах 30 травня 1889 р. [685, с. 196-197].

Серед прихильників ідей М.Драгоманов найпомітнішою постаттю був вже згадуваний К.Трильовський. Починаючи від 1886 р., він був активним учасником вічевого руху [100, арк. 22]. Одночасно К.Трильовський на сторінках галицької преси публікував присвячені народним віче матеріали [412, с. 64].

Драгоманівський напрямок у кінці 80-х рр. XIX ст. займав досить сильні позиції в “Академічному братстві”, що, очевидно, було наслідком мандрівного руху та впливу, який мали на товариство діячі радикальної течії. В.Охримович, який впродовж 1888 – 1893 рр. був студентом Львівського університету та членом “Академічного братства” вказував, що на наукові виступи, які відбувалися у

товаристві, час від часу приходили О.Терлецький, М.Павлик і особливо часто їх відвідував І.Франко [480, с. 234]. Між обома течіями існували досить серйозні протиріччя, тож коли у жовтні 1888 р. головою “Академічного братства” було обрано К.Трильовського [333, с. 3] це викликало невдоволення серед “марксистів”, а один з найактивніших членів товариства В.Будзиновський, на знак протесту, навіть вийшов із “Академічного братства”.

Проте цей розкол серед студентів-соціалістів не був тривалий, чому посприяла так звана “справа Дегена” [685, с. 200-201]. Вона була пов’язана із наддніпрянськими студентами. Починаючи, як мінімум від 1886 р. вони під час літніх канікул приїжджали в Галичину, де брали участь у студентських мандрівках [100, арк. 19]. Так само було і у 1889 р., коли влітку сюди прибула група молоді, серед якої були студенти Київського університету Б.Кістяківський, А.Маршинський, С.Деген та інші. Однак, як тільки вони вирушили із Наддніпрянщини у Києві австрійському консулові було повідомлено, що до Галичини вирушила група київських студентів з метою підбурення селян проти духовенства [582, с. 125-126]. Крім того, повідомлялося, що їх туди направив М.Драгоманов. Цього було достатньо, щоб приїжджих арештували [685, с. 201]. Поряд з ними були затримані І.Франко, М.Павлик, студент А.Скородинський [76, арк. 5], а у письменниці Н.Кобринської, студентів В.Охримовича, К.Трильовського, О.Маковея, О.Колесси, які контактували з прибулими здійснено обшук та проведені допити.

Заарештовані були обвинувачені у зв’язках із революційними таємними організаціями, у пропаганді небезпечних для існуючого суспільного ладу ідей та намаганні залучити до таємних організацій молодь [582, с. 128, 130-131]. Проте через брак доказів слідчим не вдалося нічого довести. Суд так і не відбувся, а затриманих звільнили [696, с. 86].

Активізація галицького студентства, зростання в його середовищі популярності соціалістичних ідей викликали незадоволення галицької влади. Щоб запобігти поширенню таких явищ 16 жовтня 1888 р. було видано розпорядження, яке зобов’язувало студентські товариства повідомляти дирекцію поліції про будь-

які їхні заходи, а також вимагало виробити чіткий регламент діяльності гуртків [600, с. 20].

Це розпорядження викликало об'єднавчі процеси в середині окремих товариств (про що свідчить спільна робота ще недавніх політичних опонентів) [6, арк. 4] та сприяло налагодження тісніших зв'язків між польським та українськими студентами [334, с. 3].

З ініціативи С.Козловського студенти Львівського університету та Вищої політехнічної школи 31 жовтня 1888 р. провели університетські збори, на яких було ухвалено надіслати на адресу намісника та сейму апеляцію з вимогою скасування цієї постанови. Згодом, бачачи, що їх звернення не дало ніяких результатів студенти на чолі з тим же С.Козловським утворили нову організацію – студентську спілку кількох вищих навчальних закладів, яка не була звичайним товариством і як наслідок, не підпадала під дію згаданого розпорядження. С.Козловський, В.Будзиновський, К.Гужицький, Я.Каспарек, О.Клімановський зайнялися розробкою статуту спілки [685, с. 194-195].

Найпомітнішим заходом студентства у ході боротьби за їхні права стало віче, проведене 9 – 10 березня 1889 р. Цей захід був наймасовішою акцією студентства Львова впродовж 1880-х рр. У перший день на збори прибуло від 300 до 500 студентів [685, с. 195], а на другий, не дивлячись на заборону ректора університету для своїх студентів [12, арк. 4], – приблизно тисяча [472, с. 221].

Збори очолив С.Козловський, до комітету обрано В.Будзиновського, К.Трильовського, Я.Каспарека, Й.Френкеля та інших [6, арк. 4]. Зібрані студенти обговорили широке коло питань. Зокрема, мова йшла про видання спільного студентського часопису [12, арк. 4], новий військовий закон, конфесійні школи [430, с. 3], становище вищої освіти. Було вирішено надіслати міністрові віросповідання та просвіти петицію [6, арк. 4] з вимогою його відставки [685, с. 195]. Крім того, студент В.Маркович торкнувся справи експлуатації студентів у адвокатських канторах та управліннях [12, арк. 4], а К.Трильовський від імені студентів виступив із критичними зауваженнями стосовно зловживань, яких допускається влада в ході виборів [334, с. 3]. Другого дня після зборів студенти

навіть зробили спробу провести демонстрацію під будинком намісництва, однак під тиском поліції змушені були відмовитися від неї [12, арк. 4(зв)].

Згадані збори також зумовили певні негативні наслідки. Зокрема, сенат університету, провівши дисциплінарне слідство [6, арк. 66-67, 68-69], оголосив догану В.Охримовичу, Є.Левицькому, до того ж через участь у віче В.Охримович, Є.Левицький та М.Ганкевич змушені були перевестися з філософського на правничий факультет [105, арк. 42]. В.Будзиновський та С.Козловський були виключені відповідно з університету та політехнічної школи. Ще одним наслідком, який спровокували збори став розрив представниками “Академічного братства” відносин із частиною польських студентів, що гуртувалися навколо “Czytelni akademickiej”. Його причиною стала заява представників товариства, в якій вони відмежовувалися від зборів та засуджували їх. При цьому вони некоректно дозволили собі виступати від імені всього польського студентства [387, с. 1]. Крім того, тільки частково були реалізовані прийняті на зборах постанови [685, с. 195-196]. Однак збори продемонстрували організаційне зростання студентства, а спільні заходи української та польської молоді засвідчило перевагу серед студентства соціальної спрямованості над національною.

Що стосується русофільського “Академічного кружка”, то в період після 1877 р. він втратив провідну роль, яку раніше займав серед українського студентства. Перш за все враховуючи досвід подій 1876-1877 рр., коли в товаристві взяли верх противники русофільства, керівництво “Кружка” намагалося надалі бути дуже уважним при підборі нових членів [45, арк. 216-217]. Тому, якщо у 1874 р. до товариства належало 145 студентів, то у 1884 р. – тільки 32 [45, арк. 215], а ще через два роки, за словами К.Трильовського, в “Академічному кружку” було стільки членів, що вистачало тільки, щоб обрати керівництво [100, арк. 11]. До того ж дуже негативні наслідки для розвитку товариства мав так званий “процес О.Грабар”. По-перше, під час арештів пов’язаних з цим судовим процесом, у січні 1882 р. було затримано касира товариства В.Лаголу [332, с. 3], а в ході обшуку забрані до суду діловодські книги

[172, с. 14]. Хоча В.Лагола і не був засуджений [610, с. 70], проте сам факт арешту, безперечно, деморалізував членів “Академічного кружка”. До того ж відсутність діловодських книг товариства, які кілька місяців залишалися в суді не дозволяла розгорнути планомірної роботи [172, с. 15, 18]. З іншого боку, під час процесу над русофілами широкій громадськості стало відомо про їх зв’язки із російським царатом [640, с. 30] та про грошову допомогу, яку вони отримували від різних російських інституцій [610, с. 70]. Ці факти дискредитували русофілів та привели до поступової втрати їхньою течією впливу у Галичині [646, с. 30]. Опосередковано ці обставини також негативно відбилися на діяльності “Академічного кружка” [166, с. 2].

Після суду члени товариства займалися майже виключно науковою [172, с. 9] та літературною діяльністю [575, с. 25] за рамки якої виходила хіба що організація виступів у повітах. Ці заходи “Академічний кружок” став проводити за прикладом “Академічного братства” з 1885 р. з метою підтримання у селах та містечках русофільських впливів [45, арк. 151]. Неординарною подією у житті студентів-русофілів була ухвала, прийнята загальними зборами товариства від 7 листопада 1886 р. За нею вся адміністративна документація товариства повинна була вестися російською мовою [45, арк. 218-219]. Також члени “Академічного кружка” у 1888-1889 рр. спільно із представниками “Академічного братства” та польськими колегами брали участь у боротьбі за збереження студентських прав та свобод [603, с. 77]. Зокрема, голова “Академічного кружка” В.Курилович був обраний до виконавчого комітету, котрий займався підготовкою вже згадуваних зборів 9 – 10 березня 1889 р. [430, с. 3] та разом із іншими членами товариства був присутній на віче 9 березня. Зауважимо, що старші русофіли попри те, що В.Курилович практично не був задіяний у підготовці зборів, а участь у них члени “Академічного кружка” брали пасивну і то тільки в перший день виступили на захист студентів перед критикою зі сторони польської преси [219 с. 3-4].

Таким чином, починаючи з середини 70-х років XIX ст., під дією ідей, висунутих молодими людьми, які щойно прийшли в університет та під впливом зовнішніх чинників і насамперед, листів-послань М.Драгоманова в середовищі

українського студентства, а разом з тим і в політичному спектрі Східної Галичини зароджується та робить перші кроки соціалістична течія.

Першим осередком цієї політичної течії стало студентське товариство “Академічний кружок”, яке від початку існування традиційно вважалося русофільським. Однак, починаючи від 1874 р., після заснування студентського періодичного видання під назвою “Друг” воно стало центром, довкола якого гуртувалися найбільш дієві представники молоді, що дотримувалися русофільської, народовської та рутенської орієнтації. Основними поборниками нового напрямку були І.Франко, М.Павлик, І.Мандичевський та інші.

З цим новим рухом пов’язана поява та утвердження в Східній Галичині ідеалів рівності, свободи, братерства, посилення реалістичних тенденцій у літературі та акцент на соціальні моменти. Прихильники цього напрямку відтіснили на другий план мовні і літературні суперечки та основну свою увагу зосередили на виявленні і вирішенні найбільш злободенних проблем простого народу. Молоді соціалісти у порівнянні з ранніми народовцями, які першими підняли питання допомоги простим галичанам проводили у цій площині більш активну до певної міри, навіть систематичну роботу. Студенти-радикали досліджували умови життя простого галицького люду, реалістично змальовували його на сторінках галицької преси (у тому числі і студентської), брали участь у селянських віче, а також стояли біля витоків організаційного становлення робітничого руху у коронному краї.

На перших порах соціалістичні ідеї були поширені тільки серед незначного числа студентів, які до того ж спочатку ідентифікували себе як народовців з більш прогресивними поглядами. Ситуація докорінно змінилася після судових процесів 1877 та 1878 рр. над представниками соціалістичного руху з Російської імперії та галицькими студентами І.Франком, М.Павликом, І.Мандичевським, Ф.Сельським та іншими. Ці процеси, з однієї сторони, викликали зацікавлення серед широкої громадськості соціалістичними ідеями, а з іншої – радикалізували їхніх учасників. Саме після суду 1878 р. студенти почали відкрито називати себе соціалістами та

відносити себе до нової течії, яка не мала нічого спільного ні з народовцями, ні з русофілами.

Судові процеси 1877 і 1878 рр. та радикальні ідеї висунуті першими українськими соціалістами, справили значний вплив на подальший розвиток галицького суспільства. Вони підштовхнули народовців, які станом на 70-ті рр. становили незначну групу міської інтелігенції позбавлену будь-якого впливу на селі та частково русофілів більшу увагу звертати на народ, його потреби та проблеми. Загалом, у значній мірі кроки, які у 80-ті рр. XIX ст. здійснювалися як народовцями, так і русофілами являли собою реалізацію ідей висунутих у Галичині студентами-соціалістами.

В українському студентстві Східної Галичини в кінці 1870-х рр., як і на початку десятиліття були представлені три напрямки. Однак поряд з русофілами та народовцями замість рутенців утвердилися радикали. Перший напрямок був представлений студентами, які гуртувалися в “Академічному кружку”. Прискіпливе відношення до нових членів товариства, які мали довести свою лояльність до проросійських ідей та дискредитація русофілів під час “процесу О.Грабар” у 1882 р. мали для нього дуже негативні наслідки. “Академічний кружок” не тільки не зміг піднятися до рівня основного центра українського студентства, яким він був у середині 70-х рр. XIX ст., але й майже цілком втратив вплив серед студентства.

Радикали та пронародовські налаштовані студенти об’єднувалися навколо “Дружнього лихваря”, який у 1882 р. було перейменовано на “Академічне братство”. Саме це товариство упродовж 1880-х рр. було найвпливовішою організацією українського студентства у Східній Галичині.

Одразу після судових процесів та в першій половині 80-х рр. XIX ст. в “Академічному братстві” переважали народовці. Однак поступово радикальні ідеї охоплювали все більшу кількість членів товариства, так що у 1887 р. саме радикали стали на чолі “Академічного братства”. У кінці 1880-х рр. серед радикалів навіть простежувався поділ на “драгоманівців” та “марксистів”, причому перші в той час переважали. Перевага студентів-соціалістів

ознаменувала періодом у житті як українського, так і польського студентства Східної Галичини, коли серед їх членів на перше місце вийшли соціальні моменти, в той час коли національні – відійшли на другий план.

Одночасно зі зміною ідейного обличчя українського студентства змінився і характер його діяльності. Якщо на початку та в середині 80-х рр. XIX ст. студенти в основному зосереджувалися на науковій та літературній діяльності, то у другій половині, а особливо в кінці десятиліття акцент перенісся у суспільно-політичну площину. Студенти брали активну участь у селянському, робітничому рухах, організували збори на захист своїх академічних прав та свобод.

Такий спалах активності студентської молоді був одним із чинників, який підготував підґрунтя для наступного етапу відродження галицьких українців, в ході якого відбулася політизація галицького руху, були утворені перші політичні партії сучасного зразка.

Розділ IV.

**СТУДЕНТСЬКА МОЛОДЬ ТА ПОЧАТКИ КРИСТАЛІЗАЦІЇ
ПАРТІЙНО-ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ГАЛИЦЬКИХ УКРАЇНЦІВ У 90-х
рр. XIX ст.**

У кінці 1880-х рр. значно загострилися стосунки між різними європейськими державами, у тому числі між Австро-Угорщиною та Російською імперією. У зв'язку з цим австрійське керівництво зацікавилася національним рухом наддніпрянських українців, за допомогою якого сподівалося відірвати українські території від Російської держави і таким чином послабити останню. Паралельно була зроблена спроба знизити рівень напруги у національному протиборстві між українцями і поляками у Галичині. З цією метою міністр закордонних справ Австрії звернувся до намісника Галичини графа К.Бадені, пропонуючи йому укласти угоду з українцями. Така пропозиція була прийнята позитивно, оскільки польські політичні сили були схильні вбачати в українцях противагу російській агресії. У свою чергу, галицькі народовці прагнули шляхом порозуміння з поляками добитися поступок у царині політики, культури та завдати удару по проросійських настроях у Галичині. Ідею українсько-польської угоди активно підтримували представники Київської громади, які з огляду на переслідування українського руху у Російській імперії прагнули перетворити Галичину на український "П'ємонт". У кінцевому підсумку, такого роду обставини призвели до проголошення "нової ери" [720, с. 9-10; 646, с. 31].

У значній мірі такий крок політиків-народовців спровокував зростання політичної активності галицьких українців. Особливо яскраво це проявилось на прикладі радикалів, які не тільки значно посилилися у організаційному плані, але і змогли створити власну партію.

Таким чином, у 90-х рр. XIX ст. розпочався третій, політичний етап національного відродження галицьких українців, у ході якого відбувалося формування партійно-політичної системи було висунуто та науково обґрунтовано постулат політичної самостійності українських земель [646, с. 32].

Зростання політичної активності серед галицьких українців яскраво проявилось на прикладі студентської молоді. У житті студентів 90-ті рр. ХІХ ст. були періодом найвищої політичної активності протягом всього ХІХ ст. Його представники в тій чи іншій мірі були задіяні, практично, у всіх політичних акціях галицьких українців.

У першу чергу ці слова відносяться до “Академічного братства”, яке об’єднувало в той час основну масу українських студентів Східної Галичини. Ще від кінця 1880-х рр. керівництво цим товариством здійснювали прихильники радикальних ідей. Ця ситуація з однієї сторони, зумовлювала суперечки між “Академічним братством” та представниками народовського табору, а з іншої – викликала надмірну політизацію товариського життя та діяльності. Такого роду тенденції яскраво проявилися на вечері, присвяченій смерті Т.Шевченка, який проводила львівська інтелігенція 24 березня 1890 р. На цьому заході від імені народовців виступив А.Вахнянин. У своїй промові він, посилаючись на цитати із поезій Т.Шевченка головний наголос зробив на національному аспекті, тоді як соціальні моменти проігнорував. До того ж у виступі прозвучали критичні зауваження спрямовані проти українських соціалістів, які на його думку, звертаючись до сучасної європейської науки хотіли зрадити свою народність чи повністю її змішати з іншими народностями.

У частини присутньої молоді на чолі із головою “Академічного братства” Є.Левицьким цей виступ, а особливо критика, яку вони сприйняли на свою адресу викликали невдоволення. На вечері після виступів, від імені “молодого покоління” Є.Левицький фактично відповів А.Вахнянину. Основу цієї відповіді склав реферат “Суспільні, політичні і культурні ідеали руської молоді академічної”, котрий Є.Левицький підготував ще на вечір присвячений Ю.Федьковичу (вечір відбувся 4 березня, однак через заборону намісництва Є.Левицький з рефератом не виступав) [44, с. 2-4]. Він, зокрема зазначив, що не погоджується із тим, щоб у творчості Т.Шевченка бачити тільки націоналізм і ставити його на перше місце. Є.Левицький пропонував національні справи поставити на друге місце, що на його думку мало сприяти налагодженню

нормальних відносин між представники різних галицьких політичних течій та їхньому об'єднанню для спільної роботи. Є.Левицький також підкреслив, що на першому місці у української інтелігенції має бути діяльність, спрямована на зростання добробуту простих людей [160, с. 303-305].

Слова Є.Левицького викликали у більшості старших діячів негативну реакцію. У повторному виступі А.Вахнянин піддав критиці ідеї студентства, зауважуючи, що прогресивна молодь піклується не про духовні цінності, а про те, “... щоби народ мав чим живіт заповнити, що у неї остаточна ціль – шлунок...” [160, с. 306]. Надалі одні виступаючі підтримували позицію старших народовців на чолі із А.Вахнянином, інші – їхніх опонентів, ще одні прагнули помирити їх. В той же час прохання Є.Левицького про те, щоб йому дали слово для виправдання так і не було вислухане [160, с. 307].

Наступного року виділ “Академічного братства” взагалі відмовився прийняти участь у святкуванні тридцятої річниці смерті Т.Шевченка, яке влаштовували народовці [301, с. 151].

Бурхливу реакцію студентської молоді викликала ініційована народовцями “нова ера”. Основна маса українського студентства не тільки Львова, але й Відня та Кракова дали цьому процесові негативну оцінку [128, с. 22; 288, с. 27]. Особливо критично до неї віднеслися представники “Академічної бесіди”. Своєю позицію відносно “нової ери” члени цього товариства продемонстрували у статті “Протест русько-української радикальної молодіжи університетської львівської проти програми посла Романчука і Товаришів”, яка була надрукована на початку 1891 р. у часописі “Народ”. У “Протесті” зазначалося, що Ю.Романчук та інші українські послы, які його підтримали не мали права під час укладання угоди виступати від імені всіх галицьких українців. Далі говорилося, що “нова ера” “... за малозначні і поки-що не певні, бо лише обіцяні поступки на користь руського мови, відрікається всякої опозиції перед урядом, а тим самим жертвує інтереси руського мужицтва і руського пролетаріату фальшиво і вузько понятому націоналізмові...” [179, с. 20]. Студенти засуджували організаторів “нової ери”, вказуючи, що їхня програма поєднує релігійні справи та політику, а це на думку

молоді мало привести до зростання антагонізмів у серед русинів. На завершення у “Протесті” студенти закликали українських послів не прислуговуванням, а політичною боротьбою добиватися визнання національних прав українців [179, с. 21].

Яскраво виражений політичний характер мала також діяльність членів “Академічного братства” в середині товариства. Для прикладу, у літературно-науковому кружку очоленому прихильником соціалістичних ідей, а в майбутньому керівником УСДП М.Ганкевичем серед восьми наукових рефератів, виступи з якими відбулися протягом жовтня 1890 – березня 1891 рр. більшість носили політичне забарвлення. Серед них: “Найновіші події в життю політичним галицької руської суспільності”, “Суспільно-політичні задачі галицької руської молоді” підготовлені В.Охримовичем, “Про питання жіноче в історичному розвою” М.Ганкевича та інші [399, с. 103-104]. Характер останнього реферату був настільки радикальним, що, коли “Академічне братство” надрукувало його окремим виданням ця брошура була конфіскована [129, с. 312].

Помітною подією у житті не тільки українського студентства, але і всієї студентської молоді Австро-Угорської імперії став студентський з’їзд у Празі, що проходив впродовж 17 – 19 травня 1891 р. [183, с. 204]. До Праги прибуло приблизно 400 делегатів, які представляли студентів всієї імперії [96, арк. 1]. Серед 16 осіб, які представляли українське студентство Львова, Відня, Кракова, Праги були І.Франко, в якості почесного члена віденської “Січі” [173, с. 140] та Р.Яросевич [298, с. 92] (на той час вже доктор філософії, однак навчався на медичному відділенні Краківського університету [477, с. 9]). Також сюди прибули О.Партицький та Г.Тишовський, які представляли віденську “Січ” [372, с. 114]. Що ж стосується представників українського студентства Львова, то точних відомостей відносно того хто їх представляв немає. Поряд з тим, виступ в “Академічному братстві” Є.Левицького під назвою “Справозданє з подорожі русинів на з’їзд студентів славянських у Празі” [217, с. 43] свідчить що, він входив до числа студентів, які репрезентували це товариство на з’їзді.

На празькому з'їзді студенти зверталися до найрізноманітніших питань. Серед культурних справ були розглянуті становище освіти різних верств населення держави, проблема забезпечення всіх народів Австро-Угорщини вищими навчальними закладами. Розглядалося також коло питань, яке стосувалося власне студентства, тобто його участь у політичному житті держави, зрівняння цієї групи у правах із іншими верствами суспільства. Помітне місце у роботі зборів відіграли проблеми суспільно-політичного та економічного плану. Зокрема, студенти розглянули питання необхідності виборчої, військової, судової реформ. Також студенти обговорювали необхідність введення загального прогресивного прибуткового податку і особливо зосередилися на потребі вдосконалення законодавства щодо поглиблення соціального захисту працюючого населення [183, с. 205-206].

Українські студенти у “руській” секції [96, арк. 1] розглядали поряд із загальними питаннями, що стосувалися всіх народів імперії низку таких, котрі мали відношення виключно до Галичини. Рішення секції знайшли підтримку серед всього студентства, що відобразилося у затверджених з'їздом резолюціях. Так, студенти схвалили прагнення галицьких українців до підтримання якнайтісніших зв'язків із українцями, які проживають в Російській імперії. До того ж серед додаткових ухвал з'їзду прозвучав протест проти поліцейських переслідувань українських і польських студентів та гімназистів. Також за ініціативою польських студентів було прийнято резолюцію, яка засуджувала “свідомо ворожу і несправедливу політику пануючих верств польської суспільності супроти русинів в Галичині...” [183, с. 205-206]. Зауважимо, що така позиція польських делегатів на з'їзді не була чимось незвичним. Перевага серед галицької молоді соціалістичних ідей виявлялася і в інших площинах. Зокрема, частина представників “Академічного братства” одночасно належала до польської організації “Czytelnia naukowa”, яка в той час вважалася головним осередком соціалістичного руху у Львові та гуртувала українців, поляків та євреїв [44, арк. 4; 480, с. 234].

Таке спрямування і відповідна діяльність “Академічного братства” була неприйнятною як для представників старшої народовської течії, так і для студентів, що її підтримували. Не випадково ще у кінці 1880-х рр. старші народовці намагалися перетягнути на свій бік якнайбільше число студентів. Вони закликали останніх вступати до товариства “Руська бесіда”, в якому внески для студентів були зменшено вдвічі [135, с. 126]. Крім того, старші народовці намагалися будь-які заходи, які вони проводили спільно зі студентами використовувати для популяризації своїх поглядів та здійснення тиску на радикально налаштовану молодь. Яскравим прикладом такого стану речей був вже згадуваний вечір на честь Т.Шевченка. Зауважимо, що після цього вечора редакція “Діла” тривалий період у досить непривітному світлі змальовувала будь-які починання студентів-радикалів [160, с. 307-309] і надалі матеріали про свою діяльність вони змушені були вміщувати у польській газеті “Kurjer lwowski” [290, с. 216].

Напружені відносини були і в середині товариства. Ще у кінці 80-х рр. XIX ст. студенти-народовці робили спроби відновити провідні позиції в товаристві, однак вони не мали успіху [100, арк. 44; 136, с. 128]. Новий конфлікт між членами “Академічного братства” відбувся весною 1890 р. у результаті вже згаданого виступу Є.Левицького. Група “братчиків”, невдоволена змістом доповіді та манерою її виголошення, виступила із критикою Є.Левицького на сторінках “Діла”. Після цього статті із критичними зауваженнями на адресу доповідача та його прихильників у “Академічному братстві” з’явилися у львівських часописах “Правда”, “Червона Русь”, “Страхопуд” та “Зеркало” [160, с. 308-309].

Дещо пізніше студенти-народовці при підтримці своїх ідеологічних наставників зробили нову спробу захопити владу в “Академічному братстві” у свої руки. На початку 1891 – 1892 навчального року старші народовці підштовхнули до вступу у “Академічне братство” значне число своїх прибічників. Таким способом вони прагнули забезпечити студентам-народовцям перевагу під час виборів нового керівництва товариства [105, арк. 48]. Однак на загальних зборах, що відбулися 19 листопада 1891 р. [217, с. 43] радикальне керівництво

товариства попередньо проаналізувавши ситуацію відмовилося прийняти у товариство 7 нових членів, а ще 12 зарахувало вже після обрання нового виділу, у якому знову ж таки перевагу здобули радикали. Такі дії викликали обурення у студентів-народовців і більшість з них вийшли із “Академічного братства” та зайнялися заснуванням нового товариства під назвою “Ватра” [103, арк. 81]. Як свідчить “Кореспонденційна книга” “Ватри”, вже на початку грудня 1891 р. розпочалася робота над організацією товариства [65, арк. 2], а 25 січня 1892 р. [64, арк. 3; 217, с. 42] (за іншими даними – 24 січня)* [105, арк. 49] за присутності відомих представників народовського руху: О.Барвінського, К.Левицького, О.Огоновського та інших, відбулися перші збори цієї організації [217, с. 42].

Таким чином, станом на 1892 р. українське студентство Східної Галичини розділилося між товариствами “Ватра”, “Академічне братство” і “Академічний кружок”, у яких об’єднувалися відповідно студенти народовської, радикальної та русофільської орієнтацій.

При активній підтримці народовців, які на той час утвердилися як найбільш впливова політична сила Східної Галичини поміж українців [576, с. 48] найкраще серед цих студентських організацій розвивалася “Ватра”. Вже на перших зборах у січні 1892 р. у це товариство вступило понад 30 студентів. Багато молодих людей залишили активне в політичному плані “Академічне братство”, яке сприймалося офіційною крайовою владою як неблагонадійне [44, арк. 3-4] та записувалися до “Ватри”. Як наслідок, впродовж перших восьми місяців існування “Ватри” його членами стало приблизно 60 студентів [105, арк. 49].

При систематичній фінансовій допомозі зі сторони Крайового виділу (виконавчий орган Галицького сейму), який щороку виділяв “Ватрі” 100 злр. [64, арк. 6(зв), 21, 51] та при підтримці народовських інституцій в першу чергу “Просвіти” [64, арк. 3, 4, 16, 52; 66, арк. 142] “Ватра” розгорнула широку діяльність, беручи участь практично у всіх заходах, котрі організовували народовці. Члени товариства зазвичай були активними учасниками вечорів, які

---

* Так як “Хроніка” містить значну кількість матеріалів, опублікованих на основі спогадів, ми вважаємо більш вірогідною першу дату, яка підтверджується як тогочасною пресою, так і “Книгою протоколів засідань правління товариства “Ватра”.

організовувало товариство “Просвіта” [64, арк. 21, 40], брали участь у похоронах відомих галицьких народовців, перепохованні М.Шашкевича [64, арк. 19, 44(зв)-45; 67, арк. 239, 245(зв); 103, арк. 82]. Представники “Ватри” також були задіяні у роботі торгового кооперативу “Народна торгівля” [64, арк. 26(зв)], фінансового товариства “Дністер” [103, арк. 82], мали тісні контакти із ремісничим товариством “Зоря” [65, арк. 7; 103, арк. 81], допомагали В.Нагірному у організації товариства “Сокіл” [66, арк. 66(зв); 67, арк. 29(зв), 357]. У випадку потреби студенти-народовці приходили на допомогу своїм наставникам. Так, готуючись до загальних зборів “Просвіти”, які мали відбутися у лютому 1892 р. для того, щоб не допустити переваги у товаристві радикалів виділ “Ватри” закликав членів товариства масово вступати у “Просвіту” [65, арк. 4(зв)].

Однак “ватряни” не у всьому наслідували старших народовців. Зокрема, як зазначає В.Левицький, який був одним із засновників товариства члени “Ватри” були у дружніх стосунках із фундаторами РУРП: І.Франком та М.Павликом. Крім того, багато членів товариства, підтримуючи народовців, не схвалювали політику “нової ери” [103, арк. 82-83] і особливо її продовження – “новий курс”, проголошений О.Барвінським. Не випадково члени “Ватри” радо вітали відхід від угоди з поляками Ю.Романчука та засуджували дії А.Вахнянина, який підтримував позицію О.Барвінського [67, арк. 384(зв)].

Тим часом представники “Академічного братства” більше уваги приділяли діяльності, яка виходила за рамки статуту товариства. Зокрема, його найавторитетніші члени: В.Охримович, Ю.Бачинський, М.Ганкевич, відіграючи помітну роль у житті РУРП, багато часу віддавали виключно політичній діяльності [101, арк. 6]. Найбільш активні діячі “Академічного братства” були паралельно і членами вже згадуваної “Czytelni naukowej”, а М.Ганкевич у 1893 р., навіть був обраний заступником голови цього товариства [75, арк. 15]. Члени “Академічного братства” одночасно брали активну участь у суспільному житті краю. Зокрема, Ю.Бачинський та С.Голубович входили до складу селянської делегації, яка їздила до імператора з протестом проти зловживань, які допускала польська влада під час виборів до Галицького сейму 1895 р [528, с. 17; 561, с. 53].

Також члени “Академічного братства” були активними учасниками міжнародного соціалістичного руху [6, арк. 47-48]. Вони відіграли важливу роль на Другому з’їзді слов’янських студентів Австро-Угорщини, що відбувся 5 – 6 червня 1892 р. у Відні. Українська делегація на з’їзді була представлена 5 особами на чолі із Є.Левицьким та М.Ганкевичем. Першого з них було обрано головою з’їзду [603, с. 93]. Робота з’їзду тривала неповні два дні, оскільки під тиском поліції студенти змушені були його припинити. Однак у той же день студенти скликали так звані “довірочні” (таємні) збори, які тривали впродовж 6 – 7 червня і фактично продовжили роботу з’їзду. На зборах були розглянуті питання аналогічні із попереднім празьким з’їздом і тут остаточно була укладена “Програма поступової слов’янської молоді”. У “Програмі” молодь виступала за рівноправність кожного із народів Австро-Угорщини, перетворення останньої на федерацію з повною автономією окремих частин. Особливо важливе місце у “Програмі” відводилося соціально-економічним справам. Студенти висловлювалися за введення 8-годинного робочого дня, визначення мінімуму денної платні для чоловіків і жінок, заборону роботи дітей, запровадження прогресивного податку. Для реалізації цих положень студенти повинні були проводити активну агітацію серед різних верств населення, і особливо в середовищі молоді; намагатися брати участь у роботі законодавчих органів, а для кращої координації діяльності – щороку проводити з’їзди [174, с. 182-183; 249, с. 181-182].

Попри все це становище “Академічного братства” було дуже складним. У той час, коли “Ватрі” допомагав Крайовий виділ, “Академічне братство”, що отримувало кошти від цієї установи впродовж 80-х рр. XIX ст. і навіть у 1891 р. [17, арк. 25, 44, 46, 94, 117] у 1891 – 1892 навчальному році її втратило [19, арк. 2]. Надання допомоги було відновлено тільки через два роки [17, арк. 138]. До стагнації спричинився також перехід значного числа студентів до “Ватри” та переведення із Львівського до Віденського університету одного із провідних діячів “Академічного братства” Є.Левицького. Товариство поступово опинялося у щораз гіршому матеріальному становищі: доходів товариства не вистачало навіть

для того, щоб сплатити орендну плату за кімнату, яку займало “Академічне братство” [105, арк. 49-51]. У зв’язку з цим із початку 1893 р. “Академічне братство” наймало спільну кімнату із товариством “Czytelnia naukowa” [75, арк. 15].

Так само на середину 1890-х рр. стали помітними деякі прояви кризи і у житті “Ватри” [105, арк. 52]. Це підштовхнуло представників обох товариств до більш активної роботи у напрямку консолідації. Аналогічні цілі, які ставили перед собою “Ватра” і “Академічне братство” [63, арк. 1-1(зв)], зменшення напруження між представниками радикальної та народницької течії, потреба єдиного центру для всього українського студентства Східної Галичини створювали реальне підґрунтя для об’єднання. Таким чином, якщо упродовж 1892 – 1894 рр. різного роду пропозиції щодо утворення єдиного товариства з тих чи інших причин (інколи, не без втручання старшого покоління) [63, арк. 13-15, 35-37, 42-42(зв), 47, 48(зв); 4, арк. 144] не вдавалося реалізувати, то ситуація кардинально помінялася у 1895 р. Із середини цього року між товариствами розпочався конструктивний діалог щодо об’єднання. Члени обох організацій відмовилися від прагнень залишити за собою якісь кращі умови при цьому процесі, як і відкинули вимоги про те, що члени одного товариства мають вступити у інше. Було прийнято рішення розпочати роботу над об’єднанням обох товариств на засадах рівності. Для цього створено спеціальну комісію, яка складалася із однакової кількості членів “Ватри” та “Академічного братства” [64, арк. 52(зв)]. Спільна робота досить швидко дала позитивні результати. Вже 20 листопада 1895 р. групою студентів було подано на розгляд академічного Сенату Львівського університету статут нового товариства під назвою “Академічна громада” [15, арк. 1; 50, арк. 47(зв)], який 23 грудня 1895 р був схвалений Галицьким намісництвом [199, с. 14].

Процес організаційного становлення товариства завершився 26 січня 1896 р., коли в присутності 35 студентів та представників старшої інтелігенції відбулися перші загальні збори та був обраний перший виділ товариства [105, арк. 54]. Деякий час після затвердження статуту “Академічної громади” ще

продовжувала існувати “Ватра” [110, арк. 8(зв), 17, 29]. Тільки після її останніх зборів 21 лютого 1896 р. [64, арк. 67(зв)] українські студенти, які брали участь у організованому студентському житті, знову об’єдналися в одне товариство (виключення становила незначна група, представники якої гуртувалися у товаристві “Друг” [33, арк. 43]).

Ідейно-політичне обличчя “Академічної громади” не мало чітко окресленого спрямування. Якщо в товариствах-попередниках – “Ватрі” та “Академічному братстві” пануючими були відповідно народівські та радикальні ідеї, то в “Академічну громаду” входили студенти, які надавали перевагу як соціалістичним, так і націоналістичним ідеалам. На перших порах після заснування “Академічної громади” ця обставина ще зумовила ряд незначних непорозумінь [105, арк. 56], однак надалі, як видно із документації товариства подібних ексцесів не траплялося [110-113]. Ймовірно, це було зумовлено посиленням акценту на науковій діяльності у товаристві [110, арк. 71(зв), 248; 111, арк. 2(зв), 59, 113(зв), 267(зв)] яскравим підтвердженням чого служить той факт, що на початку 1899 р. у науковому гуртку було 4 секції, які проводили активну діяльність [113, арк. 44(зв), 60, 68(зв), 69, 70. 81].

Члени товариства підтримували однаково тісні стосунки як з представниками РУРП, так і діячами народівського табору та їх організаціями. Зокрема, у червні 1897 р. товариство на прохання В.Будзиновського допомагало скликати збори керівництва радикальної партії [111, арк. 231(зв)], у вересні 1897 р. члени “Академічної громади” брали участь у організації з’їзду цієї ж партії [111, арк. 296(зв)]. Крім того, у другій половині 90-х рр. члени “Академічної громади” підтримували контакти із М.Павликом, О.Терлецьким [111, арк. 296(зв); 477, с. 198]. Особливо близькі відносини їх зв’язували із І.Франком. Так у період, коли І.Франко зазнавав тиску від урядових кіл, значної частини галицької інтелігенції представники товариства на свої кошти видали у кінці 1897 р. збірку його поезій під назвою “Мій ізмарагд” [147, с. 42; 476, с. 195-196]. Наступного року вони організували та провели 31 жовтня [111, арк. 216, 317(зв); 112, арк. 243; 477, с. 196-197] ювілейний вечір з приводу 25-ліття творчої діяльності І.Франка і

вручили йому як подарунок 2 тисячі злр., більшість з яких зібрали саме студенти [477, с. 197]. Опосередковано про помітний вплив у товаристві прихильників соціалістичних ідей свідчить той факт, що у приміщенні товариства поряд із портретом Т.Шевченка, висіли портрети Ф.Лассаля та К.Маркса [105, арк. 56]. Те ж саме підтверджує існування ще від початку 1896 р. у товаристві соціологічно-економічного секції [110, арк. 187(зв)], яка, як видно із документації “Академічної громади” у кінці десятиліття була чи не найбільш активною серед інших секцій [113, арк. 31, 46(зв), 69, 81].

Одночасно члени “Академічної громади” тісно співпрацювали із народовськими організаціями “Просвітою”, “Руською бесідою”, Науковим товариством ім. Т.Шевченка [15, арк. 15; 110, арк. 373, 411; 112, арк. 3(зв), 120(зв); 113, арк. 8(зв)]. Особливо активні відносини були з першим товариством, яке не тільки досить часто залучало членів “Академічної громади” до різного роду заходів, але й підтримувало організацію у матеріальному плані [15, арк. 12; 111, арк. 46(зв), 52(зв), 446(зв); 112, арк. 51; 113, арк. 83].

Серед галицьких політичних діячів народовського табору найтісніші контакти студенти підтримували із Ю.Романчуком [110, арк. 17; 477, с. 200]. Між університетськими викладачами найбільшим авторитетом серед членів “Академічної громади” користувався М.Грушевський. Він був одним із меценатів товариства [31, арк. 2] та частим гостем на заходах, які організовували студенти [112, арк. 34; 477, с. 200]. Члени “Академічної громади” відвідували заходи, на яких виступав М.Грушевський [110, арк. 373(зв)], а перед виходом “Літературно-наукового вісника” ініціатором і головним редактором якого він був [477, с. 201] займалися агітацією з метою залучення якнайбільшого числа передплатників для цього видання [111, арк. 346, 415].

Поступово, однак, між членами “Академічної громади” та народовським табором стосунки погіршилися. Це було викликано конфліктом під час святкування у травні 1898 р 50-літнього ювілею скасування панщини і національного відродження галицьких українців. Студенти відмовилися від участі у цьому заході, так як народовці організовували його спільно із русофілами. Тоді

організатори запросили голову товариства “Друг” Ю.Сьокала, щоб він виступив на заході як представник від молоді. Не бажаючи, аби від імені українських студентів говорив прихильник русофільського табору, що був противником самостійності українського народу члени “Академічної громади” прийшли на святкування та виступили з протестом. Такий крок молоді викликав обурення у вічевиків, а окремі з них, навіть кинулися на студентів та деяких побили [52, арк. 1, 2, 4(зв), 5].

Ця подія не тільки погіршила відносини членів “Академічної громади” з народовським табором, але й з студентами-русофілами, які і в попередні роки були достатньо напружені [110, арк. 29; 111, арк. 66; 112, арк. 8; 115, арк. 171].

Вплив серед українських студентів соціалістичних ідей зумовив ситуацію, коли приязні стосунки склалися у них із польськими студентами. Зокрема, члени “Академічної громади” брали участь у організації та діяльності товариства “Zjednoczenie postupowej młodzieży” (“Об’єднання поступової молоді”), що було засноване у кінці 1897 р. [111, арк. 380, 439]. Це польське товариство, соціалістичного спрямування [112, арк. 306] об’єднувало молодь з досить прогресивними ідеями. Члени товариства влаштовували святкування на честь Т.Шевченка [112, арк. 61], організовували зустрічі з відомими суспільно-політичними діячами, серед яких були і українці [112, арк. 306]. Досить приязні відносини у той час склалися в “Академічної громади” із польськими товариствами “Czytelnia akademicka” та “Bratnia pomoc” слухачів політехнічної школи [14, арк. 5; 15, арк. 25, 27]. Виключенням із цього правила було розірвання у середині 1896 р. відносин із товариством “Bratnia pomoc” Львівського університету, що було викликано постановою останнього про заборону його членам (у тому числі і українцям) писати подання до керівництва організації українською мовою [110, 217(зв), 236(зв)].

Дуже напруженим періодом були 90-ті рр. XIX ст. особливо їх перша половина для студентів-русофілів. Молоді русофіли за аналогією зі студентами радикальної орієнтації творили “молоде” крило русофільської течії [688, с. 186]. Так само, як і старші діячі русофільського напрямку [126, с. 73] та “молоді”

радикали вони знаходилися в опозиції до проголошеної народовцями “нової ери”. Особливо активну діяльність у плані боротьби з нею проводили студенти, які навчалися у Віденському університеті і зосереджувалися у товаристві “Буковина”. Ця обставина, а також посилення акценту на соціальних питаннях [367, с. 184], спричинилися до того, що представники “Буковини” у листопаді 1890 р. налагодили контакти із представниками радикального студентства, які об’єднувалися у товаристві “Січ” [538, с. 31] та являли собою віденський осередок радикальної партії [538, с. 29-30]. Співпраця між товариствами, що час від часу змінювалися суперечками тривала до середини 1893 р. [688, с. 186-187, 191, 197]. Проте значні ідеологічні розбіжності між представниками обох напрямків робили співпрацю неконструктивною та безперспективною.

Подібні контакти хоча і менш інтенсивні мали місце серед львівських студентів. Так, у 1891 р. були налагоджені зв’язки між “Академічним кружком” та представниками радикальної партії, в тому числі – членами “Академічного братства” [696, с. 118]. На святкування 20-літнього ювілею товариства були запрошені представники РУРП М.Павлик та В.Охримович (на той час студент Львівського університету) [367, с. 183].

Такі кроки та одночасно прагнення більш чітко маніфестувати у плані національного самовизначення свою “руськість” [688, с. 191] зумовили загострення стосунків з їхніми старшими наставниками. Серед студентів-русофілів навіть виношувалися плани щодо розірвання всякого роду відносин зі своїми політичними наставниками. Однак через матеріальну залежність “Академічного кружка” від русофільських інституцій і перш за все Народного дому до цього справа не дійшла [367, с. 187]. Як наслідок, суперечки, які час від часу виникали між студентами та старшою генерацією [260, с. 287; 688, с. 191] не тривали довго [212, с. 148]. Тому, практично ціле десятиліття “Академічний кружок” (після його розпуску товариство “Друг”) підтримував тісні стосунки зі старшими русофілами [33, арк. 14-15, 17, 21, 34, 43, 45, 57, 60-60(зв); 90, арк. 1, 3, 4(зв), 9]. Єдиним виключенням стало короткотривале позбавлення “Академічного кружка” помешкання у Народному домі на початку 1893 р. Причиною цього

кроку був виступ молоді проти митрополита С.Сембратовича під час святкування 50-річчя перебування на престолі папи Лева XIII. А оскільки митрополит у той час очолював Народний дім, то в “Академічного кружка” було забрано кімнати, які він там займав [688, с. 195].

Перша половина 1890-х рр. для молоді проросійського спрямування була періодом досить важких випробувань, що було викликано їхньою значною активізацією. Як зазначалося вище, ще восени 1886 р. загальні збори “Академічного кружка” ухвалили, щоб вся кореспонденція, яка виходить з товариства писалася російською мовою. Деякий час це рішення не мало якихось серйозних наслідків для товариства [45, арк. 218]. Однак 23 травня 1893 р. керівництво Львівського університету, розглянувши діяльність “Академічного кружка”, звернулося до владних структур, закликаючи їх розпустити товариство. Прохання мотивувалося тим, що вживання українським товариством російської мови може спричинитися до порушення спокою і порядку між студентами.

Це звернення підштовхнуло дирекцію поліції до детального аналізу діяльності “Академічного кружка”, починаючи від часу його заснування. У кінцевому підсумку в поліції дійшли висновку, що “Академічний кружок” “є гніздом і розсадником москвофільства, вогнищем російського панславізму найрадикальнішого відтінку” [45, арк. 209, 211-212] і “діє в душі ворожим безпеці держави” [45, арк. 219]. Тому, використавши вище окреслений прецедент під час святкування папського ювілею, а також факт, що на загальних зборах “Академічного кружка” 12 листопада 1893 р. присутні були одягнені у шарфи, кольори якого відповідали російському прапорю [45, арк. 220-221], намісництво своїм розпорядженням від 11 березня 1894 р. розпустило товариство.

Спроби членів “Академічного кружка” шляхом звернення до міністерства внутрішніх справ скасувати рішення намісництва успіху не мали [90, арк. 11]. Тоді студенти-русофіли зайнялися організацією нового товариства під назвою “Друг”. Після двох відмов у намісництві врешті-решт [260, с. 288] 30 листопада 1894 р. підписано статут та був даний дозвіл на утворення “Друга” [61, арк. 43].

Члени “Друга” продовжували розвивати панруські ідеї, які особливо активно пропагувалися у “Академічному кружку” у останні роки його існування. Найяскравіше тенденції такого роду проявилися у літературно-науковому та політичному журналі “Живое слово”, що виходив з початку 1899 р. Хоча часопис не був офіційним органом “Друга”, однак він виражав погляди студентів русофільської орієнтації, до того ж вони становили більше половини його співробітників [532, с. 55-56]. У редакційній статті журналу “прикарпатская Русь” (Галичина) називалася автором “тіснішою батьківщиною” і вказувалося, що “Живое слово” бажає зблизити і об’єднати розрізнені частини прикарпатської Русі з одної, і всім слов’янським світом з другої сторони” [362, с. 1]. З сторінок журналу видно, що русофільська молодь у той час займала яскраво виражену негативну позицію стосовно народовців (“сепаратистів”), соціал-демократів (“космополітів”) та радикалів [316, с. 50, 53]. Яскраво проявилися погляди видавців “Живого слова” у статті, присвяченій питанню будівництва у Львові пам’ятника Т.Шевченку. У часописі з цього приводу говорилося: “... незбагненно, чому першим руським пам’ятником в Галичині повинен бути саме пам’ятник Шевченка?.. Якщо вже Руський народ в Галичині хоче і може будувати пам’ятники, то починати він повинен безумовно ... з двох великих руських людей: Пушкіна і Наумовича. Перший – всеруський геній, найбільший руський поет ... Наумович – просвітитель і вчитель галицького руського народу, єдиний його популярний письменник, його борець і мученик...” [371, с. 130-131].

Окрему і до того ж дуже вагому сторінку у житті українських студентів Східної Галичини становить їхня участь у організації та діяльності українських політичних партій.

Переговори між народовцями та поляками напередодні “нової ери” викликали з одного боку, невдоволення, з іншого – помітну активізацію у середовищі радикалів. У той час радикальний рух являв собою поєднання трьох груп: початківців соціалістичного руху – І.Франка та М.Павлика, представників “Коломийського гуртка” – Т.Окуневського, С.Даниловича, І.Герасимовича та радикально налаштованих студентів [685, с. 202]. Ще у 1888 р. студенти на чолі із

В.Будзиновським зробили спробу об'єднати представників радикального напрямку навколо часопису “Товариш”. Однак через непорозуміння між старшими (І.Франко, М.Павлик) та студентами вийшов тільки один номер видання [571, с. 135-136]. Із 1889 р. представник “Коломийської групи” С.Данилович вів листування з І.Франком та М.Павликом, закликаючи їх зайнятися видавництвом спільного часопису [685, с. 202]. Як наслідок, з січня 1890 р. І.Франко та М.Павлик розпочали видавати журнал під назвою “Народ” [605, с. 130]. До співпраці з ними були запрошені представники студентської молоді: В.Охримович, Є.Левицький, М.Ганкевич. Таким чином, “Народ” став загальним органом трьох складових українського радикального руху [685, с. 202].

У редакційній статті “Народу” зазначалося: “Бажаємо, по змозі і совісті, спричинитися до вироблення між русинами міцних основ солідарності, нитки котрої, останнім часом широко розснвані в Галичині і в верхах – серед руської інтелігенції – і в споду – серед освіченої верстви нашого народу. Ми хочемо ... зв'язати русинів в одну-однісіньку демократично-поступову партію чи краще громаду ... Наша перша і остання ціль була здавна – допомогти двигнути матеріально та справді просвітити наш народ...” [605, с. 130]. Таке загальне окреслення напрямку діяльності та завдань, які ставили перед собою засновники дозволяло об'єднувати представників радикальної течії з досить різними поглядами. Однак вже під час перших зборів радикалів на початку жовтня 1890 р., на яких була утворена РУРП виявилися різкі відмінності між поглядами “старших” радикалів – І.Франка, М.Павлика та “молодих”, представлених студентською молоддю.

На початковому етапі своєї політичної діяльності М.Павлик та І.Франко знаходилися під впливом ідей К.Маркса та Ф.Енгельса. Проте ще у 70-ті рр. ХІХ ст. вони висували ідеї, які йшли в розріз з марксовою теорією. З часом вони стали ще більш критично відноситися до марксизму, вважаючи його таким, що підходить “державним” націям, у яких високого рівня досягли промисловість та в організаційному плані міцний робітничий рух. Враховуючи, що у Галичині переважає сільське населення І.Франко та М.Павлик саме йому відводили в

майбутньому роль творця соціалістичного ладу [555, с. 73-74]. Особливо на провідній ролі селянства у соціалістичному русі наголошував М.Павлик. Він вважав, що в майбутньому саме селяни, а не робітники будуть керівною силою у державі [605, с. 129]. Відповідно українські соціалісти прагнули змодифікувати теорію соціалізму таким чином, щоб він краще підходив до галицьких обставин ніж “фабричний соціалізм” К.Маркса [555, с. 74].

Дещо на інших ідейних позиціях знаходилися так звані “молоді”, або “марксистки” – група, в яку входили майже виключно студенти. Найбільш відомими представниками “молодих”, з якими традиційно пов’язується ця назва були В.Будзиновський, В.Охримович, Є.Левицький, Ю.Бачинський, М.Ганкевич та Р.Яросевич [576, с. 49-50] (як зазначалося вище, останній був старшим за віком, однак і він у той час навчався на медичному факультеті Краківського університету [481, с. 9]). До “молодих” належали також менш відомі представники студентської молоді – О.Колесса, І.Гриневецький, Є.Вацик, В.Лаврівський, Д.Лукіянович, Л.Лопатинський, О.Партицький, Л.Турбацький, Б.Бачинський [339, с. 48; 555, с. 74].

Більшість “молодих”, навчаючись у гімназіях сповідували соціалізм народницький [555, с. 75], який значною мірою під впливом І.Франка у 80-ті рр. XIX ст. набув широкої популярності серед студентів (у середині 1886 р. К.Трильовський у листі до М.Драгоманова вказував, що І.Франко “утворив” тогочасну молодь та був її провідником) [100, арк. 11]. Однак після приїзду на навчання в університетські міста – Львів, Відень, Краків, які водночас були великими промисловими центрами та осередками організованого робітничого руху вони потрапили під вплив марксизму.

На формування світогляду “молодих” радикалів великий вплив також мало розгортання соціалістичного і робітничого рухів у європейських країнах: піднесення німецької соціал-демократії в роки дії “виняткового закону” О.Бісмарка проти соціалістів (1878 – 1890), відродження австрійської соціал-демократії під керівництвом В.Адлера (1889) та заснування II Інтернаціоналу (1889). Відомості про ці події радикали отримували із соціалістичних насамперед

польських та німецьких періодичних видань, праць Ф.Лассаля, К.Каутського, Г.Плеханова, Г.Спенсера, Ч.Дарвіна, І.Тена. Поглибленню їхніх знань такого характеру сприяли знайомство та товариські контакти із польськими та російськими студентами-соціалістами [555, с. 75, 77].

Поряд з тим марксистські погляди “молодих” поєднувалися із акцентом на національному моменті [75, арк. 34] чого дотримувався навіть такий ортодоксальний марксист, як М.Ганкевич [193, с. 169]. З однієї сторони, це було викликано тим, що “молоді” помилково вважали К.Маркса та Ф.Енгельса прихильниками відновлення України в етнографічних кордонах [75, арк. 30; 669, с. 190], з іншої – давався взнаки вплив національних рухів інших пригноблених народів Австро-Угорщини та контакти студентів із представниками слов’янських держав [210, с. 2; 538, с. 28-29].

Такі погляди марксистів спричинилися до того, що від появи РУРП, у ній велася боротьба за введення до програми партії постулату політичної самостійності українців. Особливо сильно націоналістичні тенденції проявлялися серед членів віденської “Січі”, що було викликано безпосередніми контактами із представниками сербського, болгарського, румунського та грецького народів, що мали свої держави [538, с. 28-29]. Як не парадоксально, але саме В.Будзиновський, який був активним учасником польських соціалістичних, робітничих гуртків [459, с. 76], а у 1888 р. на чолі львівських студентів критикував І.Франка за надмірний націоналізм у часописі “Товариш” [571, с. 136] після переходу із Львівського у Віденський університет став одним із найактивніших борців за національну ідею [538, с. 29].

Проміжне становище між “молодими” та “старшими” займали представники “Коломийської групи” – С.Данилович та К.Трильовський. Обидва вони були знайомі із положеннями наукового соціалізму, однак працюючи в основному серед селян відійшли від засад марксизму [459, с. 73-74]. До того ж К.Трильовський, підтримуючи ще від середини 80-х рр. XIX ст. тісні відносини із М.Драгомановим [100, арк. 4, 7, 14], знаходився до певної міри під його впливом [100, арк. 14-15].

Єдине, в чому марксистки сходилися у поглядах зі “старшими” і навіть М.Драгомановим – це було відношення до суперечок навколо використання української мови та правопису. І ті, й інші вважали їх другорядними. “Молоді” ж використовували українську мову та фонетичний правопис виключно з раціональних мотивів [555, с. 79].

Всі ці відмінності яскраво проявилися під час І з’їзду радикалів 4 – 6 жовтня 1890 р. На ньому були присутні приблизно 30 чоловік, серед яких І.Франко, М.Павлик, О.Терлецький, К.Трильовський, С.Данилович, Т.Окуневський, І.Гарасимович, студенти Є.Левицький, В.Охримович, Ю.Бачинський, М.Ганкевич та інші. Зауважимо, що цьому з’їздові передували збори студентів у липні 1890 р. і саме на них В.Будзиновський висунув ідею утворення радикальної партії, яку підтримали як самі студенти, так і І.Франко (збори відбувалися у нього вдома) [685, с. 203]. Розбіжності у поглядах між “молодими”, яких було більше і “старшими”, які мали вищий авторитет та були міцнішими у організаційному плані вдалося тимчасово подолати шляхом прийняття програми, що поділялася на максимальну та мінімальну частини. Перша відображала погляди “молодих”, друга – відповідно “старших” [570, с. 33].

Хоча “Програма Русько-української радикальної партії” була підписана також одним із провідників “молодих” Є.Левицьким вона не була тим компромісом, що міг тривалий час задовольняти всі групи радикалів. По-перше, максимальна частина, яка була стратегічною метою партії могла бути реалізована тільки у далекому майбутньому. З іншого боку, максимальна і мінімальна частини “Програми Русько-української радикальної партії”, як видно з її змісту не впливали одна з іншою, а, практично, являли собою окремі самодостатні частини, які в окремих моментах повторювалися. Так, у 2 пункті “програми максимальної” говорилося: “В справах політичних хочемо повної волі особистості, слова, зборів і товариств, печаті і сумління, забезпечення кожній одиниці, без різниці статі, як найповнішого впливу на вирішення всіх питань політичного життя...” [175, с. 9]. У той же час у “програмі мінімальній”, де йшла мова про політичні реформи, яких мали домагатися члени партії, зазначалося: “Введення загального,

безпосереднього, тайного голосування ... Під правом голосування розуміємо активне і пасивне право вибору. Право те повинно бути признане як чоловікам так і жінкам...” [175, с. 11]. Крім того, у пункті б) “програми мінімальної” у зміненому вигляді, повторюючи першу частину виписаної нами цитати із “програми максимальної”, вказувалося про прагнення до рішучої боротьби “... з усякими обмеженнями свободи одиниці, корпорації...” [175, с. 12]. Також у мінімальній частині програми містилися положення, які суперечили цілям марксистів. В той час, як для марксистів головним рушієм прогресу завжди був пролетаріат у пункті а) “програми мінімальної”, що піднімав економічні питання пропонувалося боротися за впровадження реформ, які мали на меті “стримування швидкого творення пролетаріату” [175, с. 10].

Крім того, “молодих” не влаштовувало відношення “старших” до національного чинника. Так, В.Будзиновський при підтримці Ю.Бачинського [210, с. 2] пропонував, щоб у максимальній частині програми задекларувати прагнення до власної державності, а у мінімальній зазначити, що РУРП буде домагатися поділу Галичину на східну (українську) та західну (польську) частини [214, с. 64]. Однак проти такої ідеї різко виступили “старші” та представник “Коломийської групи” С.Данилович. Так, останній зазначив, що радикальна партія повинна виступати за солідарність пролетаріату всіх країн, а розподіл коронного краю може зашкодити цій солідарності. М.Павлик стверджував, що правильним завданням є не утворення української держави, а встановлення федерації вільних громад. І.Франко вказував, що польські селяни повинні об’єднатися з українським для боротьби з галицькою шляхтою, а поділ може призвести до втрати цінного союзника [210, с. 2]. У кінцевому підсумку студенти змогли добитися тільки внесення у максимальну частину програми положення, що члени партії “хочуть” “... надання кожному народові можливості як найповнішого розвитку культурного” [175, с. 9]. А також за їхнім наполяганням сюди були внесені слова, що в “... справах суспільно-економічних змагаємо до переміни способу продукції згідно із здобутками наукового соціалізму” [175, с. 9]. Таким чином, перша програма радикальної партії фактично не враховувала

поглядів “молодих”. Незначні поступки “молодим” у максимальній програмі, фактично, ні до чого партійне керівництво не зобов’язували, так як вони становили тільки стратегічну мету.

На перших порах, однак, протистояння всередині радикальної партії не набуло значної гостроти, що було зумовлено спрямуванням і “старших”, і “молодих” проти спроб порозуміння народовців із К.Бадені та особливо, проголошеної 25 листопада 1890 р. Ю.Романчуком у Галицькому сеймі, “нової ери” [610, с. 81].

Опозиція “новій ері”, практично, була першою великою політичною акцією радикальної партії. Хоча і тут між різними групами радикалів існували розбіжності. Зокрема, більшість засуджувала “нову еру” як угоду з польськими поміщиками та австрійською буржуазією, вважаючи її зрадою інтересів українського селянства і пролетаріату. Водночас віденський осередок РУРП критикував угоду в першу чергу з націоналістичної точки зору [688, с. 184-185].

На ґрунті боротьби з “ною ерою” діячі радикальної партії і особливо її “молоде” крило, пішли на зближення з молодшою генерацією русофілів. Зауважимо при цьому, що одразу після створення РУРП проросійськи налаштовані діячі негативно оцінили сам факт появи нової партії. З цього приводу у одній із заміток часопису “Червоная Русь” говорилося: “Що стосується нас, то не можемо не виразити глибокої скорботи з приводу розбиття наших і так не чисельних освічених людей на новий атом...” [431, с. 3]. Однак побачивши, що радикали негативно оцінюють співпрацю народовців із поляками представники русофільської течії почали співпрацювати з ними.

Найбільш масові контакти такого роду мали місце серед українців, які проживали у Відні. Так, від початку листопада 1890 р. представники віденської “Січі”, провідними діячами якої були “молоді” В.Будзиновський та І.Гриневецький налагодили відносини із членами русофільського студентського товариства “Буковина”. Впродовж листопада-грудня 1890 р. обидва товариства провели кілька спільних зборів, на яких розглядалася діяльність народовців [288, с. 26-27]. 19 грудня 1890 р. віденські радикали скликали віче галицьких українців

всіх політичних орієнтацій для обговорення “нової ери” [538, с. 31]. На віче прибуло приблизно 100 осіб: послы до парламенту, радники, адвокати, лікарі та представники студентської молоді. Очолив віче І.Гриневецький. Після тривалого обговорення, у ході якого виступали представники не тільки радикальної і русофільської течій, але і прихильник народовців присутні підтримали ухвалу, “... що з’їзд виражає невдоволення послом Романчуком і Товаришами по причині їх поведінки в сеймі” [288, с. 26-27].

Подібні контакти мали місце і серед львівських українців. Зокрема, на святкуванні 20-ліття “Академічного кружка”, яке проходило 19 травня 1891 р., були запрошені представники радикальної партії – М.Павлик та член “Академічного братства” В.Охримович. Останній у своєму виступі закликав русофільську молодь відкинути дрібні суперечки довкола мови та правопису [367, с. 183] та “спільно трудитися над економічним піддвиженням нашого народу” [367, с. 184]. Слова, сказані В.Охримовичем, як і розповідь М.Павлика про ідейну еволюцію “Академічного кружка” в середині 70-х рр., ХІХ ст. знайшли гаряче схвалення серед присутніх [367, с. 184-186].

Проте зв’язки між радикалами та русофілами невдовзі були розірвані. Це сталося після того, як представники “Січі” не запросили членів “Буковини” на концерт львівського товариства “Боян”. Голова “Буковини” Р.Алексевиц та один із провідників русофільської партії В.Дудикевич з цього приводу висловили на концерті російською мовою своє невдоволення, чим спровокували скандал. Як наслідок, голова “Січі” І.Гриневецький заявив про розрив будь-яких стосунків із русофілами [688, с. 189].

Нове зближення настуило на початку 1892 р. 2 лютого у Львові відбулося організоване русофілами спрямоване проти “нової ери” віче. Від радикальної партії на нього були запрошені І.Франко та В.Будзиновський [125, с. 29]. На цьому заході знову проявилися протиріччя між “молодими” та “старшими” русофілами. Бачачи це, радикали зробили ще одну спробу порозумітися із молодшим крилом русофілів. Вони запросили на Шевченківський вечір у Відні представників “Буковини”, а В.Будзиновський виголосив промову про

необхідність “злучення” обох груп молоді. Проте, коли ця промова була надрукована у “Народі” член “Академічного кружка” Ю.Яворський від імені “молодих” русофілів заявив, що вони “руські”, а В.Будзиновський і такі як він – “сепаратисти”. Ще Ю.Яворський зазначив, що “молоді” русофіли не мають нічого спільного ні з українським радикалізмом, ні з старорусинством [688, с. 191-192, 195]. У відповідь на цю статтю В.Будзиновський зі сторінок “Народу” піддав різкій критиці русофілів, зауважуючи, що конфлікт, який спалахнув 2 лютого між старшими і молодими русофілами “вивітрився” на другий день разом із алкоголем [212, с. 148].

Після цього інциденту представники обох течій час від часу ще контактували між собою. Так, “молоді” радикали запрошували їх на віче, організоване з приводу рескрипту К.Бадені стосовно еміграції (25 грудня 1892 р.) [289, с. 5], у червні 1893 р. члени “Буковини” заохочували представників “Січі” взяти участь у маніфестації проти греко-католицького митрополита С.Сембратовича [688, с. 197]. Щоправда, такі стосунки носили епізодичний характер і не мали принципового значення.

Безперечно такий перебіг подій був закономірним явищем. Хоча радикалів і русофілів й об’єднувала спільна боротьба проти “нової ери” обидві сторони мали з цього приводу свої міркування. З іншого боку – контакти радикальної течії із русофілами викликали невдоволення в окремих представників радикальної партії, наддніпрянських українців і навіть М.Драгоманова [688, с. 186-188].

Міжпартійні суперечки, а в першу чергу боротьба із “ною ерою” тільки частково стримували протиріччя в середині радикальної партії. Значні ідеологічні розбіжності між “старшими” і “молодими”, прагнення останніх задекларувати свої прагнення підштовхували їх у напрямку перегляду програмних положень партії. Найбільш активно ці тенденції проявлялися серед студентів, що навчалися у Віденському університеті. У середовищі товариства “Січ” була дуже популярна так звана теорія “державного права руського народу”, автором якої був В.Будзиновський [688, с. 195]. Він проводив серед своїх товаришів агітацію за введення до програми радикальної партії, як мети її діяльності утворення власної

держави. На початку грудня 1890 р. збори віденських радикалів після виступу В.Будзиновського підтримали його ідеї та ухвалили опублікувати “Отвертий лист до суспільности рускої”^{*} [538, с. 29], в якому пропонувалося домагатися якнайширшого політичного самовизначення українського народу у складі Австро-Угорщини [688, с. 185]. Так само питання політичної самостійності розглядалося та було схвалено на зборах галицьких українців, організованих студентською молоддю у Відні 19 грудня 1890 р. [288, с. 26-27; 538, с. 31].

Основні положення “Листа” були вміщені редакцією “Народу” у статті “Руське державне право і народна справа”. У ній, зокрема говорилося, що віденські “січовики” виступають за утворення “ліги австрійських народів”, яка повинна була боротися за зміну конституції. “Ліга” мала домагатися адміністративного поділу Австрії на національні території, між якими відносини повинні були нагадувати стосунки Австрії з Угорщиною [398, с. 8-10].

Така позиція віденських студентів не знайшла підтримки серед “старших”. Ще у тому ж номері з різкою критикою “Листа” виступив І.Франко, вказуючи на принципові відмінності між документом та “Програмою Русько-української радикальної партії”. І.Франко зазначав, що “січовики” у своїх теоретичних міркуваннях зовсім не беруть до уваги реальні можливості українського народу. Крім того, він підкреслював, що якби і вдалося українцям здобути самостійність, то нею насамперед скористалися б багаті.

Остаточне обговорення проблеми ревізії програми радикальної партії віденські радикали на чолі із В.Будзиновським та І.Гриневецьким завершили у лютому 1891 р. У зв’язку з цим, до керівництва РУРП вони надіслали вимогу, щоб на найближчому партійному з’їзді було розглянуте питання щодо перегляду програмних засад партії. Також “січовики” надіслали свій проект програми підписаний 1 березня 1891 р. від імені “радикальної колонії у Відні” В.Будзиновським та І.Гриневецьким [538, с. 30]. У цьому документі, що носив назву “Матеріали до ревізії програми Русько-української радикальної партії”

---

^{*} У своїх спогадах Будзиновський подає назву “Відкрите письмо до української суспільности”, однак ми вважаємо більш правдоподібною назву, яку зустрічаємо в тогочасній пресі.

автори домагалися внесення у програму вимог політико-адміністративної реформи Австро-Угорщини. Зокрема, у “Матеріалах” вказувалося, що “В досить високому ступені одноцільна та централістична організація держави австрійської, яка складається з кількох націй, не відповідає потребам свого населення. Ті потреби вимагають, щоб кожна народність під загрозою загибелі, була організована в самостійний політичний організм: сучасну централістичну державу ... Як руська партія політична мусимо йти до самостійності політичної руської нації, до її державної організації, в сучасному розумінні, оскільки це дасться досягнути на дорозі правовій, без порушення цілісності Австрії...” [151, с. 14]. Далі “січовики” виступали за внесення до програми вимог: поділу Австрії на національні території, надання цим територіям якнайповнішої політичної автономії. Поряд з тим автори “Матеріалів” зазначали, що на цьому етапі розвитку, коли в українському суспільстві існувало багато представників, що захоплювалися польською національною ідеєю потрібен перехідний етап. Під час цього етапу мав би існувати спільний Русько-польський сейм та дві ради. Перша – Червоно-руська для східної Галичини та українських частин Буковини з місцеперебуванням у Львові і друга – Рада польська для західної Галичини та польського Шлезка, що мала б знаходитися у Кракові [151, с. 14-15].

Така програма, безумовно, була неприйнятна для “старших”. М.Павлик та І.Франко відкинули її, назвавши “нісенітницею”. Негативне відношення до неї висловили М.Драгоманов з О.Терлецьким [576, с. 50]. Як наслідок, М.Павлик відмовився надрукувати “Матеріали” у “Народі” [152, с. 130]. У відповідь на це В.Будзиновський опублікував її у русофільському органі “Галицька Русь” [456, с. 13].

Цей крок викликав неоднозначну реакцію серед членів радикальної партії. Зокрема, частина “молодих” на чолі з М.Ганкевичем підтримали В.Будзиновського, І.Франко вказуючи, що В.Будзиновський зробив погано, опублікувавши “Матеріали” у “Галицькій Русі”, у той же час зазначив, що його на це штовхнули обставини. Негативну позицію стосовно вчинку В.Будзиновського зайняв М.Павлик, а під його впливом ще і Є.Левицький та В.Охримович [153,

с. 205]. Однак Є.Левицький і В.Охримович критично віднесли тільки до публікації документу у русофільському часописі, але аж ніяк не до ідей, що містилися у ньому. Більше того, після організації при “Народі” для контролю над М.Павликом спеціального комітету у складі І.Франка, Є.Левицького, В.Охримовича, М.Ганкевича, Ю.Бачинського [154, с. 213] В.Охримович 15 серпня 1891р. опублікував “Квестіонар” у справі ревізії програми радикальної партії, в якому підтримав положення висунуті “січовиками” [538, с. 31].

З відповіддю на статтю В.Охримовича 15 вересня у “Народі” виступив М.Драгоманов [214, с. 68]. Він піддав критиці державницькі домагання “молодих”, зазначаючи при тому, що Австро-Угорщина поряд із Швейцарією є державою, в якій чи не найбільше відстоюються права народів, які у неї входять [538, с. 31-32]. Приблизно тоді ж М.Драгоманов також звернувся до “старших”, щоб вони не приймали до партії студентів, мотивуючи це тим, що вони знаходяться у залежному становищі. Щоправда, у листі до нього І.Франко зазначив, що “коли б ми стали на сій думці, то, очевидно, прийшлося би в тій же хвилі сказати, що партії нема, а утворення її відкладається на неозначений час” [138, с. 292].

“Молоді” сподівалися реалізувати свої прагнення на другому з’їзді партії. Однак “старші”, які також готувалися до цих зборів змогли не допустити до цього. Ще наприкінці серпня І.Франко у вже згаданому листі до М.Драгоманова зазначав, що буде намагатися питання ревізії програми на з’їзді з першого пункту порядку денного переставити на сьомий [138, с. 292]. Однак на з’їзді, що відбувся 3 – 5 жовтня 1891р. [605, с. 132] після загальної дискусії вирішено взагалі не розглядати питання про зміни у програмі партії, а вибрати комісію, яка мала б попрацювати над цим питанням та запропонувати на наступному з’їзді готовий проект. Серед восьми членів комісії “старших” представляли С.Данилович, М.Павлик, Т.Окуневський та О.Терлецький, “марксистів” – В.Охримович, Є.Левицький, Р.Яросевич та В.Будзиновський [200, с. 271]. Проте такий проект впродовж кількох наступних років так і не був підготовлений. З одного боку, це було викликано позицією “старших”, які свідомо зволікали з його підготовкою

[555, с. 85], з іншого – зміною акцентів у суперечках між “старшими” і “молодими”.

У плані внутрішньопартійного протистояння 1892 р. був періодом відносно спокійним. Впродовж 1892 р. між “старшими” та “молодими” не відбувалося якихось конфліктів і останні до того ж досить активно публікували свої твори на шпальтах “Народу” [211; 212; 234; 235; 291-294; 363-365], який редагував М.Павлик [154, с. 213]. Однак наприкінці 1892 – на початку 1893 рр. боротьба всередині партії знову загострилася. З однієї сторони, на початку 1893 р. частково стабілізувалися відносини між українськими партіями. Опоненти “нової ери”, звикнувши до нового співвідношення сил, поступово зосередилися на внутріпартійних відносинах [688, с. 194]. З іншого боку, поштовхом до суперечок послужив лист галицького намісника К.Бадені, розісланий 20 листопада 1892 р. до греко-католицьких деканатів, порубіжних з Росією повітів. У листі йшлося про еміграцію галицьких селян до Росії, що було викликано на думку намісника недбальством і байдужістю греко-католицьких священиків до морального і релігійного виховання селян.

З появою цього листа у Галичині почала обговорюватися можливість реформування греко-католицької церкви в напрямку наближення її обрядів до Римо-католицької церкви, зокрема запровадження целібату. Участь у суперечках навколо цієї проблеми взяли також радикали. Так, М.Павлик у об’єднаному 22-23 числі “Народу” за 1892 р. від імені редакції журналу визнав слушність критики греко-католицького духовенства та вітав запровадження целібату [555, с. 87-88].

З різкою критикою такої позиції виступили “молоді”. Зокрема, під час зборів галицьких українців, які з ініціативи радикалів відбулися 25 грудня 1892 р у Відні на пропозицію Є.Левицького була прийнята постанова, у якій говорилося: “... ми стоїмо за автономію Русинів в справах церковних, за повну церковну незалежність від уряду (австрійського. – Г.І.)...” [289, с. 6]. Проти реформи греко-католицької церкви висловився також і І.Франко. Виступаючи з “селянофільської” позиції, І.Франко вважав, що греко-католицьке духовенство будучи тісно пов’язане з народом відіграє важливу роль у його освіті.

На початку 1893 р. на сторінках журналу “Народ” розгорнулася гостра полеміка стосовно ставлення радикальної партії до греко-католицького духовенства. Участь у ній взяли І.Франко, М.Павлик, М.Драгоманов, а від імені “молодих” радикалів – Є.Левицький. М.Павлик розцінював цю суперечку як факт розколу партії [555, с. 88].

Центральне місце ця проблема займала і на з’їзді делегатів радикальної партії, що відбувся у січні 1893 р. у Станіславі. На ньому були присутні: М.Павлик, К.Трильовський, С.Данилович, І.Гарасимович, які представляли коломийський осередок РУРП (М.Павлик восени 1892 р. переїхав до Коломиї [222, с. 206]); І.Творовський, що виступав від імені радикалів Станіслава; М.Ганкевич, який був делегований львів’янами, та Є.Левицький з В.Будзиновським, яких прислали віденські радикали. Делегати від перших двох міст, виступали на підтримку листа К.Бадені та схвалювали реформування греко-католицької церкви. Представники Львова та Відня, які одночасно представляли “молодих” виловлювалися за те, щоб піти на зустріч священикам та повернути їх до радикалів. На з’їзді цілковитої згоди щодо відношення радикальної партії до реформи греко-католицької церкви так і не було досягнуто [156, с. 134], натомість був прийнятий компроміс: партія і надалі мала вести боротьбу проти клерикалізму, залишаючи при цьому членам право вільного вибору у питаннях тактики [555, с. 88].

Після з’їзду стосунки у середині радикальної партії ще більше загострилися. Особливо різким було протистояння між “молодими” та М.Павликом [139, с. 385; 157, с. 167]. М.Павлик відмовлявся друкувати в “Народі” матеріали В.Будзиновського, які суперечили його політичним поглядам, через що останній взагалі відмовився від співпраці з журналом [139, с. 385]. Подібну позицію зайняли Є.Левицький, В.Охримович, М.Ганкевич [555, с. 89]. У той час, коли упродовж січня-лютого 1893 р. у “Народі” систематично публікувалися статті “молодих” [203; 213; 366; 289], починаючи з березня свої матеріали в журналі продовжував друкувати тільки Ю.Бачинський [204-207]. Під назвою “По поводу еміграції” він опублікував вступ до праці “Україна irredenta”, однак після

ознайомлення М.Павлика з всім змістом роботи, він відмовив Ю.Бачинському у друці її основної частини [528, с. 19, 22]. Таким чином, “молоді” цілком відійшли від співробітництва з “Народом”.

Ще одним каменем спотикання між “молодими” та “старшими” стали відносини між радикальною партією та народовською течією. Спочатку незначні контакти з пресовими органами народовців мали В.Будзиновський та Є.Левицький. За це вони були піддані гострій критиці зі сторони “старших” в особі М.Павлика [155, с. 259-260]. Однак куди більш стійкіші зв’язки із народовцями почали налагоджувати “старші” радикали з кінця 1892 р. На зборах Народного дому за присутності Ю.Романчука, К.Левицького до відділу установи було обрано радикала Щ.Сельського [213, с. 8-9], який після Другого з’їзду радикальної партії входив до “комітету виконавчого” (керівного органу партії) [200, с. 268]. За таких умов “старші” радикали вірили, що цілком реальним є поєднання з народовцями та русофілами для захисту національно-політичних прав місцевого населення проти польської адміністрації краю [555, с. 88]. Піком відповідної політики “старших” радикалів став з’їзд довірених осіб від радикальної, народовської та русофільської течій, який відбувся 2 лютого 1894 р. [681, с. 739].

Окрім того, додаткове протистояння викликала справа із греко-католицькими священика, суть якої з часом дещо видозмінилася. Після згаданого інциденту “старші” зробили акцент на боротьбі зі священиками, намагаючись мінімізувати їх вплив на селянство, більше того намагалися налаштувати останніх проти духовенства. У той же час “молоді” прагнули спрямувати селянство насамперед проти багатіїв. При цьому вони наголошували, що священики можуть отримати від селян гроші раз на 2 – 3 роки під час весілля чи похорону, в той час коли пани визискують їх кожного дня [99, арк. 111-111(зв)].

Всі ці суперечливі положення обговорювалися під час з’їзду радикальної партії, що відбувся 15 липня 1894 р. у Львові. Передбачалося, що на ньому мали вестися переговори про примирення між “молодими” і “старшим”. Однак через погану організацію з’їзду “молоді”, які в той час знаходилися за межами Львова

не були повідомлені про нього. Так, що на з'їзді їх представляли тільки Ю.Бачинський, який потрапив на нього тільки завдяки збігу обставин [99, арк. 111-111(зв)] та В.Охримович, який пробув на ньому менше години [101, арк. 6]. Компромісу між групами досягти не вдалося. По-перше, “молоді” не були представлені належним чином. До того ж під час виступу Ю.Бачинський від імені своїх колег-студентів зазначив, що різниця між “молодими” і “старшими” занадто значна, щоб досягти порозуміння. Зокрема, він зауважив, що “молоді” хочуть, щоб партія організовувала селянські маси проти “панів”, в той час коли “старші” налаштовують їх проти “попів”. Ю.Бачинський також наголосив, що необхідно організувати селянські страйки, вести з селянами роботу, “вказувати мужикам, що пани в сеймі (за яких вони голосували) відстоюють свої інтереси”. Далі Ю.Бачинський піддав критиці редакцію “Народу” на чолі з М.Павликом, так як останній на його думку не давав можливості “молодим” вільно висловлювати в журналі свої думки, як це робив сам М.Павлик чи І.Франко. Наприкінці свого виступу Ю.Бачинський вказав, що акцією політичного примирення “старші” “осмішили” партію перед всіма галицькими українцями [101, арк. 111-113(зв)].

Невдалою у плані порозуміння між “старшими” і “молодими” виявилася і наступна спроба. У кінці 1894 р. студенти звернулися до М.Павлика, щоб він переїжджав назад у Львів, обіцяючи допомогти у видавництві “Народу” [299, с. 140]. М.Павлик погодився переїхати до Львова та друкувати матеріали “молодих” без жодних втручань. На таке рішення вплинули конфлікт між представниками “Коломийського гуртка”, певний тиск на М.Павлика зі сторони тих українців, що фінансово допомагали видавати “Народ” та приїзд до Львова з Наддніпрянської України М.Грушевського. “Старші” радикали, підозрюючи його у прихильності до “нової ери”, прагнули обмежити його вплив на молодь [555, с. 89-90]. Такі обставини створили сприятливе підґрунтя для нормалізації відносин між “старшими” і “молодими”, однак на з'їзді, що відбувся 15 грудня 1894 р. конфлікт тільки поглибився [299, с. 140].

Переломним у відносинах між “старшими” та “молодими” став 1895 р. Саме цього року значно посилювалися позиції “молодих” у партії. У березні під тиском

наддніпрянських українців, що фінансово підтримували радикальну пресу до складу редакції “Народа” увійшов В.Охримович. Так само, у березні 1895 р. М.Павлик відмовився від редагування новоствореної газети “Громадський голос” на користь В.Будзиновського [555, с. 91]. Найбільшим досягненням “молодих” стало внесення у програму РУРП положення, що радикали прагнуть до політичної незалежності українських земель.

Зазначимо, що для реалізації цієї ідеї “молоді” приклали чимало зусиль. Зокрема, ще від появи радикальної партії “молоді” наполегливо наголошували на необхідності введення до програми радикальної партії постулату “державного права” [538, с. 28]. У той же час у “Народі” ними було опубліковано серію праць економічного плану, які характеризували становище аграрної, малорозвиненої у промисловому плані Східної Галичини [293; 359-363]. Логічним завершенням цих двох напрямків діяльності стало обґрунтування з економічної точки зору необхідності самостійності українських земель. Цей постулат вперше чітко був сформульований та науково обґрунтований у праці студента Львівського університету Ю.Бачинського “Україна ingredienta” [124, с. 26-33; 569, с. 17], що була написана у 1893 р. [550, с. 84]. Однак того ж року опублікувати її не вдалося. У “Народі” з’явився тільки її вступ, після чого М.Павлик заручившись згодою І.Франка відмовився друкувати її основну частину [528, с. 19]. Що стосується особисто І.Франка, то він піддав працю критиці, вказуючи, що автор “... оперує загальними, абстрактними формулами і натягує до них факти нашого життя...” [99, арк. 95(зв)]. Тоді Ю.Бачинський звернувся до М.Драгоманова, сподіваючись отримати від нього схвальний відгук на роботу та підтримку [99, арк. 95(зв)]. Проте М.Драгоманов, будучи переконаним федералістом, не сприйняв викладену у праці Ю.Бачинського ідею самостійності до того ж він не погоджувався з тим, що Ю.Бачинський тлумачив історичні та політичні процеси з економічних позицій і вказував на хибність марксистського наукового методу, яким він користувався [528, с. 19-20]. Отримавши в середині 1894 р. таку оцінку на свою роботу, Ю.Бачинський, однак, залишився на своїй позиції та виношував плани видати працю. Поряд з тим, проходячи в той час однорічну військову службу та

усвідомлюючи, що публікація такого роду може йому зашкодити, Ю.Бачинський вирішив у той час її не друкувати [99, арк. 98]. Тільки після повернення до навчання [102, арк. 7-7(зв)] він знову почав шукати шляхів для видання “України irredent-и”. Восени 1895 р. Ю.Бачинський зустрівся із видавцем і письменником Д.Лукиновичем та домовився з ним про публікацію праці. Вже до кінця року вона була надрукована у Львові накладом “Універсальної бібліотеки”, у повному обсязі [528, с. 20-21].

Публікація “України irredent-и” викликала широкий резонанс у галицькому суспільстві. Як згадував Ю.Бачинський, з усіх сторін до нього приходили різного роду поздоровлення у тому числі і від невідомих людей. Навіть І.Франко, який свого часу радив М.Павликові не друкувати її у “Народі” заявив перед В.Будзиновським, що хоча в дечому не погоджується з автором, однак мусить визнати, що книга написана з великим талантом [528, с. 22].

Чітко свою позицію стосовно праці Ю.Бачинського І.Франко виклав у статті “Ukraina irredenta” у 4 томі журналу “Життя і слово” за 1895 р. [201, с. 70]. Критикуючи автора за поверхневий аналіз економічного становища українців як у Галичині, так і у Російській імперії, вказуючи на некритичне відношення до марксистської термінології, І.Франко одночасно дав високу оцінку роботи. Зокрема, він зазначив, що автор дуже добре справився з частиною завдання, яке перед собою ставив, а саме з тією, “що відкриває майбутнє України й дороги якими піде її розвиток” [201, с. 68-69]. На завершення характеризуючи працю Ю.Бачинського І.Франко, підкреслив, що “... є це перша на галицько-руським ґрунті спроба синтезу певних поглядів і наукового обґрунтування того, що автор відчув як потребу свого розуму і своєї душі ... А раз відчута буде – у кого з національних, у кого з економічних причин – потреба політичної самостійності України, то справа ця ввійде на порядок дня політичного життя Європи і не зійде з нього, поки не здійсниться...” [201, с. 70]. Слідом за І.Франком і М.Павлик визнав, що Ю.Бачинському належить серед українців “піонерська заслуга відвертого і рішучого піднесення справи про українську державу” [528, с. 23].

Поява праці Ю.Бачинського, а також до певної міри смерть М.Драгоманова у червні 1895 р. [703, с. 107] спричинилися до того, що “молоді” змогли [538, с. 35] на IV з’їзді РУРП, що відбувся 29 грудня 1895 р. домогтися одноголосного схвалення і відповідно, внесення до програми партії постулату політичної незалежності галицьких та буковинських українців (наскільки це було можливим у рамках законодавства Австро-Угорщини) [528, с. 25]. У вступі до програми, зокрема говорилося: “Стоячи на ґрунті наукового соціалізму і погоджуючись на всі наслідки які з нього випливають, як на політичнім, економічнім і культурнім, заявляє русько-українська партія радикальна, що здійснення всіх її ідеалів соціалістичних можливо є лише при повній самостійності політичній русько-українського народу...” [176, с. 130]. Однак, беручи до уваги можливість партії діяти лише в межах Австро-Угорщини, у мінімальній частині програми вказувалося, що радикальна партія прагне утворення політично окремої території, яка має складатися із українських частин Галичини і Буковини та користуватися якнайширшою автономією [528, с. 25].

Таким чином, 1895 р. став поворотним пунктом у розвитку суспільно-політичної думки, ознаменував становлення ідеології новітнього українського національного руху [576, с. 51] і в цьому важливу роль відіграли саме студенти.

Одночасно 1895 р. став доленосним для радикальної партії і з іншого боку. Смерть М.Драгоманова, який хоч і не був членом РУРП [214, с. 68], однак своїм авторитетом підтримував єдність радикалів [669, с. 57], а також крах політики “нової ери”, яка до того часу була вагомим консолідуючим чинником зумовили посилення у партії відцентрових тенденцій. Вони виявилися у тому, що після IV з’їзду РУРП загострилися суперечки між “старшими” та В.Будзиновським (на той час вже не був студентом [299, с. 141]), через що останній відмовився від редагування партійного часопису “Громадський голос” [555, с. 93].

Однак упродовж нетривалого періоду частина як “старших”, так і “молодих” об’єдналися навколо ідеї створення УСДП. У вересні 1896 р. на скликаних радикалами зборах українських робітників Львова було вирішено заснувати таку партію. Серед організаторів поряд із робітниками були І.Франко,

М.Павлик, М.Ганкевич та Є.Левицький (два останні у той час ще навчалися: М.Ганкевич – у Львівському [110, арк. 311, 368], Є.Левицький – у Віденському [614, с. 472] університетах). На цих зборах було створено організаційний комітет, до складу якого увійшли вище згадані особи [663, с. 37]. Цей комітет вже 17 вересня 1896 р. [193, с. 171] видав написане Є.Левицьким та І.Франком [555, с. 96] звернення “Pokłyk do robotnykiw Rusiniw” (“Звернення до робітників Русинів”), у котрому аргументовано доводив необхідність створення окремої української соціал-демократичної партії [193, с. 171-172].

Ще одним кроком оргкомітету стало заснування української робітничої газети під назвою “Robotnyk” (“Робітник”). Перший номер “Robotnyk-a”, редактором якого був М.Ганкевич [555, с. 97] вийшов уже у січні 1897 р.

Проте ця перша спроба утворити українську робітничу партію була невдалою. Між засновниками дуже швидко виявилися розбіжності у розумінні мети її утворення. Тому у ході роботи над проектом програми УСДП (ним займалися М.Ганкевич та Є.Левицький) І.Франко і М.Павлик, які не погоджувалися із рядом його положень, відійшли від творення нової партії. На початку 1897 р. під час передвиборчої кампанії до австрійського парламенту українські соціал-демократи солідаризувалися із програмою польських однопартійців, в той час, коли останні виступали проти радикальних кандидатів, а зокрема І.Франка. Як наслідок, “старші” радикали, а за ними і Є.Левицький, вийшли з оргкомітету партії і вона припинила своє існування. Також через брак передплатників після 6 числа перестав виходити “Robotnyk” [563, с. 37-38].

Важливим аспектом політичного життя Галичини були вибори до Галицького сейму та Райхсрату. Так як студенти через майновий та віковий ценз були позбавлені права голосу [689, с. 24-25] їх участь у виборчій діяльності могла зводитися тільки до передвиборчої агітації. І хоча у 1890-ті рр. діяльність такого роду не була масштабною і дуже часто основна роль у агітації відводилася самим кандидатам [471, с. 193; 483, с. 276], однак окремі представники студентської молоді не стояли осторонь цього прояву політичного життя і брав участь у агітаційній роботі, підтримуючи кандидатів від РУРП [643, с. 9]. Зокрема, під час

виборів до Галицького сейму 1895 р. В. Стефаник, у той час студент Краківського університету, проводив агітацію у Обертинському повіті і навіть був затриманий за цю діяльність [526, с. 19-20].

Так само відомо, що під час виборів до парламенту у 1897 р. вже згадуваний В. Стефаник та студенти Чернівецького університету Л. Мартович, Л. Бачинський проводили агітацію на підтримку кандидата І. Франка [643, с. 9; 644, с. 40; 664, с. 11], а останній за промову у селі Щитівцях в околиці Заліщиків був арештований і засуджений тернопільським судом на 14 днів ув'язнення [423, с. 2; 464, с. 595].

Зауважимо, що поряд із участю у роботі політичних партій, науковою діяльністю, організацією вечорів з приводу тих чи інших визначних подій представники студентства займалися цілеспрямованою національно-патріотичною роботою. Зокрема, беручи до уваги низький рівень національної свідомості закарпатських українців, члени “Академічної громади” на початку 1897 – 1898 навчального року вирішили організувати товариство, що мало вести “національну агітацію на Угорській Русі” [111, арк. 238]. Ще раніше в товаристві існував комітет, який займався “угорськими” справами та організовував етнографічні експедиції в Закарпаття [149, с. 27]. Однак відсутність серед документів будь-яких згадок про існування такого товариства засвідчує той факт, що воно так і не було створено. Про те є відомості, що під час літніх канікул у 1898 р. члени “Громади” В. Гнатюк, С. Томашівський, Л. Цегельський, М. Левицький, О. Коцеловський та інші здійснили мандрівку на Закарпаття, а та обставина, що після прибуття вони склали про неї звіт перед товариством [112, арк. 223(зв)] свідчить про її цілеспрямований характер.

Через різного роду причини, а в першу чергу через фінансові труднощі багато студентів не мали змоги під час навчання перебувати у містах та бути задіяними у товариському житті студентства. Проте це дозволяло їм брати участь у роботі, спрямованій на економічну та національно-політичну просвіту українського селянства. Зокрема, студенти засновували читальні [526, с. 16], кооперативно-просвітні товариства “Народна спілка”, які ставали осередками радикального руху та гуртували навколо себе селянство [643, с. 10]. Одночасно

прорадикально налаштовані студенти організовували та брали дієву участь у селянських вічах, святкуваннях 1 травня [644, с. 36, 38].

Студенти також відіграли помітну роль у організації та діяльності товариства “Поступ”, яке було засноване для просвіти українського народу на початку 1895 р. Про це красномовно свідчить той факт, що поряд із таким відомими галицькими діячам як М.Павлик, І.Франко, до складу його керівництва були обрані три представники студентської молоді: С.Голубович, Д.Лукіянович та К.Бірецький [384, с. 6].

Отже, 90-ті рр. ХІХ ст. були періодом впродовж якого значно зріс рівень політичної активності українських галицьких студентів. В першу чергу це стосується студентів, які на початку 90-х рр. об'єднувалися у товаристві “Академічне братство”. Наявність у товаристві прихильників радикальної та народовської течій водночас гостре протистояння між радикальною партією та старшими народовцями зумовили вихід у 1891 р. з “Академічного братства” студентів-народовців. Переважаючи радикалів чисельно, вони не бажали примиритися із роллю опозиції тож на початку 1892 р. заснували окреме товариство під назвою “Ватра”. За досить короткий час ця організація при моральній та матеріальній підтримці народовців зайняла провідну позицію серед українських студентських товариств. Однак з середини 90-х рр. у її житті стає помітним спад. Ще гірше ситуація складалася навколо “Академічного братства”. Втративши значне число своїх членів, товариство опинилося у дуже скрутному фінансовому становищі. До того ж провідні члени “Академічного братства”, будучи одночасно активними діячами РУРП, досить багато часу віддавали політичній роботі, що виходила за межі діяльності студентського товариства. Ці обставини, а також зниження напруги у стосунках між народовцями та радикалами зумовили об'єднання “Ватри” та “Академічного братства” і утворення ними спільного товариства під назвою “Академічна громада”.

Тільки незначна частина української студентської молоді, що брала участь у товариському та суспільному житті не входила в “Академічну громаду”. Це були прихильники русофільських ідей, які гуртувалися в “Академічному кружку” (з

1894 р. у товаристві “Друг”). Члени “Кружка” поряд із студентами, які були членами віденської “Буковини” творили “молоде” крило русофільської течії. Між ними та “старшими” русофілами протягом 90-х рр. ХІХ ст. час від часу виникали протиріччя. Однак фінансова залежність студентів від своїх старших наставників та потреба взаємної підтримки за умов втрати серед галичан популярності русофільських ідей стримували їх від остаточного розколу.

Активна політична позиція, відкрита демонстрація своєї прихильності до Росії дали підстави крайовій владі на початку 1894 р. розпустити товариство. Тільки в кінці цього року студентам вдалося утворити нову організацію під назвою “Друг”, яка в ідейному плані була наступницею “Академічного кружка”.

З середовища українського студентства вийшла ініціатива до заснування РУРП. Крім того, кілька перших років студенти становили абсолютну більшість членів партії. Одразу ж після заснування партії у ній виявилися дві групи: “старші”, що стояли на позиціях народницького соціалізму, а у національному питанні відстоювали федералістичну концепцію та “молоді”, які марксистський світогляд у соціальній сфері поєднували із вимогою створення самостійної української держави. Друга група була представлена студентами. Зазначені відмінності у політичних поглядах стали причиною частих суперечок між “старшими” та “молодими”, проте на перших порах завдяки спільній діяльності, спрямованій проти “ нової ери” партія зберігала внутрішню єдність. Однак на початку 1893 р. відносини між ними значно погіршилися. Поряд із відмінностями у поглядах далось взнаки небажання “молодих”, що за кількісними показниками переважали працювати для реалізації ідей встановлених для партії “старшими”. Особливо конфліктними були стосунки між “молодими” та М.Павликом.

Кілька з’їздів, які скликалися для примирення обох напрямків не дали потрібних результатів. Тільки у 1895 р. на короткий час між “молодими” і “старшими” встановилися приязні стосунки. До того ж після смерті М.Драгоманова та публікації праці Ю.Бачинського “Україна ingredienta” до програми радикальної партії було внесено постулат незалежності українських земель чого “молоді” домагалися ще від 1890 р. Практично, це була перемога

“молодих”. Навіть І.Франко з М.Павликом, які у 1893 р. не допустили до друку у “Народі” праці Ю.Бачинського підтримали ідею політичної незалежності українських земель.

Одночасно із розбіжностями, які існували між “старшими” та “молодими” відмінності у поглядах спостерігалися і в середовищі самих “молодих”. Зокрема, представники віденської “Січі” більший наголос робили на національному моменті, у той час як радикали із “Академічного братства” – на соціальному. Поряд з тим саме член “Братства” Ю.Бачинський вперше науково обґрунтував необхідність створення української незалежної держави.

Зауважимо, що студенти також стояли біля витоків української соціал-демократії. Саме студенти М.Ганкевич та Є.Левицький відіграли провідну роль у першій хоч і невдалій спробі утворити УСДП.

Розділ V.

**ПОЛІТИЧНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСТВА
ТА ЙОГО УЧАСТЬ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ СХІДНОЇ
ГАЛИЧИНИ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.**

На початку ХХ ст. галицькі українці зробили чималий поступ у всіх галузях суспільно-політичного, економічного і культурно-освітнього життя. Долаючи перешкоди австрійської влади, польської адміністрації розвивався український сокільсько-стрілецький і кооперативний рухи. Розгортали активну діяльність такі об'єднання як Крайовий кредитний союз, Сільський союз, Союз молочарських спілок, Ревізійний союз українських кооперативів тощо [625, с. 47]. У цей час завершився процес формування партійно-політичної системи українського суспільства у Галичині. Її характерною рисою була наявність впливової центристської (НДП), двох лівих (УРП і УСДП) та однієї правої (КРНС) партії. Окреме місце в українському політичному спектрі займала РНП. Таким чином, партійно-політична система набула таких контурів, які зберігалися до закінчення Першої світової війни.

Діяльність галицьких українців на початку ХХ ст. набула всеукраїнського значення. Галичина стала центром, з якого український національний рух поширювався на всі інші українські території [610, с. 96-97].

Важливе місце у суспільно-політичному житті Східної Галичини на початку ХХ ст. займала студентська молодь. Зауважимо, що від кінця 90-х рр. ХІХ ст. – до початку Першої світової війни у середовищі українського студентства відбулися значні зміни як у кількісному, так і у якісному плані. За цей період помітно зросла організованість та чисельність студентства. Для прикладу, якщо у кінці ХІХ ст. українська молодь у Львові об'єднувалася у трьох студентських товариствах (“Академічна громада”, “Основа”, “Друг”) [136, с. 36; 164, с. 137; 422, с. 202], то перед війною тут існувало вже 9 студентських організацій, а у повітових містах діяло понад 30 секцій УСС [415, с. 110]. Що стосується кількісних показників, то якщо напередодні сецесії у Львівському університеті навчалось приблизно 600

студентів [567, с. 64], то у 1914 р. їх було вже більше 1 тисячі [415, с. 110; 665, с. 200]. Відповідний період був також часом найбільш активної участі студентства у політичних процесах, що мали місце у Східній Галичині.

Українське студентство з кінця 90-х рр. XIX ст. у плані політичної диференціації являло собою досить складний конгломерат, в якому були представлені всі існуючі на той час українські політичні течії. Відповідний стан речей знайшов своє яскраве відображення у керівному органі “Молодої України” – “Комітеті десяти”. На чолі “Молодої України” – таємної організації, яка об’єднувала в своїх рядах близько тисячі (деякі дослідники вказують на три тисячі [608, с. 86]) студентів та учнів середніх шкіл знаходилися десять представників студентської молоді, які презентували п’ять політичних напрямків. Зокрема, Є.Косевич, В.Старосольський, В.Темницький представляли соціал-демократичну течію, О.Грабовський, А.Крушельницький – радикальну, М.Галущинський, Л.Цегельський – національно-демократичну, С.Горук – християнсько-суспільну, Т.Мелень – “теоретично-монархістську” (хто був десятим членом “Комітету” – невідомо) [657, с. 46]. Безперечно, основна маса студентства знаходилася під впливом трьох перших політичних напрямків, у той час коли вплив двох останніх з початком XX ст. був дуже незначний і не мав конкретних проявів. Більше того, Т.Мелень, якого Ю.Старосольський відносив до теоретично-монархістського напрямку на початку XX ст. став одним із провідних членів УСДП [458, с. 17, 18]. Що стосується співвідношення між націонал-демократичним, соціал-демократичним та радикальним напрямками, то за період від кінця 1890-х рр. – до початку Першої світової війни воно зазнавало досить динамічних змін.

На рубежі XIX – XX ст. найбільшим впливом серед українського студентства користувалася УСДП. Така ситуація була зумовлена зростанням серед студентства популярності соціалістичних поглядів. Член УРП М.Лозинський на початку 1901 р. зауважував, що всі навколо називають себе соціалістами і “навіть дівчата на вечорницях в “Руській бесіді” люблять слухати поступових фраз” [297, с. 23]. Росту популярності соціалістичних ідей серед студентів сприяла підтримка УСДП різних починань молоді [272, с. 6; 568, с. 34] і

до того ж саме студенти становили значний відсоток її членів [570, с. 59]. Про популярність соціалістичних ідей промовисто свідчить той факт, що, як правило, ідеали самостійності та соціальної рівності розглядалися студентами як такі, що були нерозривно пов'язані між собою і реалізація яких повинна була відбуватися паралельно. Так, у вступній статті студентського часопису “Молода Україна” говорилося: “Наша національна ідея, це не саме питання мови, не саме питання етнографічної відрубності ... Політична воля, економічна рівність та соціальна справедливість – це прикмета нашої національної ідеї” [424, с. 1, 2]. Відповідні настрої також проявилися на II віче українських студентів Австро-Угорщини, що відбулося 14 березня 1900 р. Зокрема, представник віденської “Січі” П.Демцьо зауважив, що “... питання самостійності української нації з'єднано нерозривно із питанням визволення наших робочих мас зі соціального ярма” [248, с. 294, 317].

Менш тісні відносини склалися в цей період між студентами і керівництвом НДП та УРП. Народовці, які утворили НДП ще в середині 90-х рр. XIX ст. користувалися найбільшим впливом серед студентів. І хоча значна кількість молодих людей тісно співпрацювало із членами партії у “Просвіті” [114, арк. 41, 62(зв)] та значною популярністю серед студентів користувався І.Франко [520, с. 3] (на той час належав до націонал-демократів) вплив партії в середовищі студентства знижувався. З одного боку, така ситуація була пов'язана із зростанням зацікавленості серед молоді соціалістичною ідеологією, з іншого – викликана окремими кроками партійних лідерів, які йшли врозріз з переконаннями більшості студентів. Це вилилося у кілька конфліктів, які мали місце між останніми та керівництвом НДП. Найсерйознішим процесом, котрий спричинився до погіршення стосунків стало зближення народовців із москвофілами у кінці 90-х рр. XIX ст. [610, с. 92] та інцидент, що трапився під час святкування 50-літнього ювілею скасування панщини та національного відродження у Галичині у 1898 р. У наступному 1899 р. під час вечорниць, присвячених Т.Шевченку, старші інтелігенти не дали можливості виступити представникам студентської молоді. Однак голова “Академічної громади” Л.Цегельський вже на “комерсі” (вечеря після святкування) піддав різкій критиці

своїх старших колег, що викликало чергове загострення відносин [233, с. 75]. Ще один конфлікт мав місце під час виборів керівництва “Просвіти” на початку 1900 р. [389, с. 1].

Також незначний вплив серед студентства наприкінці 90-х рр. ХІХ ст. – на початку ХХ ст. мали радикали. Ослаблені після переходу ряду провідних членів у 1899 р. до УНДП, вони переживали далеко не найкращі часи [698, s. 20]. Серед проявів радикального духу в середовищі студентства можна хіба що назвати святкування в середині липня 1901 р. “Академічною громадою” дня пам’яті М. Драгоманова, що викликало значний резонанс серед української молоді у різних кутках Австро-Угорщини [60, с. 3, 7-11, 13, 15]. Загалом, у цей період студентська молодь досить критично оцінювала діяльність УРП, що спровокувало обмін різкими випадками між часописом “Молода Україна” та органом партії “Громадянський голос” [570, с. 34]. Радикали ж звинувачували студентів у “безідейності”, вказуючи, що вони називають себе соціалістами, ідучи за тогочасною “модою” [297, с. 23]. Взагалі, провідні діячі УРП у той час давали не дуже високу оцінку діяльності студентства. Зокрема, М. Павлик ще в 1901 р. назвав вчинену молоддю сецесію (масове переведення із Львівського у інші університету імперії) помилковою, яка на його думку була більше вигідна полякам [95, арк. 2-2а]. Інший лідер радикалів – К. Трильовський, закидав студентам, що своїми “соціалістичними вибриками” на сторінках “Молодої України” вони погано впливають на свідомість молоді [698, s. 20]. Таким чином, на початку ХХ ст. більшість лідерів українського студентства, а за ними і основна маса студентської молоді твердили про свою прихильність до програмових засад соціал-демократів.

Однак поступово в середовищі студентства у плані політичної диференціації намітилися зміни. Закінчила навчання у вищих навчальних закладах генерація студентів, на чолі якої знаходилися такі прихильники соціал-демократії як В. Старосольський, Є. Косевич, В. Темницький, а на їх місце прийшло нове покоління. У березні 1903 р. припинилося видавництво [672, с. 443] редагованої у соціал-демократичному дусі “Молодої України” [616, с. 57]. У той

же час серед молоді, особливо гімназистів, набув популярності часопис “Гайдамаки”, який редагувався М.Петрицьким у руслі ідей націонал-демократів [272, с. 7; 672, с. 442-443]. До того ж під впливом загострення українсько-польських взаємин у східній частині Галичини основний акцент у політичній боротьбі поступово із соціальних моментів змістився на національні [570, с. 35]. За таких умов молодь дещо насторожено дивилася на УСДП, яка у 1903 – 1904 рр. переживала кризовий період [616, с. 60] та знаходилася під досить значним впливом польської соціал-демократії [570, с. 35]. Отже, починаючи від 1903 р., ідеологія соціал-демократів поступово втратила провідні позиції в середовищі студентства.

У наступні роки риси політичного обличчя українського студентства в Галичині не відзначалися особливою чіткістю. Такий стан був зумовлений сукупністю найрізноманітніших чинників, починаючи від взаємовідносин українських політичних партій між собою й поляками та віденським урядом і завершуючи суспільно-політичними процесами, що мали місце за кордоном (у першу чергу в Російській імперії). Досить часто на тлі певних подій серед студентства переважав той чи інший політичний напрямок.

Як вже вище зазначалося, на початку ХХ ст. у Східній Галичині відбулося загострення відносин між українцями та поляками, що зумовило зростання серед студентства впливу національних ідей, тоді як проблеми соціального характеру відійшли на другий план. Відповідні тенденції знайшли своє відображення на сторінках студентського часопису “Гайдамаки” [537, с. 434], який, маючи від націонал-демократів [272, с. 7] матеріальну підтримку, виходив протягом 1902 – 1907 рр. [537, с. 434]. Редакція “Гайдамаків” визначила своєю метою зміцнення християнської віри, а на практиці основу тематики публікацій становила боротьба з поляками [677, с. 129].

Таким чином, ряд факторів сприяв зростанню серед студентів націонал-демократичних ідей. Однак вони не стали пануючими. Це було зумовлено тим, що до введення загального голосування у парламент представники галицьких українців практично не мали ніякого впливу на політичні процеси в державі, а

всякі спроби через угодовські дії добитися якихось поступок не давали серйозних результатів. Тільки нові національні та соціальні гасла, радикальні акції серед народу в той час могли, якщо не призвести до покращення умов життя галицьких українців то принаймні дати на це надію [356, с. 180]. З іншого боку, пріоритету серед студентства націонал-демократичних ідеалів заважало те, що ряди студентства систематично поповнювали молоді люди, які виховувалися у "Січах", що в свою чергу знаходилися під впливом діячів радикальної партії [559, с. 17; 565, с. 126; 674, с. 96].

Саме з УРП студентство, а зокрема "Академічну громаду" (товариство об'єднувало станом на кінець 1900 р. 228 студентів Львівського університету, або 66 % всіх українських слухачів світських факультетів [252, с. 424]) зв'язували досить тісні стосунки. Так, керівництво "Академічної громади" дозволило членам радикальної партії провести 3 – 4 грудня 1905 р. у залі товариства таємні збори. Тут же 22 та 23 грудня 1906 р. УРП провела свої віче [16, арк. 4; 27, арк. 31]. Красномовним свідченням прихильності членів товариства до радикальних ідей є той факт, що дозвіл на проведення віче на власний розсуд надав його голова. Пізніше в дирекції поліції він обґрунтував свій крок тим, що знав як виділ "Академічної громади" відреагує на прохання УРП [27, арк. 31]. У свою чергу керівники УРП виступали перед студентами-радикалами із доповідями [87, арк. 5], брали участь у їхніх зборах [256, с. 150].

Співпрацюючи з радикалами, студенти час від часу конфліктували із націонал-демократами. Зокрема, під час віча, що відбулося у Народному домі 2 грудня 1906 р. представник студентства О.Назарук піддав критиці діяльність "руського" парламентського клубу (більшість якого становили націонал-демократи), вказуючи на бездарність і лінивість більшості його членів [397, с. 2-3]. На початку червня 1907 р. студентська молодь не була допущена на нараду НДП, де велося обговорення назви посольського клубу [258, с. 3] (на виборах у травні 1907 р. з 27 мандатів, які здобули українці у Галичині, націонал-демократи отримали 17 [605, с. 106]), хоча студенти вели передвиборчу агітацію на підтримку її кандидатів [221, с. 3]. Цей факт викликав чергове загострення

стосунків між студентством та націонал-демократами. 9 червня 1907 р. студенти Львівського університету та Вищої політехнічної школи провели збори, на яких були прийняті такі ухвали: “1) Довірочні збори ... констатують, що так званий “Народний Комітет” ... не має права ані причини уважати себе якоюсь начальною екзекутивною української нації в Галичині, тим більше, що виказав недостачу політичного змісту, нездібність у переводженню політичної організації й опортунізм... 2) Що до недопущення українських академіків в характері гостей до участі в нараді ... а тим самим прийняття москвофільських послів, які не визнають української нації, – уважають збори одногосно і без різниці партій “аргументи націонал-демократичного збору обурюючими...” [258, с. 3]. На завершення Народному Комітетові було висловлено вотум недовіри [258, с. 3]. Відповідну позицію львівських студентів підтримали на своїх зборах члени чернівецької та віденської студентських “Січей”, тоді, як підтримку “Народному Комітетові” висловили в “Ділі” тільки 11 студентів із Станіслава [266, с. 2]. Показовим є той факт, що в журналі “Молода Україна”, який у 1910 р. видавав як свій орган УСС [695, с. 1418] через призму статей простежується тяжіння до радикальних ідей [279, с. 129; 280, с. 53; 419, с. 175]. Вплив радикальної ідеології був настільки значним, що деякі сучасні дослідники трактують УСС, як організацію радикального спрямування [583, с. 131].

Невдовзі, однак, склалися обставини, які зумовили повторне зростання авторитету соціал-демократичних ідей серед студентів. Серед них важлива роль належала революційному рухові за кордоном [356, с. 180] і особливо подіям, що мали місце в Російській імперії у 1905 – 1907 рр. Ще на рубежі XIX-XX ст. галицькі студенти налагодили контакт з студентами Наддніпрянської України [601, с. 35; 608, с. 87]. Починаючи від 1905 р., наддніпрянська молодь досить масово прибувала в Галичину [237, с. 66] та продовжувала навчання у вищих навчальних закладах Львова. Вона надавала значну ідейну підтримку прихильникам соціал-демократичного напрямку серед галицького студентства. Більше того, окремі молоді люди з Наддніпрянської України інколи, навіть очолювали галицький студентський рух. Так, зокрема, підданам Російської

імперії був один із організаторів студентської акції у Львівському університеті у січні 1907 р. П.Крат. Поряд з ним участь у цій акції взяв інший політичний емігрант з Росії – О.Назаріїв, який у той період очолював науковий гурток при “Академічній громаді” [79, арк. 23; 589, с. 115-116]. Так само виходець із Криму М.Залізник [74, арк. 12(зв)] деякий час очолював УСС, він же головував на славнозвісному студентському віче в університеті 1 липня 1910 р. [2, арк. 10]. Очевидно, певну роль у зростанні популярності серед студентів соціал-демократичної ідеології відіграла й та обставина, що УСДП у 1907 р. остаточно звільнилася від опіки польських соціал-демократів і стала самостійною організацією [458, с. 19].

Відповідні чинники відобразилися на національно-політичній орієнтації студентства. Зокрема, у відновленому у вересні 1905 рр. часописі “Молода Україна” [677, с. 228], досить чітко проявилися соціал-демократичні тенденції. Так, у редакційній статті журналу зазначалося: “... плекання і розвиток фізичного добробуту народної маси є першим завданням національних змагань...” [225, с. 3]. Далі вказувалося, що “... понести й нашому темному й кривдженому робітникові й мужикові кличі соціальної боротьби, за соціальний ідеал хліба й волі для всіх”, – у цьому видавці бачать своє національне завдання, а у соціалізмі лежить їх патріотизм [225, с. 5]. У 1906 р. представники соціал-демократичної молоді організували політично-орієнтоване товариство “Вільна громада”, членами якого були такі відомі українські студенти, як А.Коцко, М.Чайківський, М.Січинський та інші [80, арк. 18; 303, с. 2].

Популярність соціал-демократичних гасел яскраво засвідчив Перший всеукраїнський студентський з’їзд у липні 1909 р., на якому молодь соціал-демократичної орієнтації створила чи не найвпливовішу фракцію [356, с. 180]. Вона була досить добре організована і навіть під час з’їзду збирала окремі наради [244, с. 85], а всі запропоновані студентами-соціал-демократами резолюції на з’їзді були прийняті значною більшістю голосів [356, с. 180].

З кінцем першого десятиліття ХХ ст. у зв’язку із зростанням у Галичині впливу НДП та із набуттям українцями дещо більшої економічної і політичної

ваги помітніші позиції в середовищі студентської молоді почали займати націонал-демократи [356, с. 181; 570, с. 84]. Кілька років перед Першою світовою війною серед студентів відсоток націонал-демократів був таким значним, що навіть окремі студенти-радикали зазначали, що при своїй перевазі у організаційному плані і активності, вони за кількісними показниками поступаються націонал-демократам [447, с. 114]. Загалом, у плані ідейної орієнтації напередодні Першої світової війни студентство ділилося на три групи. Першу групу складали студенти, які не ідентифікували себе ні з яким політичним напрямком (як, наприклад представники товариства “Основа” [13, арк. 11]). Серед цих молодих людей більша частина вважала, що студенти не повинні втручатися до політики, а займатися виключно навчанням. Сюди також відносилися студенти, які зовсім не цікавилися політичним життям і обмежувалися участю у культурному житті студентства. Ця частина молоді знаходиться під значним впливом церкви.

Другу групу становили студенти націонал-демократичного спрямування, які відрізнялися від перших політичною активністю та дещо меншим рівнем клерикалізації. Однак саме відношення до релігії служило чинником, який підштовхував до тісніших відносин студентів-націонал-демократів із представниками першої групи. У зв'язку з цим складалося враження, що націонал-демократи у цей період переважали.

Третю, так звану “поступову” групу серед студентства становили прихильники радикальної та соціал-демократичної орієнтації. Соціал-демократи, які в останні роки перед світовою війною не були достатньо чисельними для того, щоб творити окрему політичну течію гуртувалися із близькими до них за поглядами студентами-радикалами [356, с. 181-182].

Саме представники останньої групи в організаційному плані переважали. Про це свідчить ситуація, коли у загальностудентському часописі “Шляхи” попри наявність у ньому матеріалів, які належали народовцям [244, с. 84-86] і при тому, що деякий час народовець був його відповідальним редактором [161, с. 84] серед дописів журналу переважали матеріали, у котрих давалася позитивна оцінка

радикальних ідей та критикувався консерватизм націонал-демократів [253-255; 268; 298; 447]. Підтверджують цю гіпотезу також критичні зауваження на сторінках часопису “Діло”, в яких йшлося про те, що журнал “Шляхи” обслуговує тільки радикально-соціал-демократичну течію серед студентів [418, с. 2].

Про перевагу радикально-соціалістичної групи також свідчить і той факт, що під час Другого всеукраїнського студентського з’їзду у липні 1913 р., незважаючи на опір націонал-демократичної течії [356, с. 181] більшість висловила підтримку резолюції В. Даниловича, у якій говорилося про негативний вплив церкви на школу [161, с. 82]. Організаційну перевагу студентів-радикалів засвідчив також з’їзд українського радикального студентства 3 – 5 жовтня 1913 р., який був першим партійним з’їздом української молоді. На ньому вирішено організувати виключно радикальне студентське товариство під назвою “Драгоманівська громада” [256, с. 149] і 22 грудня 1913 р. вже відбулися його перші збори [268, с. 165].

Однак така значна політична диференціація серед студентства не послужила дезорганізуючим чинником у діяльності студентської молоді. На початку ХХ ст. у студентських товариствах не тільки співіснували, але й тісно співпрацювали молоді люди, що брали активну участь як у діяльності “Просвіти”, що була під впливом націонал-демократів, так і соціал-демократичному, робітничому товаристві “Воля” [114, арк. 19, 41, 62(зв), 220; 115, с. 194(зв), 214, 222]. Паралельно із поглибленням політичної диференціації студентства йшло зростання його організованості. Про це красномовно свідчить хоча б проведена студентами сецесія, в якій взяли участь майже всі українські слухачі Львівського університету [632, с. 55]. Крім того, у 1909 р. студенти утворили організацію Український студентський союз, до складу якої перед Першою світовою війною входило 13 українських студентських товариств Львова, Чернівців, Відня, Лубен, Градця та більше 35 секцій, які розташовувались у повітових містах Східної Галичини [415, с. 110].

Представники найрізноманітніших політичних переконань активно співпрацювали у цій організації. Для прикладу, на загальних зборах УСС у 1913 р.

до складу керівництва товариством було обрано представників всіх існуючих політичних течій. Так, головою було обрано радикала О.Когута, заступником – соціал-демократа П.Дідушка, до виділу обрано О.Навроцького, що належав до УРП, Є.Коновальця, який був членом НДП. Були представлені в ньому і безпартійні [691, с. 68].

Відповідний політичний поділ існував і на рівні секцій. Зокрема із чотирьох львівських секцій УСС, II-а об'єднувала молодь радикального спрямування, IV-а – націонал-демократичного [356, с. 114] (діаспорні дослідники С.Шах та О.Грицай взагалі вказували, що чотири львівські секції гуртували представників соціал-демократичного, радикального, націонал-демократичного напрямків та безпартійних [552, с. 31; 691, с. 69]).

Поряд з тим, що ідеологія тих чи інших українських партій мала в Галичині значний вплив серед студентства окремі її представники в свою чергу, відігравали помітну роль у партійному житті. Поступово ця роль ставала меншою, однак на початку – всередині першого десятиліття XX ст. студентство було досить вагомим чинником, який впливав на процеси всередині окремих партій.

У першу чергу це стосується УСДП. На початку XX ст. у організаційному відношенні український соціал-демократичний рух був слабким [640, с. 65]. Як наслідок, у цей час важливу роль у діяльності УСДП відігравали саме студенти [570, с. 59]. Зокрема, під час рільничого страйку в агітаційній діяльності поряд із С.Вітиком, Я.Остапчуком, В.Старосольським (останній вже не був студентом) українську соціал-демократію представляли студенти Є.Косевич та Т.Мелень [458, с. 17]. Взагалі, Т.Мелень, який навчався у Вищій політехнічній школі, Львівському, а згодом Віденському університетах [546, с. 161] (був студентом ще у 1906 р. [140, с. 165]), поряд із С.Вітиком і М.Ганкевичем на початку XX ст. був одним з найактивніших діячів УСДП. Крім участі у аграрному страйку у 1902 р. він спричинився до утворення у березні 1903 р. соціал-демократами товариства “Воля” у Львові. Також під час Першого конгресу УСДП у 1903 р. поряд із М.Ганкевичем, Я.Остапчуком та С.Вітиком, він був одним із головних доповідачів [458, с. 17-18]. Як представник української соціал-демократії,

Т.Мелень активно діяв серед робітників [140, с. 165; 453, с. 3], а у 1906 р. у межуючих з Росією повітах вів агітацію, спрямовану на поширення соціал-демократичних ідей [47, арк. 45]. Як представник “старших” – виступав на Другому з’їзді УСДП у січні 1906 р. із рефератом про аграрну політику партії [385, с. 1] та закликав зайнятися організацією окремого союзу українських робітників [570, с. 67-68].

Значну роль у формуванні української соціал-демократії у Галичині відіграв В.Левинський. Навчаючись спочатку на правничому, а згодом на філософському факультетах Львівського університету [30, арк. 1], він активно включився у роботу УСДП. Будучи на першому році навчання (вчився в університеті з 1902 до 1910 р.) [78, арк. 8] і проживаючи ще на той час у Дрогобичі, він спільно із Ю.Корчаком організував у місті третє після львівського та станіславського робітниче товариство “Воля” [458, с. 18]. Як делегат цього товариства брав участь у Першому з’їзді УСДП. У кінці 1904 р. В.Левинський переїхав до Львова і з цього часу став одним із найактивніших членів партії. Був редактором партійних газет “Воля”, “Земля і воля”, “Вперед” [77, арк. 1; 81, арк. 3(зв); 594, с. 206], стояв на чолі “молодих” – опозиційної течії в УСДП [570, с. 65-67].

Помітною постаттю в українському соціал-демократичному русі був Л.Ганкевич. Навчаючись у Празькому університеті [122, арк. 9], він не тільки мав тісні контакти із молоддю, що навчалася у Львові [116, арк. 607], але одночасно був активним членом УСДП. Зокрема, Л.Ганкевич був співзасновником І товариства “Воля” у Львові [56, арк. 3], поряд із В.Левинським стояв на чолі “молодих” в УСДП [53, арк. 17]. Також досить активним та впливовим діячем УСДП був А. Коцко [79, арк. 26(зв)].

“Старші” українські соціал-демократи, такі як С.Вітик, М.Ганкевич одночасно займали важливі посади у ППСД. Як наслідок, УСДП, практично, знаходилася у залежності від польської соціал-демократії. Така ситуація викликала незадоволення у “молодих”. Восени 1905 р. В.Левинський, який на той час був редактором партійного органу “Воля” виступив із критикою керівництва партії, дорікаючи йому залежністю від польської соціал-демократії та відсутністю

в УСДП політичних, культурних та профспілкових організацій [570, с. 67]. Особливо загострилися суперечки на II з'їзді партії [458, с. 18], що знайшло своє відображення на сторінках “Воли” [424, с. 2; 570, с. 67-68]. У ході короткотривалої боротьби “молоді” зазнали поразки, а В.Левинський був усунутий з редакції партійного часопису.

Однак у липні 1906 р. на запрошення буковинських соціал-демократів він переїхав до Чернівців, де почав редагувати їхню газету “Земля і воля”. Тим часом Л.Ганкевич працював у органі чеських соціал-демократів “Pravo Lidu” (“Право народу”). Поступово “Земля і воля”, що стала практично неофіційним органом опозиції почала витісняти “Волю”, а при підтримці чеських соціал-демократів та УСДРП “молоді” почали переважати у партії [569, с. 121; 570, с. 68]. У кінцевому підсумку “старші” змушені були поступитися. У 1907 р. видавництво часопису “Земля і воля” було перенесено до Львова і він став головним органом УСДП, яка оголосила про свою самостійність [458, с. 19].

Міцні позиції студенти традиційно займали в УРП. Так, О.Назарук, який впродовж 1902 – 1907 рр. навчався у Віденському та Львівському університетах у 1904 р. став членом УРП [539, с. 173, 175], а з 1905 р. – увійшов до її керівництва [706, с. 184]. Маючи дещо більше 20 років (народився у 1883 р. [539, с. 173]), О.Назарук, як представник УРП брав участь у різного роду зборах, де виступав поряд з таким авторитетними діячами як Ю.Романчук, В.Охримович, Л.Бачинський, Є.Олесницький. Одночасно був активним дописувачем радикальних часописів і в першу чергу “Громадського голосу” [535, с. 175-176]. Так само до керівництва УРП дещо пізніше належав Д.Вітовський [465, с. 216]. Крім того, ряд представників УРП у студентські роки були співробітниками радикальної преси. Зокрема, М.Лозинський, Р.Заклинський у свій час працювали у редакції “Громадського голосу” [297, с. 23; 642, с. 865].

Красномовним свідченням високого авторитету студентства в УРП є той факт, що на I з'їзді українського радикального студентства поряд із студентськими та загальногалицькими справами розглядалися питання діяльності УРП, її подальшої тактики і стратегії [254, с. 103-104; 255, с. 128-130; 256, с. 149-

150]. Крім того, на ньому поряд із студентами виступали та брали участь у дискусіях провідні діячі партії: С.Данилович, М.Лагодинський, В.Стефаник, Л.Бачинський і навіть престарілий М.Павлик [254, с. 103; 255, с. 130; 256, с. 150].

Студенти також досить часто брали участь у акціях найвпливовішої української партії НДП [8, арк. 106], проводили агітації за їх кандидатів у депутати [221, с. 3]. Однак не відігравали якоїсь поважної ролі у її житті чи творенні ідеологічних засад. Такий стан очевидно, був наслідком утворення НДП народовцями – течією, що мала кількадесятилітню традицію існування, визнаних авторитетних лідерів та встановлені ідейні засади. Також певну роль відіграло, ймовірно і те, що націонал-демократи були порівняно більшими консерваторами ніж радикали чи соціал-демократи [161, с. 84] та підтримували тісні стосунки із церквою [356, с. 182]. Проте із цього правила були винятки. Зокрема, ще в студентські часи до керівництва НДП належав Є.Коновалець [577, с. 103].

У 1902 р. більшість повітів Східної Галичини охопив страйк сільськогосподарських робітників [627, с. 63-64]. Серед українських політичних сил найактивнішу участь у цій акції взяли УСДП та УРП. Дещо пізніше до них приєдналися і націонал-демократи [711, с. 411]. Поважну роль у роботі серед страйкуючих належала українській молоді, а перш за все студентам [420, с. 129] (гімназістам було заборонено займатися агітаційною діяльністю [1, арк. 2; 29, арк. 1]).

Аграрний страйк підштовхнув студентів, які в той час навчалися в університетах Відня, Кракова, Праги до відмови від продовження сецесії та повернення до Львова [570, с. 60]. На проведеному 25 – 27 липня 1902 р. у Львові віче, в якому взяли участь приблизно 600 студентів було ухвалено резолюцію, за якою основою своєї праці присутні називали ”організацію українських робітничих класів для здобуття соціальної рівності і справедливості...” [262, с. 134-135]. У іншій ухвалі вказувалося, що “закликає українська молодь товаришів ширити ідею аграрних страйків та докласти всіх сил до якнайуспішнішого їх переведення” [262, с. 135]. Поряд з тим студенти в міру можливостей намагалися допомогти страйкуючим сільськогосподарським робітникам і в фінансовому

плані. Так, зібрані галичанами кошти для студентів, які здійснили “сецесію” вони пропонували використати для утворення страйкового фонду [414, с. 180; 262, с. 135].

Для реалізації прийнятих ухвал на зборах було обрано спеціальний центральний комітет на чолі з Т.Меленем, а згодом почали творитися і його провінційні осередки [568, с. 34]. На практиці реалізація рішень була організована на належному рівні та носила масовий характер. Так, наприклад відомо, що студентська молодь Сокальського, Тереховлянського [23, арк. 1], Бережанського [627, с. 116] та інших повітів утворювала страйкові комітети на підтримку страйкуючим селянам, скликала молодіжні віча, на яких велося обговорення агітаційної роботи [70, арк. 7-8]. На початку серпня 1902 р. золочівський староста повідомляв, що українська молодь, яка навчалася у Львові на студентському віче поділила між собою територію, на якій вона мала вести агітацію, так що на кожного припадало біля десятка гмін [34, арк. 76].

Не дивлячись на масові арешти, під час яких було затримано більше як 4 тисячі страйкуючих [610, с. 103], у тому числі значна кількість українських студентів [34, арк. 76; 35, арк. 74(зв); 36, арк. 81; 47, арк. 50] акція завершилася перемогою селян: поміщики змушені були підвищити заробітну плату та піти на інші поступки [711, с. 411].

Такі кроки, спрямовані на задоволення на задоволення вимог селян спричинилися до того, що основна маса страйкуючих у наступному році взяла участь у збиранні хліба. Однак окремі діячі вважали запропоновані умови не достатньо вигідними. Тому від початку 1903 р. розпочалася підготовка до нового страйку, який мав охопити Буцацький, Збаразький, Тернопільський, Золочівський, Тлумачський та інші повіти. Як свідчить листування органів місцевої влади у Галичині не стояли осторонь від цих процесів і представники студентства. В.Левинський, Т.Мелень та інші українські студенти не тільки були задіяні у агітаційній діяльності [37, арк. 1], але й активно займалися збором коштів для допомоги страйкуючим [21, арк. 24].

Ще однією широкомасштабною акцією, в якій було задіяне галицьке студентство стала боротьба, спрямована на реформування імперської виборчої системи. Починаючи з весни 1905 р., ця справа зайняла ключове місце у діяльності галицьких політичних партій [570, с. 62]. Українські слухачі Львівського університету та Вищої політехнічної школи, польські студенти – представники соціал-демократичної та людової партій і студенти-євреї 27 листопада того ж року провели спільне віче, присвячене справі виборчої реформи. Всі виступаючі, у тому числі і українець В.Панейко висловлювалися за те, що молодь повинна стати до боротьби з привілеями “олігархічної клики” і не припиняти її до тих пір, поки народ не отримає загального, рівного, безпосереднього і таємного права голосу. Зібрані на віче студенти вирішили також взяти участь у страйку, який був призначений на 28 листопада. Після цього присутні відправилися до політехнічної школи, де паралельно частина польських студентів за присутності ректорів Львівського університету та “політехніки” проводила віче, спрямоване проти страйку. Прибулі змусили зібраних тут студентів розійтися без прийняття будь-яких резолюцій [335, с. 3].

Особливо принципову позицію стосовно виборчої реформи зайняли члени “Академічної громади”. Про це красномовно свідчать ряд рішень виділу товариства, що були прийняті у кінці 1905 – першій половині 1906 рр. Зокрема, 6 грудня 1905 р. керівництво “Академічної громади” ухвалило наступне рішення: ”Виділ засуджує нікчемну поведінку товаришів, які дня 28 падолиста в часі генерального страйку за загальним правом голосування пішли на університетські виклади всупереч противній ухвалі загально-академічного віча поступової молоді і застерігає на майбутнє перед чимось подібним під загрозою виключення з товариства...” [27, арк. 30(зв)]. На засіданні виділу, що відбулося 17 грудня 1905 р. було вирішено збирати кошти на боротьбу за загальне виборче право. Крім того, 20 березня та 28 квітня 1906 р. керівництвом “Академічної громади” було прийняте рішення, щоб частину коштів із фондів товариства надати особам, які були притягнені до кримінальної відповідальності за участь у політичних акціях, що мали місце в Тлумацькому повіті [16, арк. 2(зв)-3(зв); 48, арк. 2].

Українські політичні сили, які вели в парламенті діяльність, спрямовану на реформування виборчої системи, намагалися організувати на свою підтримку масові акції громадської непокори [627, с. 88]. Поважна роль у цьому плані відводилася селянському рухові, який у кінці 1905 – першій половині 1906 рр. досягнув своєї вершини. У ході виступів поряд із гаслами економічного характеру [581, с. 99-101] на перше місце селяни висували питання виборчої реформи [563, с. 54].

В агітаційній діяльності, спрямованій на залучення до страйку якнайбільшого числа селянства, як і в 1902 р. значну роль відіграли українські студенти. Так, під час селянського віче в Копичинцях, що відбулося 29 грудня 1905 р. і було присвячене виборчій реформі студент М.Січинський закликав селян не чекати ласки ні від австрійського уряду, ні від панів, а боротися за свої права [563, с. 55]. На початку січня 1906 р. студенти правничого факультету Львівського університету І.Сіяк й Й.Охримович проводили на Богородчанщині активну агітаційну роботу на підтримку виборчої реформи, у процесі якої організовували аграрні страйки [5, арк. 6]. Бібрський староста 19 лютого 1906 р. повідомляв Сенат Львівського університету, що у підзвітній йому місцевості агітацію на підтримку реформи виборчого права проводив студент П.Жолтанецький [9, арк. 91]. Як свідчать донесення старост та поліції у середині червня 1906 р. [10, арк. 3] студенти А.Коцко та В.Ільков займалися вивченням робітничих відносин у Долинському і Калуському повітах та закликали місцевих селян не йти найматися на роботу в інші повіти і таким чином підтримати селянський страйк. За свідченням студентів у той час на території Галичини працювало 60 таких агітаторів [38, арк. 63, 65, 72, 74; 572, с. 8].

Агітаційна робота А.Коцка та В.Ільківа припинилася тільки в результаті їхнього арешту у селі Перегінське Долинського повіту [581, с. 100]. У Сокалі 20 червня 1906 р. був заарештований також студент М.Західний. Під час обшуку у його помешканні були знайдені брошура С.Вітика “Як поступати під час страйку”, збірка брошур видавництва Української революційної партії. Попереднє розслідування показало, що М.Західний не тільки мав відношення до агітації за

виборчу реформу та поширення вищезгаданих видань, а був одним із керівників страйкового руху у Сокальському повіті [24, арк. 73].

Одночасно студентська молодь намагалася залучити до страйкової боротьби за виборчу реформу і робітничі маси. Так, коли проходили збори залізничників Львова 27 червня 1906 р. із зверненням до робітників виступив слухач правничого факультету Львівського університету Т.Мелень. Під час виступу він підкреслив, що справа виборчої реформи викликала серед галицького населення велике зацікавлення і народ, щоб “відвоювати” загальне право голосування готовий на будь-які жертви. Т.Мелень повідомляв, що на випадок зволікань у парламентській комісії, яка займається виборчою реформою селяни Східної Галичини думають влаштувати у жнива 1906 р. великий аграрний страйк та закликав підтримати його, припинивши роботу. На завершення зборів була прийнята резолюція, в якій говорилося: “Збори постановляють ради захисту виборчої реформи вести найенергійнішу боротьбу і заявляють, що, якщо, би виборча реформа була під загрозою її ворогів, то тоді – разом з організованим трудящим класом цілої держави – візьмуть участь у масовому страйку і поламають залізничні сполучення...” [140, с. 165-166].

Організаційна та практична діяльність українського студентства була одним із чинників, які призвели до того, що у грудні 1906 р. парламент затвердив проект нового виборчого закону. Однак реформа виборчого закону стосувалася тільки виборів до парламенту і не торкнулася виборів до Галицького сейму, посли до якого як і раніше обиралися за куріальною системою. Внаслідок цього боротьба навколо питання виборів не припинялася до 1914 р. [576, с. 57-58].

У такого роду діяльності були задіяні і представники української студентської молоді. Вони брали участь у вічах, проводили агітацію, спрямовану на підтримку виборчої реформи [5, арк. 1, 9; 11, арк. 13; 85, арк. 1(зв)]. Особливо інтенсивно така робота велася безпосередньо перед виборами [84, арк. 1(зв)]. Так, члени самбірської секції УСС під час виборчої кампанії 1913 р. провели на підтримку українського кандидата та виборчої реформи 40 віче [267, с. 111].

Поряд з агітацією за виборчу реформу студентство на початку ХХ ст. брало дієву участь у передвиборчих кампаніях [16, арк. 3; 122, арк. 10; 466, с. 125]. При цьому молодь не була бездумним знаряддям у руках керівництва тої чи іншої партії, а дотримувалося наперед визначеної стратегії. Так, коли у 1907 р. “Народний комітет” пішов на зближення із представниками РНП студенти на своїх зборах у червні цього ж року ухвалили під час наступних виборів “підтримувати лише тих кандидатів націонал-демократичного об’єднання, що ставитимуть проти поляків і москвофілів, а у всіх інших випадках агітувати за кандидатами партій радикальної і соціал-демократичної...” [258, с. 3].

Виборча кампанія до Галицького сейму у 1908 р. у плані відносин між українськими партіями виявилася більш напруженою, ніж була під час виборів до парламенту попереднього року. Це відбилося і на діяльності студентської молоді. Зокрема, кандидат від соціал-демократів А. Чайківський у листі до В. Левинського зауважував, що змушений був одного разу припинити виступ, так як студенти-радикали, не бажаючи, щоб він затьмарив кандидата, якого вони підтримували зчинили такий галас, що із його виступу нічого не можна було почути [123, арк. 178].

Власне, УРП маючи в той час досить сильний вплив серед студентства, отримувала від молоді у час виборів досить значну підтримку [25, с. 17-17(зв)].

Без перебільшення, найрезонанснішою справою пов’язаною із виборчими процесом на початку ХХ ст., стало вбивство студентом Львівського університету М. Січинським галицького намісника А. Потоцького [627, с. 106]. Член УСДП М. Січинський [621, с. 50] брав безпосередню участь у передвиборчій агітації, тож на власні очі бачив чисельні зловживання представників польських владних структур. Головним винуватцем зловживань влади М. Січинський вважав галицького намісника [541, с. 5; 544, с. 7]. Під приводом прохання про працевлаштування студент потрапив на прийом до А. Потоцького і залишившись з ним на одинці смертельно його поранив чотирма пострілами [544, с. 5-6].

Інформація про цю подію швидко поширилася по цілій Європі. Вбивство А. Потоцького, а поряд з ним і становище українців у Австро-Угорщині стало

предметом обговорення німецьких, румунських, французьких, бельгійських, англійських, італійських часописів [544, с. 108, 129, 140, 150, 167, 174, 175, 185]. Що стосується українських політичних діячів та української преси, то вони, піддаючи критиці вчинок М.Січинського, зауважували, що він є наслідком тяжкого економічного і політичного становища українського народу у Галичині. Однозначно негативно оцінив вбивство греко-католицький митрополит А.Шептицький [238, с. 1; 614, с. 36, 50; 641, с. 28-29].

Вбивство намісника спровокувало хвилю антиукраїнських погромів, які почалися вже ввечері 12 квітня та тривали кілька днів (поліцією не було вжито достатніх запобіжних заходів для їх припинення [413, с. 3; 621, с. 49; 626, с. 20].

У червні 1908 та у квітні 1909 рр. у ході двох судових процесів Січинського двічі засуджували на смертну кару, однак у липні 1909 р. цісар прийняв рішення про помилування. Повішання було замінене 20 роками ув'язнення [413, с. 3; 645, с. 26]. Через деякий час ажіотаж навколо особи М.Січинського припинився. Знову про нього заговорили через півтора року, коли він у ніч на 10 листопада 1911 р. [228, с. 1; 467, с. 96] при допомозі студентів Д.Вітовського та М.Цеглинського, утік із станіславської в'язниці "Діброва" [542, с. 9; 574, с. 14]. Після цього ще кілька місяців прізвище М.Січинського не сходило із шпальт європейських газет [4, арк. 6].

Одним із головних напрямків діяльності українського студентства Галичини від кінця 90-х рр. XIX ст. була боротьба за відкриття у Львові українського університету. Одразу після виникнення ця проблема вийшла за рамки культурно-освітньої сфери [654, с. 369]. Один із найавторитетніших тогочасних політиків К.Левицький зауважував, що у Галичині боротьба за університет стала "альфою і омегою наших національних змагань" [472, с. 366]. Інший активний діяч НДП, а на рубежі XIX-XX ст. один з провідників студентства, Л.Цегельський у 1902 р. вказував, що проблема університету стала головним питанням національного життя, захопила кращі сили українського суспільства та заповонила всі газети [590, с. 32].

Згідно із імператорським рескриптом від 7 липня 1871 р. у Львівському університеті була відмінена німецька мова викладання та зняті обмеження на використання польської та української мов. Таким чином, навчальний заклад став утравістичним (двомовним, з українською та польською мовами викладання). Однак поляки змогли добитися того, що у 1879 р. інше розпорядження встановлювало мовою викладання в університеті – польську мову [32, арк. 8(зв); 632, с. 46-47; 692, с. 21]. Невдоволені таким станом речей українські студенти вже на своїх перших зборах у 1880 та 1884 рр. висловлювалися за відкриття в університеті нових кафедр з українською мовою викладання [197, с. 10].

На якісно новому рівні університетське питання стало розглядатися у кінці 90-х рр. Протягом 1898 р. НТШ, “Просвіта”, Народна рада направили урядові кілька меморандумів, у яких вони висловлювалися за відкриття у Львові українського університету. З подібною пропозицією 20 грудня 1898 р. (за іншими даними, весною 1899 р. [567, с. 61]) у австрійському парламенті виступив Д.Танячкевич [590, с. 32]. Ця ідея також знайшла своїх найбільших прихильників і серед студентства до того ж саме з включенням їх боротьбу за університет ця справа набула загальнонаціонального характеру [652, с. 102].

У Львові 13 липня 1899 р. відбулося перше студентське віче, на якому розглядалося університетське питання. У процесі виступів доповідачі дали оцінку становища яке займали українці у Львівському університеті, із культурологічної, політичної та економічної точок зору обґрунтували необхідність відкриття у Львові окремого українського вищого навчального закладу [322, с. 3; 536, с. 112-113]. Більше як 500 учасників зборів, що представляли студентську молодь Львова, Відня, Кракова, Лубен, Пшібрам [71, арк. 65(зв)-66, 80] одногolosно підтримали ідею відкриття у Львові українського університету [197, с. 48].

Від цього часу “університетське питання” впродовж наступного десятиліття було однією із головних справ, якою займалися студенти. Практично, на всіх студентських зборах воно посідало важливе, а іноді і ключове місце в обговоренні. Так, проблема відкриття українського університету стояла на порядку денному II віче українських студентів Австро-Угорщини (1900 р.), що

було присвячено питанню самостійності України [248, с. 294, 321]. Так само питання відкриття вищого навчального закладу для галицьких українців обговорювалося на пражському з'їзді слов'янської студентської молоді, що проходив 25 – 30 червня 1908 р. [263, с. 1; 264, с. 2; 265, с.1; 575, с. 168]. Справа українського університету була предметом обговорення I [58, арк. 8; 59, арк. 4] та II всеукраїнських студентських з'їздів. На II з'їзді у липні 1913 р. дискусії на тему відкриття українського університету тривали цілий день [161, с. 82; 417, с. 3].

Поступово до боротьби за університет почали включатися і українські політичні партії. Під тиском Народного комітету, який висловив невдоволення нерішучим ставленням українських депутатів Державної ради щодо вирішення українського питання на 19 листопада 1901 р. була запланована парламентська інтерпеляція Ю.Романчука у цій справі. Більшої ваги інтерпеляції мало надати студентське віче, яке за узгодженням із керівництвом НДП мало відбутися того ж дня [391, с. 1; 590, с. 40-41].

Цьому віче передувало зібрання, яке відбулося 9 жовтня 1901 р. І хоча на ньому студенти не вимагали відкриття окремого університету, проте висловлювалися за “систематизування” (в цьому випадку “виокремлення”) кафедр з українською мовою викладання на правничому, медичному і філософському факультетах та за скасування всяких перешкод, які заважали студентам-українцям здавати державні экзамени на рідній мові [326, с. 3; 670, с. 445].

Активізація студентської молоді, однак, викликала різку протидію керівництва Львівського університету. Студентам було відмовлено у дозволі на проведення віче 19 листопада. Академічний Сенат вимагав від організаторів змінити його порядок денний, час та місце проведення. Враховуючи таку позицію керівництва університету, віче було проведено нелегально [209, с. 1; 590, с. 41]. Студенти у кількості 600 осіб вирішили домагатися заснування окремого українського університету, а до його появи боротися за реальну “утраквізацію” (двомовність) існуючого [472, с. 355]. Прибулі на віче ректор університету та кілька професорів намагалися розпустити його, проте студенти криками та свистом змусили їх залишити зібрання [547, с. 52]. У відповідь на це Сенат

розпочав дисциплінарне слідство [593, с. 289], у наслідок якого із університету як головних організаторів було відраховано В.Темницького, Є.Косевича, Є.Бурачинського, М.Щуровського та В.Пачовського [8, арк. 9(зв); 327, с. 3].

Виступаючи на захист своїх товаришів 24 листопада студенти надіслали до Сенату заяву із 420 підписами, в якій вказували, що всі хто підписався брали участь у віче та домагалися, щоб слідство було проведено і проти них [145, С. 448-449]. Поряд з тим, не дочекавшись позитивної відповіді 1 грудня студенти ухвалили вдатися до сецесії. Станом на кінець 1901 р. із Львівського університету виписалося 583 студенти [593, с. 290].

Така масштабна акція викликала широкий резонанс як в Австро-Угорщині, так і за кордоном. Українська громадськість проводила чисельні віча та буквально, засипала українських послів листами з вимогами більш рішучих кроків в університетському питанні. Для потреб “сеціоністів” був створений спеціальний фонд, у який протягом кількох місяців надійшло приблизно 30 тисяч кр. [590, с. 42-44]. Єдиною групою української інтелігенції яка не підтримала сецесію, більше того засуджувала боротьбу за відкриття у Львові українського університету були члени РНП. Вони вважали, що поява такого закладу принесе шкоду “руській” справі у Галичині [629, с. 13]. Як наслідок проросійськи налаштовані діячі слідкували за такого роду діяльністю з позиції стороннього спостерігача і тільки після подій 1 липня 1910 р. у контексті матеріалів уміщених у їхніх часописах спостерігається підтримка українських студентів, які брали участь у віче та фігурували у так званому “Процесі 101” [230, с. 2-3; 241, с. 2-3; 242, с. 2; 244, с. 2; 287, с. 2; 328, с. 3; 329, с. 3; 432, с. 4; 433, с. 3].

Не було єдності у оцінках дій українців і серед польських студентів. Так на віче організованому представниками “Czytelni akademickiej” приблизно 500 присутніх студентів схвалили рішення, що університети, які мають поляки (малися на увазі Краківський і Львівський) ледве забезпечують потреби польського народу. І тому, як зазначала молодь необхідно зберегти, а по можливості і посилити позиції поляків у львівському закладі [257, с. 1]. Однак вже через п’ять днів інша група польських студентів, що нараховували приблизно

800 осіб на своїх зборах заявила про підтримку прагнень українських студентів. Молодь підкреслила, що кількість студентів-русинів є достатньою, щоб претендувати на власний вищий навчальний заклад [229, с. 2].

Студенти, які залишили Львівський університет 11 – 12 січня 1902 р. відправилися на навчання до Відня, Кракова та Праги [548, с. 14] (керівництво Чернівецького університету відмовилося прийняти сеціоністів [558, с. 4]). Тут основна маса студентів навчалася до липня 1902 р. і тільки студенти-русифіли припинили сецесію у квітні 1902 р. [46, арк. 22(зв); 300, с. 119].

У наступні кілька років події пов'язані з аграрним страйком, боротьбою за виборчу реформу відтіснили університетське питання на другий план. До 1906 р. студентські акції, які його стосувалися були поодинокими і за масштабністю значно поступалися подіям 1901 р. Серед акцій, що мали місце в той період найбільш резонансним був виступ студентів 16 жовтня 1903 р. проти обрання ректором університету одного із винуватців сецесії професора Я.Фіялка (студенти на знак протесту обкидали його яйцями) [21, арк. 33; 22, арк. 12(зв), 13, 14; 444, с. 1]. Після цього інциденту вісім студентів-демонстрантів було відраховано з університету, а польські студенти декілька днів не допускали українців в університетський будинок [388, с. 1; 472, с. 384; 590, с. 57]. Крім того, 9 грудня 1904 р. делегація українських студентів мала зустрічі із міністром віросповідання та освіти В.Гартелем, на якій вони домагалися утворення при Львівському університеті правничого факультету з українською мовою викладання [472, с. 400]. Вимоги утворення українського правничого факультету та української комісії для “правничо-історичного” іспиту висловлювалися також на віче українських студентів 14 травня 1905 р. При цьому студенти заявляли, що вони не зрікаються боротьби за утворення університету [472, с. 406].

З новою силою боротьба за університет розгорнулася у 1906 р. У лютому цього року до ректора університету А.Глюзінського звернулася депутація українських студентів з проханням зрівняти українську мову в університеті у правах з польською. Ректор проігнорував це звернення. Більше того, кілька разів відмовляв у дозволі на проведення студентами віче, присвячених

університетському питанню. Така поведінка ректора підштовхнула останніх до проведення 1 березня віче у самовільно зайнятій аудиторії. Наступного дня між українським та польськими студентами, що засудили нерішучість ректора відбулися “барикадні бої”, у ході яких з обох сторін було поранено більше 20 студентів [589, с. 58-59].

До нової сутички дійшло у січні 1907 р. Саме у кінці цього місяця повинна була відбутися повторна імматрикуляція (офіційна посвята в студенти), оскільки у першій, через проведення її польською мовою українські студенти участі не взяли. Однак, коли представники студентської молоді дізналися, що Сенат планує і її провести польською мовою 23 січня вони розпочали акцію протесту. Студенти побили секретаря університету А.Віняжа, звели кілька барикад та знищили декілька портретів попередніх ректорів. Поліція, що прибула в університет заарештувала приблизно 100 осіб. Проте після складання протоколу всі вони були відпущені і тільки 1 лютого за наполяганням університетського Сенату арештовані знову [302, с. 1; 590, с. 66-67]. Однак поступово їх звільняли із під варти. 24 лютого після 4-денного голодування були випущені останні п’ять заарештованих [26, арк. 59; 51, арк. 4(зв)]. Продовженням січневих подій 1907 р. став інцидент 4 березня, який “Słowo Polskie” охарактеризувало, як “чищення” університету. Після проведених поляками напередодні двох віче, на яких йшлося про Львівський університет та необхідність більш рішучого відстоювання його польського характеру цього дня студенти-поляки вигнали з приміщень закладу всіх українців. У кінцевому підсумку це призвело до сутички між студентами та тимчасового припинення навчання [448, s. 4-5; 449, s. 2; 450, s. 1-4].

Студентські акції, які мали місце у стінах університету підштовхували українських політиків до активніших дій. Зазвичай, після кожної сутички спостерігалось поживалення у обговоренні студентського питання [39, арк. 142; 177, с. 7; 451, s. 5; 591, с. 424-427]. Так само було і після останньої акції. Впродовж 1907 – 1909 рр. українські парламентарі вели переговори з урядом стосовно відкриття українського університету, а у 1910 р. з цього приводу у Державній раді навіть виступив митрополит А.Шептицький. Проте ця діяльність

не дала позитивних результатів [590, с. 75; 717, с. 15]. Така ситуація викликала активізацію у протистоянні як у самому університеті, так і у парламенті. У травні 1910 р. польські студенти спровоковані часописом “Słowo polske” упродовж майже десяти днів не допускали українців у приміщення університету. Тільки завдяки втручання українських послів при посередництві прем'єр-міністра вдалося припинити блокаду та запобігти конфлікту між українською і польською молоддю.

На переговорах пов'язаних із травневими подіями українцям було обіцяно, що питання університету “буде взято під серйозний контроль” [386, с. 1]. Невиконання цієї обіцянки стало причиною наступного конфлікту, який відбувся 1 липня 1910 р. та мав трагічні наслідки. У цей день у одному із університетських залів між українськими студентами, що зібралися на нелегальне віче та польською молоддю відбулася збройна сутичка, під час якої був смертельно поранений слухач правничого факультету, член УСДП А.Коцко [68, арк. 46; 69, арк. 42, 48-48(зв); 79, арк. 26; 686, с. 15-17]. Ця подія викликала широкий відгук у цілій Галичині. У наступні роки 1 липня стало днем жалоби, в ході якого відбувалися богослужіння в пам'ять А.Коцка, проходили віча та демонстрації на підтримку відкриття українського університету [3, арк. 11].

Продовжували боротьбу студенти і у наступні роки, щоправда вже дещо іншими методами. Якщо в попередній період основні події пов'язані з університетом відбувалися майже виключно у Львові, то у кілька передвоєнних років значна кількість акцій відбувалася по цілій Східній Галичині. Повітові секції УСС проводили по селах віча на підтримку університету, брали участь у заходах такого роду, організованих іншими організаціями чи окремими людьми [49, арк. 16; 84, арк. 2; 86, арк. 4; 89, арк. 2]. Про масштаби такої діяльності може свідчити той факт, що лише члени Перемишльської секції починаючи від 1 листопада 1911 р. протягом року виступили у повіті із 26 рефератами щодо університетської справи [88, арк. 9(зв)]. У червні 1912 р. студенти спільно із представниками НДП, УРП, УСДП утворили комітет, який займався організацією масових демонстрацій, що переслідували ту ж мету [57, арк. 17].

Спільні зусилля української громадськості, послів та частково студентів привели до того, що у січні 1914 р. був досягнутий українсько-польський компроміс, один з пунктів якого передбачав відкриття у Львові українського університету [612, с. 19].

Поряд з участю у передвиборчих кампаніях, боротьбою за український університет та реформування виборчої системи студентство цікавили й інші політичні справи. У цей час у середовищі українського студентства спостерігалось зацікавлення ідейними, теоретичними засадами національного руху галицьких українців. Зокрема, студенти, в середовищі яких у середині 90-х рр. XIX ст. була обґрунтована ідея самостійності на початку XX ст. стали її активними популяризаторами. При цьому в полі їх зору перебували території, що знаходилися як у складі Австро-Угорщини, так і Російської імперії [248, с. 299-304].

Хоча представники радикальної, націонал-демократичної та соціал-демократичної партій на початку XX ст. одностайно підтримували цей постулат [705, с. 215] існували політичні сили, які дотримувалися іншої точки зору. Так, один із співробітників чернівецького часопису “Буковина”, висловлюючись про ідею самостійної української держави, назвав його “примхою”, яку придумали молоді русини [278, с. 259]. Відповідні висловлювання були підтримані редакцією “Галичанина”. З різкою критикою такої позиції зі сторінок “Молодої України” висловилися студенти, а за ними у часописі “Діло” і представники НДП. З метою чітко заманіфестувати свою позицію у національному питанні студенти 14 листопада 1900 р. у Львові провели віче [568, с. 32], на якому була представлена українська молодь, що навчалася у вищих навчальних закладах Львова, Відня, Чернівців, Лубен, Пшібрам [248, с. 295]. Участь у віче взяло приблизно 500 осіб, у тому числі лідери українських партій Ю.Романчук, В.Охримович, М.Павлик, М.Ганкевич та інші [568, с. 32]. Студенти одностайно підтримали ідеал самостійності [248, с. 315-316], а член “Комітету десяти” Л.Цегельський, виступаючи перед вічевиками, зазначив: “Національна держава є синтезом всіх дрібоньких інтересів одиниць і груп, з яких складається нація” [248, с. 297]. На

віче було прийнято резолюції, в яких вказувалося: “1. що створення самостійної української держави в етнографічних границях є необхідним і конечним, 2. що – за тим – всі змагання і всі сили української нації належить справити в напрямі творення власного українського державного організму” [194, с. 78-79].

Надалі, однак, молодь не обмежувалася констатацією своєї прихильності до ідеї самостійності українських земель, а задумувалася над шляхами якнайшвидшої її реалізації. У другому десятилітті ХХ ст. зовнішньополітична ситуація складалася таким чином, що здобуття самостійності українських земель у недалекому майбутньому видавалося студентам цілком реальним. Загострення стосунків між Австро-Угорщиною та Російською імперією давало підстави припускати, що рано чи пізно між ними відбудеться збройний конфлікт [165, с. 93; 671, с. 3]. Тож перед українськими студентами обох держав постало питання – яку із сторін підтримати на випадок війни? Відповідна проблема було предметом обговорення Другого всеукраїнського з'їзду студентської молоді, що проходив у липні 1913 р. Тут студенти зійшлися на думці, що у майбутній боротьбі за самостійність потрібно опиратися на Австро-Угорську імперію [417, с. 3]. Після виступу з цього питання Д.Донцова, який представляв українську молодь Російської імперії було ухвалено: “З огляду на те, що ні українська політика російського уряду, а ні українська політика російського лібералізму, зараженого імперіалістичними ідеями “великої Росії” ... ні загарбницькі плани царату що до Галичини, не лишають жодної надії на можливість нормального і спокійного розвою для нашої нації в межах Російської імперії, ба навіть у Галичині ... з огляду на те, що розвиток Австрії, де живе значна частина нашого народу, в напрямі федерації вільних націй створює з неї природній центр політичної гравітації нашої нації ... з огляду на те, що теперішня міжнародна ситуація ... як найліпше сприяє поєднанню українського питання з питанням міжнародної політики, вважаємо конечним боротися за програму політичного сепаратизму від Росії...” [161, с. 81]. Далі підкреслювалося, що засобами, котрі мали б служити наміченій меті студентство вважає боротьбу із проросійськими впливами у Галичині, якнайширшу агітацію за відокремлення українських територій від Росії,

а також військове виховання молоді. Зауважимо, що окрім положення про військове виховання всі інші резолюції були схвалені одногolosно [161, с. 81].

Таким чином, студентство, для того щоб якнайшвидше наблизити самостійність українських земель вважало за потрібне боротися із поширенням у Галичині проросійських настроїв та запровадити військове навчання серед української молоді. Перший пункт був традиційний для більшості студентів (крім тих представників, що гуртувалися у товаристві “Друг”), які в той час особливо різко виступали проти будь-якої співпраці з русофілами [83, арк. 13(зв); 161, с. 81; 355, с. 198]. Проте не таким однозначним було відношення молоді, як і зрештою всього галицького українського суспільства до проблеми військового виховання. В українських політиків було досить упереджене ставлення до всього, що пов’язувалося з армією та війною [20, арк. 91]. Навіть, коли в результаті конфліктів на Балканах вималювалася цілком реальна загроза війни між Росією та Австро-Угорщиною, а 7 грудня 1912 р. представники українських політичних партій висловилися за те, щоб на випадок такого конфлікту стати на бік останньої держави у наступний період тільки одиниці намагалися якимось чином підготуватися до нього. Практично, серед галицької інтелігенції тільки молодь здійснювала реальні кроки у цьому напрямку [53, арк. 30-31].

Перші кроки на шляху військового навчання було здійснено у пластовому гуртку організованому студентом філософського факультету І.Чмолою. Створений восени 1911 р., гурток об’єднував студентів та учнів середніх шкіл [638, с. 109; 651, с. 17]. У наступному році І.Чмола спільно із “пластунами” О.Кучерішкою, В.Кучабським, Ю.Охримовичем та О.Квасом організував “Стрілецький гурток”, в який входили виключно студенти. Вони потайки вчилися військової справи [638, с. 110], а для популяризації своїх ідей у 1913 р. почали видавати журнал “Відгуки” [596, с. 13; 636, с. 849].

Поряд з тим, серед студентської молоді не було єдиного погляду на проблему військового виховання. З цього приводу у кінці 1912 – на початку 1913 рр. на різного роду зборах відбувалися жваві дискусії. Так, ця тема обговорювалася на вечорі, влаштованому ІІ секцією УСС 20 жовтня 1912 р.,

об'єктом суперечок вона була на загальних зборах УСС 15 грудня 1912 р та 3 квітня 1913 р., а також на Другому всеукраїнському студентському з'їзді. У ході дискусій відбувся поділ на прихильників та противників військового навчання серед молоді. Останні вважали, що утворення самостійної української держави – це справа далекого майбутнього і щоб її реалізувати потрібно в першу чергу вчитися та творити “культурні цінності” [416, с. 14; 417, с. 2-3; 651, с. 23, 25]. На загальних зборах у квітні 1913 р. представники цієї групи навіть висловлювали думку, що “мілітарно-революційна організація” між галицькими українцями є передчасною, а можливо навіть шкідливою [259, с. 31-32]. Однак поступово агітація у “Відгуках”, реферати І.Чмоли, а також очевидно і міжнародна ситуація зробили свою справу. Як вже згадувалося, на Другому всеукраїнському студентському з'їзді більшість присутніх підтримала ідею військової підготовки молоді [161, с. 81].

У 1913 р. у процес організаційного становлення військових товариств включилися окремі старші представники української галицької інтелігенції. Зокрема, голова Українського січового союзу К.Трильовський домогся від крайової влади дозволу на заснування товариства “Січові стрільці”. 18 березня 1913 р. відбулися перші загальні збори цієї організації [618, с. 9; 651, с. 36], а у травні 1913 р. до неї увійшов “Стрілецький гурток”. Таким чином, було остаточно сформовано товариство “Січові стрільці І”. Головою товариства став В.Старосольський, а заступником – І.Чмола [596, с. 13] (К.Трильовський у своїх спогадах вказував, що Старосольський був тільки формальним керівником, у той час, як дійсно керував І.Чмола [482, с. 53]). 25 січня 1914 р. відбулися установчі збори товариства “Січові стрільці ІІ”, яке очолив студент правничого факультету Львівського університету Р.Дашкевич [461, с. 235; 603, с. 161] і в якому на противагу першому товариству, що об'єднувало студентів були згуртовані в основному робітники [628, с. 19; 638, с. 111]. Інший студент правничого факультету В.Кучабський спричинився до появи навесні 1913 р. таємного гуртка гімназійної молоді, що носив назву “Мазепинський курс мілітарний” та займався

військовим навчанням. В.Кучабським також було написано кілька підручників про військову справу [603, с. 161].

Отже, студентська молодь, яка стояла на чолі руху за військове виховання галицьких українців відіграла дуже важливу роль у появі військових товариств, члени яких проявили себе як під час I світової війни, так і в ході боротьби за українську державність.

Окрему групу українського студентства складали молоді люди, що дотримувалися русофільської (на передодні Першої світової війни москвофільської*) ідеології та гуртувалися в товаристві “Друг”. Представники цього товариства на рубежі XIX-XX ст. не проявляли особливої активності ні в культурно-освітній, ні в суспільно-політичній сфері. Основну свою увагу вони зосереджували на мовному питанні, а у плані політичної орієнтації цілковито підтримували ідеологію [164, с. 138-139], утвореної у січні 1900 р., Русько-народної партії [718, с. 21].

Поступово, однак, серед студентів-русофілів у ідейній площині відбулися значні зміни, що були зумовлені з одного боку, боротьбою українських студентів за національну вищу школу і зокрема сецесією, з іншого – зовнішньополітичними чинниками. Хоч до листопада 1901 р., коли було оголошено про сецесію молоді русофіли не брали участі у діяльності, спрямованій на розширення прав української мови у Львівському університеті вони все ж таки приєдналися до сеціоністів [164, с. 139-140]. Пізніше свій крок вони пояснювали тим, що вирішили підтримати боротьбу за права “руської” мови хоча б під виглядом місцевого “червоноруського” (галицького) діалекту, а також не хотіли розпорошувати сил українського студентства у цій боротьбі [374, с. 43]. У свою чергу, їхні політичні опоненти прихильники української національної ідеї зазначали, що основним мотивом, який підштовхнув русофілів до сецесії був страх перед осудом всього українського суспільства [300, с. 107]. На нашу думку свою роль відіграли обставини висловлені як одними, так і іншими.

---

* На протипагу русофілам студенти москвофіли орієнтувалися не на руські землі (Росію, Україну, Білорусію), а виключно на Росію. Про студентів-москвофілів на нашу думку можна говорити тільки із кінця першого десятиліття XX ст. із появою “новокурсників” [359, с. 5; 425, с. 2; 719, с. 23].

Сецесія для студентів-русофілів стала тяжким випробуванням, у ході якого вони зіткнулися із несприйняттям основною масою віденських, краківських, празьких студентів їхніх світоглядних ідеалів. Як визнавали самі русофіли під час святкування 10-літнього ювілею існування товариства “Друг” “... зі сторони слов’янського студентства не було до нас симпатії: так як обскурантизм, консерватизм і клерикалізм, а одночасно і незнання руських культури і мови не могли її принести нам” [164, с. 139]. Крім того, у процесі популяризації своїх ідей у всіх освітніх центрах русофіли зіткнулися з опором чисельнішої та краще організованої молоді національного спрямування [300, с. 114-115; 397, с. 82]. Така ситуація і міністерський указ від 4 квітня 1902 р., у якому йшлося про права української мови у Львівському університеті підштовхнули їх до припинення сецесії у квітні 1902 р. [300, с. 119; 374, с. 43]. Ще однією причиною повернення до Львова як зазначали самі русофіли було те, що “студенти-сепаратисти” (так вони називали проукраїнськи налаштовану молодь), які спочатку домагалися тільки розширення в університеті прав “червононоруського діалекту” почали вимагати заснування окремого українського університету. Проросійськи налаштовані студенти були противниками появи такого закладу, вважаючи, що він шкодив би історичній та культурній єдності “руського народу” (спільність великоросів – росіян, малоросів – українців та білорусів [410, с. 122]) та служив джерелом сепаратизму [370, с. 43]. Очевидно певну роль у припиненні сецесії студентами-русофілами відіграло і те, що частина їхніх старших наставників негативно її оцінювала ще восени 1901 р. [300, с. 117; 232, с. 2].

Приклади активної громадської діяльності слов’янської молоді, студентські хвилювання в Росії і критика російських порядків у зборах слов’янських студентів викликали в окремих представників русофільської течії критичне ставлення до ідеалів РНП. Такій переміні світогляду сприяло також культурне життя Праги та Відня.

Як наслідок, у середовищі “Друга” згуртувалася група студентів, представники якої називали себе “лібералами” і на противагу активним прихильникам РНП висловлювали погляди, які виходили за рамки програмних

засад партії і навіть виступали з її критикою. На перших порах ця критика була дуже обережна. Зокрема, на Першому з'їзді “руської” молоді Австро-Угорщини, що відбувся 30 вересня 1902 р. студенти висловлювалися за оновлення та активізацію РНП [185, с. 74; 374, с. 42, 44]. Однак поступово тон у відносинах між цією групою студентства і партійними діячами набув більшої гостроти. Відповідні тенденції знайшли своє вираження на сторінках журналу “Живая Мысль”, що відображав погляди “студентів-опозиціонерів”. Так, у листопадовому номері органу була вміщена стаття Р.Алексєвича, в якій він, називаючи старших членів РНП “маститими патріотами”, звинувачував їх у тому, що вони “вбивають у молоді всякі вільні, живі почуття і наполегливо відсувають її від діяльної участі в народному житті та політиці” [202, с. 75]. Також зі сторінок “Живой Мысли” піддавалися критиці погляди окремих представників РНП. Зокрема, молодь закидала окремим членам партії, що вони помилково “літературну руську” мову ототожнюють з “великоруською” [445, с. 86] (самі “ліберали” вважали “руську літературну” мову спільною для українців, росіян, білорусів, які мали свої діалекти. Вони розмежовували “руську літературну” та російську мови хоча чітко і не вказували чим вони відрізняються одна від іншої [401, с. 82; 445, с. 86]). Впродовж 1902 – 1903 рр. такі виступи були поодинокими, що зумовлювалося досить сильними позиціями серед студентів прихильників старших діячів. Тільки починаючи з останніх місяців 1903 р., із приходом до “Друга” нових членів, що вже зазнали впливу “Живой Мысли” опозиціонери отримали відчутну перевагу [164, с. 141].

Молоді русофіли, яких у 1905 р. І.Франко назвав “поступовцями” [683, с. 102] у цей час не обмежувалися критикою окремих моментів діяльності РНП та недоліками, характерними для її окремих діячів. Вони критикували їхні ідейні засади, сам дух, що панував серед членів РНП. Так, останні звинувачувалися у “вузькому консерватизмі” та “візантійсько-єзуїтському клерикалізмі” [404, с. 3]. Особливо з різким осудом старших діячів РНП виступили “ліберали” з початком революції в Росії, що було викликано різними підходами обох груп до принципів демократії та до політичного режиму Російської імперії. Зокрема, для молоді

ідеалом була “повна свобода для всіх одиниць і груп, загальна рівність всіх людей і однакове право вирішувати спільні справи”. “Поступовці” вказували, що “людина має розвиватися, вчитися, думати, висловлювати свої думки, працювати, вдовольняти свої природні потреби, сповняти свої задуми – без всякого обмеження і насильства зі сторони інших...” [407, с. 65]. У той же час вони констатували, що Росія у плані реалізації цих ідеалів знаходиться на останньому місці у Європі. Для “лібералів” Російська імперія була державою абсолютизму, в якій основна маса людей знаходилась у рабському становищі [407, с. 66, 67]. Студенти вважали справедливими вимоги російських революціонерів та підтримували висунуті представниками земств на таємній нараді у листопаді 1904 р. принципи недоторканості особи та житла, свободи совісті, віросповідання, слова, друку, зборів і товариств; схвалювали прагнення скликати в Росії парламент [407, с. 70].

Студенти, визнаючи за “старорусинами” (так вони інколи називали представників РНП.) слухність їхніх вимог реформування Австрії в напрямку введення загального права голосу, надання автономії всім національностям водночас різко негативно відносилися до їхньої оцінки ситуації у Росії (члени РНП вважали, що “Руської Держави спасіння полягає не в свободі, не в конституції, не в віросповідній свободі – а ... в заходах уряду”). “Ліберали” критикували “старших” і за те, що РНП “Захищаючи по суті цілком правильну ідею національної єдності руських племен ... ототожнювала її з великоруським шовінізмом і російським чиновницьким режимом” [410, с. 123]. Одночасно вони виступали проти висловлювань другої групи в “Друзі”, представники якої стверджували, що загострення протиріч у Російській імперії в час, коли та веде тяжку війну з Японією свідчать про нестачу у виступаючих патріотизму. На противагу їм “поступовці” твердили, що робітники вже давно домагаються покращення свого становища, а війна, яка ведеться за непотрібні росіянам території тільки ще більше поглибила їхні злидні [405, с. 100-101].

Русофіли-опозиціонери були невдоволені з того, що РНП, маючи в своїй програмі положення про економічну організацію, самозахист та просвіту

“руського” народу в Австро-Угорщині на практиці нічого в цьому плані не робила [410, с. 122]. Обурення у молодих русофілів викликав також той факт, що замість того, аби займатися поширенням у Галичині поряд з “рідною” (мали на увазі мову, якою говорили прості галичани) “руської” літературної мови, “старші повстали” проти першої, а літературну мову замінили “язичієм” [410, с. 123, 124].

Зауважимо, що процес еволюції торкнувся не тільки відносин цієї групи молоді з їх старшими колегами. У значній мірі змінилися акценти у всій діяльності молоді. Одразу після сецесії у центрі їхньої уваги були мовні, культурологічні та освітні питання [218, с. 4; 374, с. 43-44; 401, с. 82, 84; 445, с. 85-86]. В одній із резолюцій Першого з’їзду русофільської молоді Австро-Угорщини зазначалося, що з’їзд, “стоячи непорушно на ґрунті народної і культурної єдності руського народу і, бачачи в могутній руській мові створений столітніми культурними зусиллями всього руського народу і його геніїв думки і слова ... признає освіту на руській літературній мові і приєднання до загальноруської культури невідкладною потребою для себе і умовою культурного підйому і розвитку руського народу в Австро-Угорщині” [185, с. 74].

На вже згаданому з’їзді з-поміж завдань, які ставила перед собою молодь пункт “просвіта червононоруського селянства шляхом повчальних лекцій...” був поставлений на третє місце [185, с. 74]. Поступово, очевидно не без впливу аграрного страйку соціальна проблематика вийшла на перше місце. Студенти-ліберали, або представники “Молодої Русі” (так у 1905 р. вони себе називали [184, с. 142; 408, с. 171]) зауважували, що в той час, коли майже всі ліси та пасовиська знаходяться у руках невеличкого гуртка шляхти, коли галицькі наймити за дуже низьку оплату змушені були виконувати у 2,5 рази більший об’єм роботи ніж в інших провінціях нечисельна сільська інтелігенція не думає про покращення соціального та економічного стану народу, а втягнена у дріб’язкову міжпартійну боротьбу [402, с. 224-225]. Вони вказували, що в період страйків, коли народові були найбільш потрібні розумні поради від освічених провідників української нації з усіх послів до Галицького сейму та Державної ради тільки троє зустрічалися з народом та намагалися йому допомогти [402, с. 226; 446, с. 146].

Щоб якимось чином зарадити тяжкому становищу народу керівники опозиційної групи студентів-русофілів закликали молодь у період канікул намагатися пізнати простий народ, заохочувати його до “науки-просвіти”. Знання потреб простих людей, на думку “лібералів”, мало підштовхнути молодь до сприяння поширенню в селах ремесла, раціонального землеробства, дрібного промислу, торгівлі, заснування дешевих “щадних” кас, крамниць, всякого роду господарських, торговельних і кредитних спілок [409, с. 410].

Для того, щоб робота в цій площині була більш організована та цілеспрямована у 1903 р. у “Друзі” створено народопросвітній гурток, члени якого спочатку готували просвітні лекції, а потім виступали з ними у філіях Товариства імені М.Качковського та в сільських читальнях [164, с. 141]. Очевидно, що саме праця для народу була одним з найважливіших чинників, що підштовхнув русофілів-опозиціонерів говорити мовою, якою в Галичині спілкувався простий народ і який для нього був “найбільш зрозумілий і доступний” [408, с. 169, 171].

З відповідними еволюційними процесами серед русофільської молоді також тісно пов’язана зміна її відношення до українських партій національного спрямування та їх прихильників. Однозначно негативне воно було одразу після закінчення сецесії [397, с. 82]. Тоді молодь виказувала своє невдоволення тим, що галицькі партії, поширивши свій вплив на українські галицькі гімназії у Галичині та Буковині зробили їх осередками політичної агітації на користь “сепаратизму”. Невдовзі, однак, критику почали висловлювати тільки на адресу НДП, яку на противагу “староруській” партії (РНП), вони називали “українською” [403, с. 301-302]. У кінці 1904 р. на сторінках “Живой Мысли” в ході обговорення політичних угруповань зустрічалося вже протиставлення консерватизму РНП лібералізові національних партій. При цьому зазначалося, що останні так само, як і студенти-опозиціонери негативно відносилися до абсолютизму в Росії та висловлювалися за проведення реформ [404, с. 3].

“Ліберали”, які значно зміцнили свої позиції у товаристві “Друг” з нагоди 30-літнього ювілею творчої діяльності М.Павлика, що святкувався у листопаді

1904 р. вітали його як “провідника ідей прогресу в Галицькій Русі”, який боровся з “могутнім” клерикалізмом, служив життєвим інтересам народу. Позитивно оцінювалася його праця у журналах “Громадський голос”, “Дзвін”, “Молот”, “Praca” [370, с. 57-58]. Також через призму статей у часописі “Живая Мысль” – органу, що на той час висловлював думки більшості членів “Друга” спостерігається шанобливе ставлення до М. Драгоманова [370, с. 58], І. Франка і це при тому, що останній у “Літературно-науковому віснику” помістив статтю, в якій була низка різких критичних зауважень щодо молодих русофілів [683, с. 103-104].

Найвищою точкою у напрямку лібералізму та проукраїнської орієнтації студентів-русофілів стало “Письмо к молодёжи” написане одним із їх провідників, редактором “Живой Мысли” І.Святицьким. У своєму зверненні він зазначав: “Нам – прихильникам культурно-національної єдності руських племен слід єднатися з прихильниками національної самостійності малоруського племені і разом з ними трудитися на народній ниві”. Далі відзначаючи, що кожна із галицьких партій має на меті добро народу тільки іншими дорогами І.Святицький наголошував, що представники “Молодої Русі” будуть “разом з соціалістами боронити права вільної праці ... разом з радикалами будуть прагнути до одного для всіх правопорядку, забезпечуючи народу – міщанам – людству правильний культурний розвій” [408, с. 169, 170, 172].

Така позиція русофільської молоді ішла в розріз із політикою, якої дотримувалася РНП. Не випадково вже від початку 1903 р. у проросійських виданнях друкувалися матеріали, автори яких закликали студентів більш толерантно висловлюватися на адресу їх старших та “поважних” товаришів [446, с. 146]. У 1904 р. старші вже звинувачували орган “лібералів” – “Живая Мысль”, що він поширює серед молоді “радикалізм” та “атеїзм” [406, с. 27-28]. Один із лідерів РНП А.Мончаловський у праці, що була опублікована у тому ж 1904 р. стверджував, що одним із головних завдань їхньої партії є захист галицьких українців і їх церкви від соціалізму [629, с. 17]. Найбільшого напруження, однак, відносини між “старшими” та членами “Друга” досягли на святкуванні 10-літнього ювілею існування “Друга”, що відбувалося у січні 1905 р. Тут, після

ліберального та антидеспотичного виступу голови товариства Б.Глушкевича присутній російський консул у Львові та значна частина старших членів РНП демонстративно залишили зібрання [683, с. 102].

У наступні кілька років члени товариства “Друг” стосовно РНП знаходилися на такій самій позиції [92, арк. 2-3]. Наявність досить тісних в першу чергу фінансових відносин з установами, якими керували старші русофіли [33, арк. 99-99(зв); 92, арк. 2-3], агітація на підтримку членів РНП під час виборів до сейму та парламенту [359, с. 5] не заважала студентам виступати із нищівною критикою старших русофілів. Так, у вступній статті журналу “Новая жизнь”, який почав видаватися “прогресистами” у червні 1908 р. і який вони називали правонаступником “Живой Мысли” [677, с. 331-332] (“Живая Мысль” перестала виходити у 1905 р. [404, с. 169]) говорилося, що для керівництва РНП характерна “чорносотенна” політична безграмотність, нездатність розібратися у найпростішій ситуації, “рутенське” прагнення прислужитися всім і кожному, крайній політичний опортунізм та відсутність будь-яких керівних політичних принципів [359, с. 1].

Як і в попередній час, молодь критикувала керівництво РНП за те, що партія, контролюючи Народний дім, Товариство імені М.Качковського, Ставропільський інститут майже нічого не робила для народу. “Ліберали” зауважували, що керівництву РНП не відомий поступ, який відбувся у Росії за останні 60 років [359, с. 3-4]. Звертаючись у кінці 1908 р. до “старших” зі сторінок “Новой жизни”, студент, який приховувався за криптонімом “Г” вказував, що молодь ставить їх всюди “як приклад гнилі, падіння і деморалізації” [236, с. 2]. Зауважимо, що така позиція відображала погляди більшості проросійськи налаштованих студентів, оскільки відповідальним редактором “Новой жизни” був тогочасний голова “Друга” М.Стасів [319, с. 17], а на з’їзді проросійського студентства Австро-Угорщини, що проходив у Львові 12 – 13 липня 1909 р. журнал було визнано офіційним органом студентів-русофілів [318, с. 4-5]. У той же час старші члени РНП, потребуючи підтримки зі сторони молоді, намагалися діяти більш помірковано та різко не критикувати її. Зокрема, один із один із

лідерів русофільського напрямку М.Антоневич, звертаючись до студентів зазначав: "... ідіть в народ, але дійте точно по рецепту пок. Наумовича: просвічуйте і облагороджуйте наш добрий народ, піднімайте його матеріально, але не торкайтеся його релігійних почуттів..." [521, с. 11].

Протистояння між студентами проросійського спрямування та "старшими" припинилося тільки на початку 1909 р., коли у лютому [454, с. 1] до влади у РНП прийшли "новокурсники" на чолі з В.Дудикевичем та Д.Марковим [610, с. 115; 677, с. 333]. Так, як значний відсоток "новокурсників" становили саме студенти [532, с. 57] ідейні засади керівництва РНП стали співпадати з поглядами більшості членів "Друга".

У студентів-"новокурсників" після 1909 р., як і у їх попередників – "лібералів" на першому місці знаходилися соціальні проблеми. Вони ставили перед собою в першу чергу завдання просвіту народу, щоб він зрозумів свої економічні інтереси; організацію ощадних кас та різного роду кооперативів [359, с. 6]. Більше того, студенти спричинилися до розробки проекту та організації "Галицько-руського селянського союзу", що мав допомагати селянству у боротьбі за його економічні, культурні та національні потреби [250, с. 12]. Відмінність, щоправда, полягала у тому, що їхній соціалізм поступово набув марксистського забарвлення [359, с. 2], що лишній раз засвідчив виступ З.Мохнацького на з'їзді проросійського студентства у 1909 р., присвячений теорії К.Маркса [318, с. 6].

Значні зміни у поглядах цієї частини молоді відбулися також і в плані відношення до українського національного руху. Загалом, ці перетворення демонструють еволюцію студентів із позицій русофільства на позиції москвофільства, що яскраво проявилось в середовищі "новокурсників". В той час, коли від початку до середини першого десятиліття ХХ ст. відбувалося поступове зближення студентів проросійської орієнтації з українськими політичними партіями і особливо УСДП та УРП, то у другій половині еволюція відбулася у зворотному напрямку. Свідченням цього служать матеріали вміщені 1 та 2 числах часопису "Новая жизнь". Зокрема, у вступній статті журналу зазначалося: "... українців вважаємо тими самими відсталими консерваторами, які навіть такі як

радикали і К.Трильовський вредні ще більше ніж наші “старші” [359, с. 5]. Анонімний автор іншої статті вказував, що “Кожен “українець” (мається на увазі той що прагне самостійності для українських земель. – Г.І.) не важливо до якої б він партії не належав, – спочатку, і це перш за все, – вузький шовініст, розумовий дальтонік, а потім вже націонал-демократ, радикал чи соціал-демократ” [425, с. 2]. Такі настрої стосовно “українців-сеператистів” демонструвалися і на шпальтах інших часописів. Зокрема, подібні тенденції прослідковуються у статті “Русская студенческая молодежь по поводу закрытия русских обществ в Черновцах” вміщеній у часописі “Прикарпатская Русь” [396, с. 2].

Загалом кажучи, більшість членів “Друга” негативно відносилися до будь яких проявів націоналізму. Так, схвалення на вже згаданому студентському з’їзді отримала доповідь А.Марковича, у якій зазначалося, що “Націоналізм не є і ніколи не буде кінцевою ціллю, директивою нашої суспільної діяльності ... Керувати нами можуть і повинні тільки ті здобуті у нас насправді навіть самими “лівими” “свободолюбцями” загальнолюдські ідеали, котрі потрібно пересаджувати у наш народ...” [159, с. 3].

Цілковите ігнорування національного питання не мало, однак, повної підтримки серед усіх членів “Друга”. Ще від початку революційних подій у Росії (1905 р.) серед студентів-русофілів існувала група, яка на перше місце ставила націоналістичні гасла [532, с. 57]. Не випадково, отже, у першому номері “Новой жизни” говорилося про існування в товаристві правого та лівого крила [91, арк. 27]. Як видно із характеру цього ж журналу, що був офіційним органом “Другу” “націоналісти” не мали серйозного впливу у товаристві, однак поділ на “соціалістів” і прихильників націоналістичних ідей зберігався до Першої світової війни. До того ж, останні, щоб консолідувати своїх прихильників, навіть планували видавати окремий журнал. З січня 1912 р. за редакцією М.Лисого почав виходити місячник “Націоналіст”, програмні засади якого відображали погляди цієї групи. Редакція зокрема вказувала, що буде дотримуватися націоналістичного шляху, бо саме він веде до “блага руського народу”. Часопис повинен був стати виразником прагнень та культурних потреб “руського

Прикарпаття”, виховувати любов до всього рідного та до “руських” святинь. Проте студенти, не бажаючи мати нічого спільного із редактором, який раніше був співробітником “Галичанина” (на початку ХХ ст. офіційний орган РНП, що був для студентів уособленням консерватизму.) відмовилися від співпраці із “Націоналістом” [532, с. 58].

На передодні війни відносини між “соціалістами” та “націоналістами” стали менш напруженими, що очевидно було зумовлено необхідністю консолідації сил у боротьбі із українськими національно орієнтованими політичними силами. Такий стан був засвідчений у редакційній статті, відновленого “соціалістами” у січні 1913 р., місячника “Новая жизнь” [537, с. 449-450]. Тут, зокрема говорилося, що звертаючи головну увагу на соціально-економічні питання, редакція не буде ігнорувати національні приналежності руського народу та захищатиме його національні права [677, с. 506].

Таким чином, заснування у кінці 90-х рр. ХІХ ст. таємної організації “Молода Україна”, початок боротьби за відкриття у Львові українського університету ознаменували початок нового етапу у житті українського галицького студентства.

Для кінця 90-х рр. ХІХ – початку ХХ ст. характерною була помітна активізація політичних процесів у Галичині. На цьому фоні відбулося значне пожвавлення суспільно-політичної діяльності студентства. У цей час, як і в попередні кілька десятиліть студентська молодь була активним учасником всіх більш-менш значних політичних акцій. Насамперед це стосується боротьби за український університет. З висуненням студентами вимоги відкриття у Львові українського вищого навчального закладу ця справа поступово стала справою всіх галицьких українців. Заходи пов’язані з нею, які проводили студенти постійно підштовхували до активних дій українських парламентарів, служили значним консолідуючим чинником для всіх верств галицького суспільства.

Значну роль студенти також відіграли у аграрних страйках. Досить часто вони організовували різного роду збори, мандруючи по селах, проводили розмови із селянами, спрямовані на підтримку страйкового руху.

Особливо впливовою силою ставало студентство напередодні виборів. У процесі виборчих кампаній до Райхсрату чи Галицького сейму молодь активно співпрацювала з українськими партіями та становила значний відсоток їхніх агітаторів. Крім того, починаючи від 1905 р. і завершуючи досягненням українсько-польського компромісу студентство не припиняло діяльності, що мала на меті підтримку та популяризацію ідеї реформування виборчої системи імперії у напрямку запровадження загального, рівного, безпосереднього та таємного виборчого права.

На початку ХХ ст. українські студенти посідали важливе місце у діяльності галицьких політичних партій. У першу чергу це відноситься до УСДП. Партія, що виникла на рубежі ХІХ – ХХ ст., не маючи достатньої кількості старших, загальноновизнаних діячів на перших порах у значній мірі поповнювала свої ряди за рахунок студентства. Саме позиція цієї групи змусила керівництво УСДП у 1907 р. вийти з-під контролю польських соціал-демократів. Не меншим авторитетом користувалися студенти і в УРП. Молодь, яка підтримувала ідеї радикальної партії на початку ХХ ст. завдяки своїй активності займала досить значні позиції як у середовищі студентів, так і серед членів радикальної партії.

Не такі міцні позиції займали студенти у РНП та НДП – партіях, що хоча і були створені на рубежі ХІХ – ХХ ст., однак базувалися на засадах, висунутих кілька десяти років перед тим русофілами та народовцями. З одного боку, ці політичні сили мали своїх традиційних прихильників та визнаних лідерів і не відчували гострої потреби у допомозі молоді, з іншого – студентів відштовхував їхній консерватизм.

Ці обставини спричинилися до того, що ідеологія націонал-демократів, які на початку ХХ ст. стояли на чолі більшості українських установ у Галичині не стала панівною серед студентів. На початку ХХ ст. у молодіжному середовищі переважали студенти-соціал-демократи, а в наступні роки – під впливом зростання популярності націоналістичних ідей – прихильники УРП (напередодні Першої світової війни вони творили єдину національно-політичну течію з соціал-демократами).

Поряд з тим, найбільша, починаючи від 1860-х рр. політична диференціація супроводжувалася значними відцентровими тенденціями. На противагу 90-м рр., коли розбіжності у політичних поглядах серед студентів зумовили появу товариства “Ватра” на початку ХХ ст. студентами була проведена низка спільних добре організованих акцій. До того ж саме на початку ХХ ст. (1909 р.) був утворений УСС – організація, яка перед Першою світовою війною об’єднувала майже всі українські студентські товариства у Австро-Угорщині, а також більшість студентів, що проживали у повітах.

Дещо осторонь від основної маси українського студентства стояла група молоді, що дотримувалася проросійської орієнтації та зосереджувалася навколо товариства “Друг”. Зауважимо, що ця частина студентства у ідейному плані також не була цілісною. Починаючи від 1902 р., у ній виділилася течія, представники якої виступали з різкою критикою діяльності керівництва РНП. Члени цієї групи, які з 1904 р. взяли верх у “Друзі”, виступали із досить прогресивними ідеями. Зокрема, вони відводили другорядну роль мовним та культурологічним проблемам, а головним своїм завданням визначали діяльність, спрямовану на покращення становища простого народу. Вони критикували дії російського уряду і висловлювалися за необхідність реформування Російської імперії у напрямку демократизації. Практично, якщо відкинути положення про етнічну та культурну єдність українців, росіян і білорусів представники цієї групи знаходилися на позиціях дуже близьких до ідей радикалів кінця 70-х рр. ХІХ ст.

У наступні роки серед студентів проросійської орієнтації провідні позиції зберігалися за послідовниками вищеназваної групи, хоча їхні погляди значно змінилися особливо у національному питанні. З одного боку, всю свою увагу вони зосередили виключно на соціальних питаннях, з іншого – стали в жорстку опозицію до всіх українських партій за виключенням РНП чого не прослідковувалося у їхніх попередників у середині першого десятиліття ХХ ст. Загалом, зміни у національній орієнтації дають підстави ідентифікувати їх як москвофілів. На противагу цим студентам у “Друзі” була представлена менш чисельна група молоді, котра головний акцент робила на національних моментах.

Практично, ці дві частини товариства представляли студентів-“новокурсників” та студентів-“старокурсників”, тобто дві групи, на які поділилася РНП.

ВИСНОВКИ

Прояви суспільно-політичної активності студентської молоді досліджуваного періоду неодноразово, у тій чи іншій мірі, висвітлювалися різними авторами, починаючи від сучасників і завершуючи вітчизняними істориками. Поряд з тим, науковий аналіз використаної у дисертації літератури дає нам підстави стверджувати, що суспільно-політична діяльність українського студентства Східної Галичини у період від 1861 р. і до початку Першої світової війни раніше не була предметом спеціального дослідження.

Період “бахівської реакції” тимчасово законсервував розвиток національного руху галицьких українців, який у кінці 40-х рр. XIX ст. досягнув значного піднесення. Однак з початком конституційних реформ у 1860-ті рр. серед “русинів” знову було підняте українське питання. Його носіями стали одразу дві групи галицької інтелігенції: старші діячі, котрі проявили себе ще у часи Головної руської ради і за якими закріпилася назва “старорусини” та молодь, котра називала себе “народовцями” і була представлена в основному студентами. На початку 60-х рр. XIX ст. ці дві течії на ґрунті антипольських настроїв та прихильності до правлячої династії тісно співпрацювали. Проте з часом серед старших діячів все більшої популярності набули проросійські ідеї. На противагу їм студенти, об’єднані у громаді “Молода Русь” еволюціонували у іншому напрямку. Вони різко відмежовувалися від Росії і маніфестували свою культурну та етнічну єдність виключно із наддніпрянськими українцями. Не дивлячись на малочисельність та економічну слабкість, ранні народовці змогли вистояти у протистоянні зі старорусинами, котрі до кінця 1860-х рр. утримували у своїх руках всі українські установи у Галичині. Більше того, їм вдалося виховати генерацію діячів, багато з яких у наступні десятиліття стали на чолі українського національного руху.

У часи, коли українському народові як Галичини, так і Наддніпрянської України доводилося розвиватися у дуже складних політичних умовах, що загрожували втратою останніх орієнтирів у плані національної самоідентифікації студентство, практично, було єдиною верствою, представники якої на сторінках

народовських видань недвозначно заявляли про єдність українського народу, розділеного кордонами двох імперій та відкидали шовіністичні заяви росіян, поляків і старорусинів-русофілів.

У деякій мірі погляди ранніх народовців сформувалися під впливом ідей, висунутих галицькими українцями у часи “весни народів”. Певний вплив на їхні переконання мали і суспільно-політичні процеси, які відбувалися у Галичині за умов пануючого в імперії конституційного ладу. Поряд з тим, дуже важливу роль у становленні ідейних основ народовської течії відіграли зовнішні фактори і зокрема ідеї висунуті представниками Кирило-Мефодієвського братства. Через літературні твори та особисті контакти із наддніпрянськими діячами студенти-народовці сприйняли світоглядні ідеали, створені на “великій Україні” та надали їм у Галичині нового імпульсу до існування.

У наступні десятиліття поряд із умовами, у яких доводилося жити галицьким українцям особисті контакти та листування із закордонними діячами, твори відомих мислителів, політичні процеси у різних європейських державах були вагомими чинниками, які впливали на розвиток суспільно-політичної думки русинів взагалі та студентської молоді зокрема.

На рубежі 60 – 70-х рр. XIX ст. студенти перестали бути уособленням народовської громади. З одного боку, значний відсоток прихильників народовської течії та її керівництво складала особи, які на той час вже не були студентами, з іншого – серед студентства почала досить активно проявлятися політична диференціація. Тоді у середовищі студентів в ідеологічному плані були представлені три групи: народовці, русофіли та рутенці, які об’єднувалися у товариствах “Дружній лихвар” і “Академічний кружок”. “Дружній лихвар” на перших порах був надпартійною організацією, однак поступово він перетворився на пронародовськи налаштоване товариство. Русофіли та рутенці у свою чергу гуртувалися навколо “Академічного кружка”. На початку 1870-х рр. повноправними господарями цього товариства були русофіли. Проте у середині десятиліття, після вступу в “Кружок” значного числа студентів, які не поділяли поглядів керівництва товариства на короткий час у ньому запанували рутенці, а

згодом їхні союзники у боротьбі із русофілами – народовці. Паралельно із вищеописаними процесами серед членів “Академічного кружка” все більше зростало зацікавлення соціальними проблемами, що знайшло своє відображення на сторінках органу товариства під назвою “Друг” і у діяльності групи студентів, до якої входили М.Павлик, І.Франко, І.Белей та інші. Ці тенденції викликали обурення у старших русофілів і значної частини народовців. Особливо різкі випадки були зі сторони перших. До певної міри завдяки їхнім доносам у 1877 та 1878 рр. відбулися судові процеси над українськими студентами. Їхнім наслідком стали короткотривалі тюремні терміни, визначені для обвинувачених, хоча так і не було доведено основної провини, інкримінованої арештованим – участі у міжнародному соціалістичному таємному товаристві. З іншого боку, суд над студентами викликав зацікавлення широкою громадськістю їхніми поглядами. Попри публічний остракізм, через який довелося пройти І.Франкові та його товаришам їхні ідеї дуже швидко почали реалізовувати у своїй діяльності як народовці, так і русофіли.

Судові процеси 1877 – 1878 рр. також спровокували формування навколо засуджених студентів, які ще на початку 1877 р. відносили себе до народовського табору нового соціалістичного напрямку. На перших порах він, як у попереднє десятиліття народовська течія складався виключно зі студентів, які входили до “Дружного лихваря”. Спочатку студенти-радикали становили у товаристві меншість та в організаційному відношенні поступалися представникам народовської молоді. Однак наприкінці 80-х рр. XIX ст. їм вдалося взяти верх у “Академічному братстві” (так після 1882 р. стало називатися товариство). В останній третині 1880-х рр. серед студентів-соціалістів виділилося дві групи: “драгоманівці” і “марксистки”.

На початку 90-х рр. після невдалої спроби студентів-народовців перехопити керівництво “Академічним братством” у свої руки вони вийшли з товариства та заснували окрему організацію під назвою “Ватра”. Вона проіснувала кілька років і уособлювала собою єдиний прецедент, коли через політичні переконання між студентами національного спрямування дійшло до такого серйозного розколу. У

1896 р. члени “Ватри” і “Академічного братства” об’єдналися у товаристві “Академічна громада”, яке до утворення УСС було центром українського студентства Австро-Угорщини.

Більша частина 80-х рр. для українського студентства, як і для всього галицького суспільства у плані політичної діяльності була відносно пасивним періодом. Помітна активізація наступила тільки у кінці десятиліття. У цей час студенти включилися у зростаючі робітничий та селянський рухи, проводили масові акції, спрямовані проти утисків зі сторони влади їхніх академічних свобод.

Така діяльність стала свого роду підготовчим етапом до процесів, які мали місце у 90-х рр. XIX ст. Зокрема, у 1890 р. представники студентської молоді виступили із ініціативою до заснування першої української політичної партії, якою стала РУРП. Поряд із такими визнаними лідерами радикального руху як І.Франко, М.Павлик, К.Трильовський, С.Данилович студенти взяли участь у формуванні основних ідеологічних засад партії, а в перші роки існування РУРП становили основну масу її членів. Студентство проявило себе і в тому плані, що з його середовища спочатку вийшов, а згодом був науково обґрунтований постулат “самостійності” українських земель. До того ж завдяки зусиллям студентської молоді у 1895 р. ідея самостійності була включена до програми радикальної партії і невдовзі набула загальнонаціонального визнання.

Зауважимо, що студентство брало участь у процесі творення і інших партій. Зокрема, студенти М.Ганкевич і Є.Левицький спільно із І.Франком та М.Павликом у 1896 р. здійснили спробу заснувати УСДП.

На рубежі XIX – XX ст. завершилося формування партійної системи галицьких українців, значно зросла політизація галицького суспільства. Відповідні зміни яскраво проявилися в середовищі студентства. На початку XX ст. у ньому були представлені всі існуючі в Галичині політичні сили. Особливо міцні позиції серед студентів займала молодь, яка орієнтувалася на засади УСДП. Однак, поступово у ході загострення україно-польського протистояння посилювався акцент на національні моменти і це призвело до втрати соціал-демократами провідних позицій серед студентства. Натомість серед молоді значно зріс

авторитет студентів-радикалів та прихильників націонал-демократичних ідей, так що на передодні Першої світової війни саме ці напрямки користувалися найбільшим впливом серед студентства.

Значна політична активність студентської молоді на початку ХХ ст. накладала свій відбиток на відносини із політичними партіями. У той час, коли студенти не відігравали значної ролі у НДП і РНП, менш впливові УРП та УСДП активно користувалися їхніми послугами. Так, молодь була надійною підтримкою УРП і її керівництво, як показав Перший з'їзд українського радикального студентства рахувалося із пропозиціями, висунутими представниками молоді. Студенти на початку ХХ ст. складали значний відсоток членів УСДП, а такі діячі як В.Левинський, Л.Ганкевич, які стояли на чолі “молодого” крила партії змусили партійне керівництво у 1907 р. вийти з-під контролю ППСД.

Значну підтримку надавала студентська молодь українським партіям у ході виборчих кампаній. Якщо у 90-ті рр. ХІХ ст. студенти тільки починали включатися у передвиборчу діяльність українських кандидатів, то на початку ХХ ст. вони уже становили вагомий відсоток партійних агітаторів.

Не обходилися без студентів й інші суспільнозначущі акції та події. Зокрема, студентство брало участь у аграрному страйку 1902 р. У цій частині інтелігенції галицькі українці знайшли палких прихильників і поборників ідеї введення безпосереднього, загального, таємного виборчого права, яке б поширювалося на вибори як до сейму, так і парламенту.

Процесом, який тривалий період тримав у напрузі все галицьке суспільство була боротьба за відкриття у Львові українського університету. Саме із включенням у цю боротьбу студентської молоді вона набула загальнонаціонального характеру. До того ж різного роду заходи, котрі організували студенти для популяризації ідеї українського університету сприяли мобілізації зусиль всіх верств русинів для реалізації “університетського питання” та були для них вагомим консолідуючим чинником.

Окрему групу українських студентів становила молодь, яка дотримувалася проросійської орієнтації і гуртувалася довкола “Академічного кружка”, а після

його розпуску – навколо “Друга”. У середині 70-х рр. ХІХ ст. “Академічний кружок” став центром студентського життя, однак, як ми зауважували тоді керівництво організацією здійснювали рутенці, а згодом народовці. Тільки у середині 1877 р. русофілам вдалося відновили свої позиції у товаристві. Проте з точки зору впливу на студентські маси у наступний період “Кружок” не зміг досягти свого попереднього рівня. Значною мірою це було викликано тим, що надалі членами “Академічного кружка” ставали тільки ті студенти, які довели свою прихильність до русофільських ідей. Окрім того, зменшенню зацікавленості “Академічним кружком” сприяло ослаблення русофільського руху, яке намітилося після “процесу О.Грбар”.

Тривалий час діяльність студентів-русофілів носила культурницький характер і не виходила за межі літературно-мовних суперечок. Студенти так само як і старші русофіли твердили про культурну єдність галицьких українців з росіянами, однак у своїх поглядах були більш послідовними ніж їхні старші колеги. На противагу старшим інтелігентам у 80-х рр. ХІХ ст. вони відмовилися від “язичія” та намагалися користуватися російською мовою.

Починаючи з 1890-х рр., студенти все частіше виступали із критикою старших діячів за їхній консерватизм та більш відкрито демонстрували свою прихильність до Російської імперії. Така позиція викликала переслідування “Академічного кружка” та, відповідно, його розпуск. З іншого боку, вона спровокувала загострення стосунків зі старшими русофілами.

Особливо напружені відносини спостерігалися між молодим крилом русофілів, які об’єднувалися навколо товариства “Друг” та старшими, що гуртувалися у РНП з початком ХХ ст. У цей час більша частина русофільської молоді основну свою увагу зосереджувала на соціальних питаннях, а критерієм поступовості для неї було відношення тих чи інших політичних сил до принципів демократії. У руслі цих поглядів студенти у окремі роки більш прихильно відносилися до УРП та УСДП, ніж до РНП. Вони закидали старшим русофілам, що ті нічого не роблять для простого народу, критикували їх за безапеляційне схвалення всіх заходів царської Росії, яка на їхню думку у плані дотримання

демократичних свобод була найвідсталішою державою в Європі. Очевидно, що до остаточного розриву між молоддю та старшими діячами не дійшло тільки через значну фінансову залежність студентської молоді від русофільських інституцій. Тільки із приходом до влади у РНП так званих “новокурсників”, більшу частину яких складала молодь основна маса студентів виступила на підтримку заходів та ідей партії. Зауважимо, що з поділом студентів на “новокурсників”, які на противагу лібералам досить лояльно ставилися до “українофільських” партій можна говорити про утвердження серед членів “Друга” свідомого москвофільства.

Початок ХХ ст. також став часом, коли в середовищі студентів проросійської орієнтації максимально простежується політична диференціація. Спочатку серед студентів існував поділ на “консерваторів”, які схвалювали всі кроки керівництва РНП та “лібералів”, котрі їх критикували. Згодом із поділом русофільської течії на “новокурсників” та “старокурсників” відповідне розмежування відбулося і серед студентів.

Таким чином, українське студентство впродовж охопленого у дисертаційному дослідженні періоду вело активну діяльність, що справила помітний вплив на суспільно-політичне життя Східної Галичини. Що стосується національно-політичної орієнтації студентської молоді, то у її середовищі, зазвичай були представлені всі політичні течії, які існували у галицькому суспільстві.

Список використаних джерел та літератури:

I. Архівні матеріали:

Державний архів Івано-Франківської області:

ф. 2, оп 1. Станіславське воєводське управління м. Станіслав. Відділ громадської безпеки:

1. спр. 59. Розпорядження Кураторії Львівського Шкільного округу про заборону учням українських гімназій брати участь у діяльності українських політичних партій, 5 арк.

2. спр. 341. Листування з органами державної безпеки про діяльність “Українського Студентського Союзу” і інших українських націоналістичних товариств у воєводстві, 158 арк.

ф. 225, оп. 1. Станіславська Державна Прокуратура М. Станіслав:

3. спр. 117. Повідомлення про видання української газети “Рідна школа”, 12 арк.

4. спр. 118. Повідомлення про видання української газети “Станіславські вісті”, 13 арк.

Державний архів Львівської області:

ф. 26, оп. 6. Львівський королівський університет ім. Франца І:

5. спр. 630. Повідомлення староства у Богородчанах про агітацію студентів Сіяка І., Охримовича Й. і ін. за реформування виборчого закону, організація ними сільськогосподарських страйків і рішення ректора про накладання дисциплінарного стягнення на студентів, 25 арк.

6. оп. 12, спр. 830. Листування з Міністерством віросповідання і просвіти, Намісництвом і Дирекцією поліції у Львові про участь студентів у соціалістичнім і національно-визвольнім русі і організації мітингів без дозволу, 84 арк.

7. оп. 13, спр. 4. Листування з Дирекцією поліції про бувшого студента Кисілевського З., соціалдемократа, який виступав на першотравневому мітингу: з крайовим віділом про виключення українських студентів за політичні виступи, 11 арк.

8. спр. 70. Дисциплінарна справа студентів Косевича Е, Темницького В. і інших, 107 арк.

9. спр. 171. Повідомлення Бобрського староства про агітацію студента Жолтанецького за реформу виборчого права, статистичні зведення про кількість студентів і студенток за 1903 – 1906 рр., листування з Міністерством віросповідання і просвіти, Галицьким намісництвом, 150 арк.

10. спр. 198. Дисциплінарне слідство студента юридичного факультету Коцка Адама, який звинувачується у агітації серед селян за підтримку сільськогосподарського страйку, 198 арк.

11. спр. 259. Статистичні зведення про кількість студентів, повідомлення староства у Бобрці про участь студента Гуцуляка Р. у мітингах. Листування з російським консульством, Дирекції поліції у Львові про уточнення біографічних даних і адрес студентів і ін. питаннях, 65 арк.

ф. 27, оп. 2. Вища політехнічна школа у Львові:

12. спр. 423. Дисциплінарна справа на студентів Козловського, Климашевського і інших, що звинувачуються у організації демонстрації і соціалістичній діяльності, 63 арк.

ф. 293, оп. 1. Товариство українських студентів Політехніки “Основа” у Львові:

13. спр. 2. Протоколи загальних зборів, 39 арк.

ф. 296, оп. 1. Товариство “Академічна громада” у Львові:

14. спр. 5. Листування з студентськими товариствами про обрання нових членів правління, проведення загальних зборів, 63 арк.

15. спр. 6. Листування з студентськими товариствами про обрання нових членів правління, проведення загальних зборів, 43 арк.

16. спр. 24. Статут і акт ліквідації товариства, 61 арк.

ф. 297, оп. 1. “Академічне братство” у Львові:

17. спр. 4. Матеріали (звіти, листування та ін.) про діяльність товариства за 1881 – 1896 рр., 153 арк.

18. спр. 10. Ухвала комітету товариства для організації студентського туристичного походу в Карпати від 2 квітня 1886 р., 2 арк.

19. спр. 26. Протокол загальних зборів членів товариства від 6 листопада 1892 р., 3 арк.

ф. 350, оп. 1. Дирекція поліції у Львові:

20. спр. 2458. Листування з Намісництвом у Львові, Міністерством внутрішніх справ у Відні і іншими про підготовку і проведення робітниками і соціалістичними організаціями святкування 1 травня у Львові, діяльність робітничо-соціалістичних провідників серед місцевого населення, 133 арк.

21. спр. 2533. Листування із Намісництвом у Львові і Крайовою шкільною радою про надання характеристик на студентів української національності з додатком вироку крайового суду учасникам демонстрації українських студентів у Львові в 1903 р., 93 арк.

22. спр. 2534. Листування Намісництва у Львові і крайовою шкільною радою надання характеристик на студентів української національності, присвячених про стипендію і прийняття на роботу з додатком вироку крайового суду учасникам демонстрації українських студентів у Львові у 1903 р., 121 арк.

23. спр. 2706. Донесення старост і комісаріатів про діяльність осіб, що агітують за селянські страйки, 8 арк.

24. спр. 2883. Листування з Галицьким намісництвом, військовими владами та іншими установами про діяльність соціал-демократичної партії та робітничих організацій, 115 арк.

25. спр. 2933. Щонедільні донесення Намісництва у Львові про передвиборчу кампанію політичних партій у Галичині, 5 арк.

26. спр. 2937. Листування з Державною прокуратурою, Намісництвом, Крайовим судом у Львові, 123 арк.

27. спр. 2939. Листування з Намісництвом правлінням українського студентського товариства “Академічна громада” у Львові, протоколи поліції і рішення Намісництва про розпуск цього товариства, 41 арк.

28. спр. 3266. Листування з державними закладами про надання державної стипендії українським студентам університету, 49 арк.

Державний архів Тернопільської області:

ф. 33, оп. 1. Тернопільський міський магістрат:

29. спр. 75. Циркуляр Львівської Краєвої шкільної ради про виключення учнів зі шкіл за політичну роботу і погану поведінку, 4 арк.

Центральний державний архів громадських об'єднань України:

ф. 57, оп. 1. Колекція документів по історії комуністичної партії України:

30. спр. 15. Фотокопія автобіографії Левинського В., 4 арк.

Центральний державний історичний архів України у м. Києві:

ф. 1235, оп. 1. Грушевський М.С.:

31. спр. 53. Запрошення товариства “Академічна громада” у Львові на засідання та збори, 8 арк.

32. спр. 191. Брошура “Із польсько-українських відносин Галичини”, 12 арк.

Центральний державний історичний архів України у м. Львові:

ф. 130, оп. 1. Руський народний інститут “Народний Дім”, м. Львів:

33. спр. 948. Листування з товариством руських студентів “Академічний кружок” – пізніше “Друг” у Львові про їх господарсько-фінансову діяльність, 138 арк.

ф. 146. Галицьке намісництво, м. Львів 1772 – 1921 рр.:

34. оп. 4, спр. 3785. Донесення староств і органів поліції про хід сільськогосподарських страйків, 279 арк.

35. спр. 3786. Донесення староств і органів поліції про хід сільськогосподарських страйків, 128 арк.

36. спр. 3787. Донесення староств і органів поліції про хід сільськогосподарських страйків, 197 арк.

37. спр. 3791. Донесення староств і органів поліції про хід сільськогосподарських страйків, 128 арк.

38. спр. 3797. Донесення староств і органів поліції про хід сільськогосподарських страйків, 269 арк.

39. спр. 5108. Матеріали про боротьбу студентів Львівського університету української національності за створення українського університету, 172 арк.

40. оп. 7, спр. 4101. Донесення дирекції поліції, староств і листи Міністерства внутрішніх справ про діяльність легальних і нелегальних, громадських і політичних організацій з додатком звіту, 235 арк.

41. спр. 4053, Донесення дирекції поліції про діяльність легальних і нелегальних громадських і політичних організацій в Галичині з додатком звітів і списків, 175 арк.

42. спр. 4217. Донесення дирекції поліції і староств про створення і діяльність легальних і нелегальних товариств і політичних організацій в Галичині, 102 арк.

43. спр. 4233. Донесення староств, поліції і листування з Міністерством внутрішніх справ про діяльність легальних і нелегальних громадських і політичних організацій у Галичині, 242 арк.

44. спр. 4452. Інформація директора Львівської поліції про діяльність і соціалістичне спрямування українського студентського товариства “Академічне братство”, 6 арк.

45. спр. 4477. Донесення дирекції поліції, староств і листування із Міністерством про створення і діяльність громадсько-політичних організацій у Галичині, 323 арк.

46. оп. 8, спр. 150. Донесення староств у мм. Стрий, Самбір, Долина про збори скликані українськими партіями, 34 арк.

47. спр. 565. Донесення Львівської дирекції поліції і староств, про збори, що відбулися, скликані соціал-демократичною партією і іншими польськими політичними організаціями, 61 арк.

48. спр. 727. Листування з дирекцією поліції у Львові про діяльність і розпуск товариства “Академічна громада”, 35 арк.

49. спр. 1306. Донесення староств у мм. Бережани, Зборів, Золочів і ін. дирекції поліції у Львові і Кракові про проведені збори, мітинги і демонстрації за створення українського університету у Львові, 62 арк:

50. оп. 70, спр. 977. Листування з львівською дирекцією поліції Сенату Львівського університету, про заснування товариства студентів “Академічна громада”, затвердження і зміни статутів, 72 арк.

ф. 182, оп. 1. Товариство ім. М.Качковського, м. Львів 1874 – 1939 рр.:

51. спр. 101. Матеріали про направлення слухачів на землеробські курси в Чехію /газетні повідомлення, заяви, телеграми і інші/, 81 арк.

ф. 309, оп. 1. Наукове товариство імені Т.Г.Шевченка, м. Львов:

52. спр. 201. Бібліотека (колекція), 6 арк.

53. спр. 1415. Колекція. Робота Карпинця І. Історія Західноукраїнських земель в часі І імперіалістичної війни (р.р. 1914 – 1918). Машинопис, 85 арк.

54. спр. 2018. Бібліотека (колекція). Робота невстановленого автора по історії робітничого руху у Галичині, 31 арк.

55. спр. 2221. Автобіографія Пулюя І., 141 арк.

56. спр. 2674. Статут, списки членів та протоколи зборів культурно-освітньої секції при товаристві “Воля” у Львові, 101 арк.

57. спр. 2758. Звернення студентських організацій до українського населення, молоді і студентів про політичне та економічне становище українців, 34 арк.

58. спр. 2760. Звернення інформаційного бюро про організацію і проведення І з’їзда української молоді у М. Львові і накази делегатам з’їзду, 9 арк.

59. спр. 2784. Книга протоколів засідань членів комітету кружка Української прогресивної молоді, 16 арк.

60. спр. 2795. Привітальні телеграми комітетові Академічної громади від студентських і шкільних організацій в день пам’яті Драгоманова М., 15 арк.

ф. 310, оп. 1. Український університет, м. Львів:

61. спр. 131, Реферат М.Мухина “Українське студентство” – історичний нарис, 23 арк.

ф. 348, оп. 1. Товариство “Просвіта”, м. Львів 1868 – 1939 рр.:

62. спр. 772. Головна книга реєстрації членів товариства прийнятих у 1868 – 1885 рр., 127 арк.

ф. 349, оп. 1. Студентське товариство “Ватра”, м. Львів 1892 – 1896 рр.:

63. спр. 1. Статут товариства “Ватра”, 5 арк.

64. спр. 2. Книга протоколів засідань правління товариства “Ватра”, 69 арк.

65. спр. 5. Кореспонденційна книга, 20 арк.

66. спр. 6. Книга записів, пропозицій, скарг, заяв членів товариства “Ватра”, 162 арк.

67. спр. 7. Книга записів, пропозицій, скарг, заяв членів товариства “Ватра”, 742 арк.

ф. 360, оп. 1. Старосольський В. (1878 – 1942), адвокат, правник, соціолог, громадський і політичний діяч, дійсний член НТШ, професор:

68. спр. 389. Судові справи Шавеля С., Шавеля Ф., Шаленської М., Шаля Й., 129 арк.

69. спр. 415. Судові справи українських студентів Львівського університету, обвинувачених у організації виступів за свої права, 190 арк.

70. спр. 503. Листи Данилович М., Девоссера М., Демчука Г., Дидик І., Дідушка П., Домбчевського Р., 36 арк.

ф. 361, оп. 1. Крушельницький А. (1878 – 1937), письменник, журналіст, літературний критик, педагог, громадсько-політичний діяч, редактор журналів “Нові шляхи”, “Критика” у Львові:

71. спр. 162. Примірники газети “Діло” з статтями про справу українського університету у Львові, 86 арк.

ф. 362, оп. 1. Студинський К. (1868 – 1941), історик мови і літератури, голова НТШ, академік ВУАН:

72. спр. 11. Спогади Студинського К. про студентські роки життя, 97 арк.

ф. 363, оп. 1. Левицький В. (Лукич) (1856 – 1938), нотаріус, письменник, літературознавець, культурно-освітній діяч, дійсний член НТШ:

73. спр. 1. Метрика про народження, свідоцтво про навчання, посвідчення та інші особисті документи, 101 арк.

ф. 372, оп. 1. Охримович В. (1870 – 1931), адвокат, письменник, етнограф, етнолог, громадсько-політичний діяч, журналіст, дійсний член НТШ:

74. спр. 9. Справа про притягнення до судової відповідальності групи студентів Львівського університету, звинувачених в організації віча та підготовці збройного повстання, 145 арк.

75. спр. 38. Листи Ганкевича М., до Охримовича В., 49 арк.

ф. 386, оп. 1. Маковей О. (1867 – 1925), письменник, літературний критик, журналіст, громадсько-культурний діяч:

76. спр. 1. Автобіографія, 16 арк.

ф. 387, оп. 1. Левинський В. (1880 – 1953), публіцист, політичний діяч, теоретик українського соціалістичного руху, один із засновників УСДП, редактор і співробітник ряду соціал-демократичних видань:

77. спр. 1. Автобіографія Левинського В., 11 арк.

78. спр. 2. Свідоцтво про складання іспитів в університеті, посвідчення та інші особисті документи, 37 арк.

79. спр. 43. Листи Ганкевича Л. і Ганкевича М., 115 арк.

80. спр. 56. Листи Темницьких Володимира та Еміля, Токаревського М., Томашевського Т., Чацького М., 22 арк.

81. спр. 57. Листи Федорчука Я., Хандоне, Ханкевича Г., Цурковського, [Чайковського]М., 33 арк.

ф. 399, оп. 1. Професійна організація українського студентства “Профорус”, м. Львові:

82. спр. 109. Реферат М.М. на тему “Політичне положення української нації а студентство”, 10 арк.

ф. 400, оп. 1. Український студентський союз, м. Львові:

83. спр. 7. Розпорядження, обіжники, інструкції з питань організаційного характеру, 28 арк.

84. спр. 10. Звіт про роботу організаційної комісії за лютий – квітень 1912 р., 2 арк.
85. спр. 12. Звіт за 1911 – 1912 р. Секції в м. Бережанах, 10 арк.
86. спр. 15. Звіт про діяльність, статистична відомість, списки членів та інші документи секції в місті Дрогобичі (1911 –1912), 7 арк.
87. спр. 21. Статистичні відомості про діяльність II та IV секцій у Львові, 11 арк.
88. спр. 22. Звіт про діяльність за 1911 – 1912 рр., статистична відомість, листи та інші документи секції в м. Перемишлі, 21 арк.
89. спр. 29. Звіт про діяльність за 1911 – 1912 рр., статистичні відомості, листи та інші документи секції у м. Стрий, 15 арк.
- ф. 506, оп. 1. Товариства руських студентів “Друг”, м. Львові:
90. спр. 1. Статут. Дозвіл намісництва на заснування товариства. Протокол передачі майна товариства “Академічний кружок”, 12 арк.
91. спр. 13. Протоколи загальних зборів (чернетки), 36 арк.
92. спр. 133. Угода і протокол передачі приміщення студентського гуртожитку “Народного дому” у Львові для потреб товариства, 9 арк.
- ф. 663, оп. 1. Павлик М. (1853 – 1915), публіцист, письменник, громадсько-політичний діяч, дійсний член НТШ:
93. спр. 8. Нарис Павлика “Руські партійні еволюції в Галичині”. Рукопис, 55 арк.
94. спр. 9. Робота Павлика “Рух галицько-руської молоді”. Рукопис, 97 (104) арк.
95. спр. 15. Стаття “На роздоріжжю” і лист Павлика по університетському питанню, 8 арк.
96. спр. 25. Стаття Павлика “З’їзд слов’янської поступової молоді”. Рукопис, 4 арк.
97. спр. 181. Листи М.Павлика до М.Драгоманова, 216 арк.
98. оп. 2, спр. 64. Листи Драгоманова до Трильовського К, 22 арк.

99. спр. 72. Листи Драгоманову М. від кореспондентів з прізвищем на літеру “Б”. Оригінальні і копії, 175 арк.

100. спр. 84. Листи Драгоманову М. від Творовського Ф. і Трильовського К. Оригінали і копії, 81 арк.

ф. 683, оп. 1. Бачинський Ю. (1870 – 1940), адвокат, суспільно-політичний діяч, публіцист:

101. спр. 12. Листи від Вали А., Вілінського С., Волчука А., Ганкевича М., 21 арк.

102. спр. 17. Листи Левицького Є., Лопатинського Я., Лукіяновича Д., 16 арк.

ф. 771, оп. 1. Левицький В. (1932 – 1935) – професор, голова НТШ:

103. спр. 2. Спогади з життя, 126 арк.

ф. 834, оп. 1. “Січ”. Українське студентське товариство, м. Відень:

104. спр. 2. Звернення товариства про програму його діяльності і заклик жертвувати гроші у фонд товариства, 1 арк.

105. спр. 126. Стаття Назарука О. і Охримович О. “Хроніка руху української академічної молоді у Львові від 1861 р. до 1908”, 78 арк.

106. спр. 132. Стаття Циглинського Г. “Метаморфоза”, 19 арк.

Наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів:

ф. 1. Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка:

107. спр. 507. Терлецький О. Листи до Заклинського Л., 18 арк.

108. спр. 560. Листи до Д. Танячкевича, 365 арк.

ф. 48. Заклинські:

109. спр. 247. Матеріали до біографії Л. Заклинського, 92 арк.

ф. 119. Академічна громада:

110. спр. 1. Кореспонденційна книга, 431 арк.

111. спр. 2. Книга кореспонденції Товариства “Академічна громада” у Львові, 451 арк.

112. спр. 3. Кореспонденційна книга, 364 арк.

113. спр. 3 а. Кореспонденційна книга, 88 арк.

114. спр. 4. Кореспонденційна книга, 252 арк.

115. спр. 8. Кореспонденційна книга, 278 арк.

116. спр. 10. Кореспонденційна книга, 627 арк.

ф. 160. Павлик Михайло:

117. спр.12. Праця про москвофільський рух в Галичині і стаття” Львівські українофіли старої дати і руська справа у Галичині”, 32 арк.

118. спр.170. “Осібне руське в Галичині” – підбірка газетних статей і заміток про економічне, громадсько-політичне і культурне життя в Галичині, 56 арк.

ф. 166. Дружній лихвар:

119. спр. 1. Статут українського студентського товариства взаємодопомоги при Львівським університеті “Дружній лихвар” з 1870 р., з доповненнями і змінами перших років, 22 арк.

120. спр. 2. Лист до намісництва з питання про затвердження статуту товариства. 1875, 12 арк.

121. спр. 4. Об’ява по затвердження намісництвом статуту товариства. 1871, 1 арк.

Наукова бібліотека Львівського національного університету ім. І.Франка. Відділ стародруків:

ф. 3660. А.Чайківський:

122. спр. 1. Чайковський Микола. Автобіографія [Львів б.р.], 29 арк.

123. спр. 3. Чайківський Андрій. Листи: копії з оригіналів, 394 арк.

II. Опубліковані документи і матеріали:

124. Бачинський Ю. Україна irredenta // Українська суспільно-політична думка в ХХ ст. Документи і матеріали В 3 т. – Т. 1. Сучасність, 1983. – 510 с. – С. 26-33.

125. Всенародное вѣче во Львовѣ отбывшоеся дня 21 января (3 февраля) 1892 г. – Львов: Накладом Об-ва. “Руская Рада”, 1892. – 160 с.

126. Галицко-русская политика. Записка посла д-ра Ник. Антоневи́ча. – Львовъ: Накладомъ “Русской Рады”, 1891. – 112 с.
127. Голос руських академіків до братів Родімців // Слово (Додаток). – 1862. – 22 грудня (3 січня). – С. 396.
128. Голос русько-української радикальної краківської молоді в справі програми Романчука і Товаришів, виголошеній в соймі галицькім д. 25 падолиста 1890 р. // Народ. – 1891. – Ч. 2. – С. 22.
129. До А.Ю.Кримського (29 листопада 1891 р.) // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 49. Листи (1886 – 1894). – К.: Наук. думка, 1986. – 812 с. – С. 310-313.
130. Д(октор) Остап Терлецький. Спомини і матеріали // Франко І. Збірник творів у 50-ти томах. – Т. 33. Літературно-критичні праці (1900-1902). – К.: Наук. думка, 1982. – 528 с. – С. 304-370.
131. До М.І.Павлика (між 20 травня і 6 червня 1879 р.) // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 48. Листи (1874 – 1885) – К.: Наук. думка, 1986. – 768 с. – С.183-186.
132. До М.П.Драгоманова (13 лютого 1877 р.) // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 48. Листи (1874 – 1885). – К.: Наук. думка, 1986. – 768 с. – С. 58-63.
133. До М.П.Драгоманова (близько 16 березня 1877 р.) // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 48. Листи (1874 – 1885). – К.: Наук. думка, 1986. – 768 с. – С. 63-67.
134. До М.П.Драгоманова (близько 24 травня 1887 р.) // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 49. Листи (1886 – 1894). – К.: Наук. думка, 1986. – 812 с. – С. 111-117.
135. До М.П.Драгоманова (19 жовтня 1887 р.) // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 49. Листи (1886 – 1894). – К.: Наук. думка, 1986. – 812 с. – С. 124-126.

136. До М.П.Драгоманова (6 листопада 1887 р.) // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 49. Листи (1886 – 1894). – К.: Наук. думка, 1986. – 812 с. – С. 126-128.

137. До М.П.Драгоманова (26 квітня 1890 р.) // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 49. Листи (1886 – 1894). – К.: Наук. думка, 1986. – 812 с. – С. 236-252.

138. До М.П.Драгоманова (29 – 31 серпня 1891 р.) // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 49. Листи (1886 – 1894). – К.: Наук. думка, 1986. – 812 с. – С. 290-293.

139. До М.П.Драгоманова (19 лютого 1893 р.) // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 49. Листи (1886 – 1894). – К.: Наук. думка, 1986. – 812 с. – С. 385-386.

140. Донесення дирекції поліції про збори залізничників Львова, присвячені обговоренню питання дорожнечі і реформи виборчого закону, надіслане дирекції державних залізниць (10 липня 1906 р.) // Історія Львова в документах і матеріалах. – К.: Наук. думка, 1986. – 424 с. – С. 165-166.

141. Донесення дирекції поліції у Львові президії Намісництва про мандрівку студентської молоді та участь у ній І.Франка // Іван Франко. Документи і матеріали 1856 – 1965. / Відп. ред. Врадій Н.Ф, Сизоненко С.С. – К.: Наук. думка, 1966. – 544 с. – С. 113.

142. До О.М.Рошкевич (20 вересня 1878 р.) // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 48. Листи (1874 – 1885). – К.: Наук. думка, 1986. – 768 с. – С. 108-119.

143. До товариства “Просвіта” у Львові (близько 25 березня 1892 р.) // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 49. Листи (1886 – 1894). – К.: Наук. думка, 1986. – 812 с. – С. 324-326.

144. До Ф.К.Вовка (16 квітня 1888 р.) // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 49. Листи (1886 – 1894). – К.: Наук. думка, 1986. – 812 с. – С. 154-156.

145. Заява української молодіжи до академічного Сенату в часі слідства // Молода Україна. – 1901. – Ч. 11-12. – С. 448-449.

146. Звіт з діяльності “Українського Студентського Союзу” у Львові за час від 1 листопада 1911 до 30 жовтня 1912 – Ч. 4. – Львів: Молода Україна, 1912. – 52 с.

147. З протоколу загальних зборів Товариства “Академічна громада” у Львові про відмову В.Гнатюка бути головою Товариства // Володимир Гнатюк. Документи і матеріали 1871 – 1989. – Львів, 1998. – 468 с. – С. 42.

148. Козацький гетьман Криштоф Косинський (З Ніколая Костомарова “Историческия Монографіи”) // Правда. –1867. – 11 серпня.

149. Лист В.Гнатюка з Бач-Керестура до М.Павлика у Львові про етнографічну експедицію до Бачки та встановлення зв'язків з етнографом М.Врабелем // Володимир Гнатюк. Документи і матеріали 1871 – 1989. – Львів, 1998. – 468 с. – С. 27.

150. Лист В.Навроцького (9 н. ст. січня 1973 р.) // Возняк М. З листування М.Драгоманова з В.Навроцьким // Літературно-науковий вісник. – 1923. – Т. 79. – С. 249-259. – С. 251-253.

151. Матеріали до ревізії програми Руско-української радикальної партії // Українська суспільно-політична думка в ХХ ст. Документи і матеріали В 3 т. – Т. 1. Сучасність, 1983. – 510 с. – С.14-16.

152. М.Павлик до М.Драгоманова (5 березня 1891) // Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876 – 1895). – Т. 6 (1890 – 1891). Залагодив М.Павлик. Видав Др. Лев Когут. – Чернівці, 1910. – 288 с. – С. 129-131.

153. М.Павлик до М.Драгоманова (22 червня 1891) // Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876 – 1895). – Т. 6 (1890 – 1891). Залагодив М.Павлик. Видав Др. Лев Когут. – Чернівці, 1910. – 288 с. – С. 205-206.

154. М.Павлик до М.Драгоманова (29 червня 1891) // Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876 – 1895). – Т. 6 (1890 – 1891). Залагодив М.Павлик. Видав Др. Лев Когут. – Чернівці, 1910. – 288 с. – С. 212-214.

155. М.Павлик до М.Драгоманова (25 серпня 1891) // Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876 – 1895). – Т. 6 (1890 – 1891). Залагодив М.Павлик. Видав Др. Лев Когут. – Чернівці, 1910. – 288 с. – С. 2568-260.

156. М.Павлик до М.Драгоманова (24 січня 1893) // Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876 – 1895). – Т. 7 (1892 – 1893). Залагодив М.Павлик. Видав Др. Лев Когут. – Чернівці, 1911. – 344 с. – С. 133-137.

157. М.Павлик до М.Драгоманова (2/14 лютого 1893) // Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876 – 1895). – Т. 7 (1892 – 1893). Залагодив М.Павлик. Видав Др. Лев Когут. – Чернівці, 1911. – 344 с. – С. 166-169.

158. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 41. Літературно-критичні праці. – К.: Наук. думка, 1984. – 684 с. – С. 194-470.

159. Национальное credo (доклад студента О.О.Марковича на последнем общестуденческом съезде) // Новая жизнь. – 1909. – № 8. – С. 1-3.

160. На чий млин вода? // Павлик М. Твори. – К.: Дніпро, 1985. – 367 с. – С. 303-314.

161. Наш з'їзд. Резолюції // Шляхи. – 1913. – Ч. 7. – С. 81-84.

162. Новий устав Академічного кружка // Слово. – 1871. – 8 (20) грудня. – С. 2.

163. Обвинувачувальний акт державної прокуратури у Львові у справі І.Франка, М.Павлика, М.Кутурніцького та інших, обвинувачених у приналежності до таємних організацій // Франко Іван. Документи і матеріали 1856 – 1965 / Відп. ред. Вradій Н.Ф, Сизоненко С.С. – К.: Наук. думка, 1966. – С. 544 с. – С. 57-68.

164. Обзор развития студенческого общества “Друг”. (Доклад студ. фил. В.И.Навроцкаго) // Живая мысль. – 1905. – Вып. 25. – С. 137-142.

165. Обіжник і заклик до громадянства // За волю України. Історичний збірник УСС. В 50-ліття збройного виступу Українських Січових Стрільців проти Москви. 1914 – 1964. – Нью-Йорк: В-ня Головної управи УСС, 1967. – 608 с. – С. 92-94.

166. Общій отчётъ из деятельности Общества русских студентов “Академическій Кружокъ” во Львове за 1883/4 годъ. // Слово – 1884. – 24 листопада (6 грудня). – С. 2.

167. Отповѣдь на “второе письмо” г. Украинца // Друг. – 1876. – 15 (27) березня. – С. 92-95.
168. Отповѣдь на “второе письмо” г. Украинца // Друг. – 1876. – 1 (13) квітня. – С. 109-111.
169. Отповѣдь на письмо г. Украинца // Друг. – 1875. – 15 (27) червня. – С. 291-295
170. Отчетъ выдѣла Академическаго Кружка за год 1872. – Львовъ, 1872. – 16 с.
171. Отчетъ выдѣла Академическаго Кружка за год 1873. – Львовъ, 1873. – 12 с.
172. Отчетъ Управляющаго комитета Общества русскихъ студентовъ “Академическый кружокъ” во Львовѣ о дѣятельности Общества въ 1881/82 году. – Львовъ: Изъ типографии Ставропигійскаго Института, 1882. – 32 с.
173. Повідомлення “Січі” з Відня, що воно обрало І.Франка почесним членом (28 листопада 1889) // Іван Франко. Документи і матеріали 1856 – 1865. / Відп. ред. Врадій Н.Ф, Сизоненко С.С. – К.: Наук думка, 1966. – 544 с. – С. 140.
174. Програма поступової славянської молодіжи // Народ. – 1892. – Ч. 13-14. – С. 182-183.
175. Програма Русько-української радикальної партії // Українська суспільно-політична думка в ХХ ст. Документи і матеріали В 3 т. – Т. 1. Сучасність, 1983. – 510 с. – С. 9-13.
176. Програма русько-української радикальної партії прийнята на краєвѣм з’їзді партійнім у Львові 29 грудня 1895 р. // Отаман. Календар для народа на рік звичайний 1905. – Коломия, 1904. – С. 130-134.
177. Промова посла дра Олесницького в справі львівського університету виголошена в краєвѣм соймі дня 16 лютого 1907 р. // Гайдамаки – 1907. – 23 лютого. – С. 5-7.
178. Про русько-українські народні читальні // Павлик М. Твори. – К.: Дніпро, 1985. – 367 с. – С. 159-283.

179. Протест русько-української радикальної молодіжі університетської потив програми посла Романчука і Товаришів // Народ. – 1891. – Ч. 4. – С. 20-21.

180. Протокол засідання редакційного комітету журналу “Друг” про обрання І.Франка секретарем комітету та друкування його повісті “Петрії і Довбушуки” // Іван Франко. Документи і матеріали 1856 – 1965. / Відп. ред. Вradій Н.Ф, Сизоненко С.С. – К.: Наук думка, 1966. 544 с. – С. 31.

181. Протокол допиту І.Франка про його зв’язки з М.Драгомановим, складений Львівським крайовим карним судом (21 червня 1877 р.) // Історія Львова в Документах і матеріалах. – К.: Наук. думка, 1986. – 424 с. – С. 134-136.

182. Протокол допиту студента Львівського університету В.Курбаса про діяльність І.Франка у товаристві “Академічний кружок” (4 липня 1877) // Іван Франко. Документи і матеріали 1856 – 1965. / Відп. ред. Вradій Н.Ф, Сизоненко С.С. – К.: Наук думка, 1966. 544 с. – С. 43-45.

183. Резолюції студентського з’їзду в Празі // Народ. – 1891. – Ч. 13-14. – С. 204-206.

184. Річ редактора И.С.Святицкаго за товарищеской бесѣдой // Живая Мысль. – 1905. – Вып. 25. – С. 142-145.

185. Рішення І-го сѣзда русской молодѣжи изъ Австро-Угорщины во Львовѣ // Живая Мысль. – 1902. – Вып. 3. – С. 72-74.

186. Розпорядження президії Намісництва Долинському староству про необхідність в’яснити характер зв’язків І.Франка з робітниками тартаків у Веліджі (7 липня 1877 р.) // Іван Франко. Документи і матеріали 1856 – 1865. / Відп. ред. Вradій Н.Ф, Сизоненко С.С. – К.: Наук думка, 1966. – 544 с. – С. 45-46.

187. Руські академіки Львівські. Заявленне // Правда. – 1867. – 11 червня. – С. 64.

188. Свідощтво про відхід І.Франка з Львівського університету (19 листопада 1890 р.) // Іван Франко. Документи і матеріали 1856 – 1865. / Відп. ред. Вradій Н.Ф, Сизоненко С.С. – К.: Наук думка, 1966. – 544 с. – С. 150.

189. Справозданє Виділа “Академічного кружка” із його діяльності за рік 1871 // Слово. – 1871. – 24 листопада (6 грудня). – С. 3.

190. Sprawozdane z pierwszych Zagalnych Zborow towarzystwa "Prawda" // Правда. – 1868. – 30 листопада. – С. 513.
191. Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa "Druzeskij Lichwarz" z dzialnosci tegoz Towarzystwa od czasu zasnowania jego do zagalnego ostatnego zboru odbuszego dnia 27 zowtnia 1872 r... – Львів, 1872. – 12 с.
192. Sprawozdanie z dzialnosci Wydziału Towarzystwa "Akademickij kruzok" za rok szk. 1876 // Друг. – 1876. – 1 (13) листопада. – С. 329-330.
193. Темницький В. Микола Ганкевич // Головацький І. Володимир Темницький і його рід. – Львів: Свічадо, 2002. – 272 с. – С. 162-178.
194. Товариші! // Українська суспільно-політична думка у ХХ ст. Документи і матеріали в 3 т. – Т. 1. Сучасність, 1983. – 510 с. – С. 76-79.
195. Українські "народовці" і "радикали" // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 28. Літературно-критичні праці (1890 – 1892). – К.: Наукова думка, 1980. – 440 с. – С. 198-206.
196. Українсько-руська студентська мандрівка літом 1884 р. // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 3. Поезія. – К.: Наук. думка, 1976. – 448 с. – С. 252-262.
197. Українсько-руський університет. Пам'яткова книга першого віча студентів Українців-Русинів всіх вищих шкіл Австрії. – Львів, 1899. – 52 с.
198. Уставы товарищества Русиновъ-акдемиковъ "Дружеский лихваръ" во Львовѣ // Слово. – 21 апреля (3 мая). – С. 2.
199. Устав товариства "Академічна Громада" у Львові. – Львів: З друкарні НТШ, 1898. – 14 с.
200. Ухвали II зизду руско-українских радикалів (3 – 5 лат. жовтня) // Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876 – 1895). – Т. 6 (1890 – 1891). Залагодив М.Павлик. Видав Др. Лев Когут. – Чернівці, 1910. – 288 с. – 267-272.
201. Франко І. Ukraina irredenta // Вивід прав України. – Львів: МП "Слово", 1991. – 128 с. – С. 59-70.

III. Матеріали преси досліджуваного періоду:

202. Алексевичь Р.Ю. Рутенські самољды // Живая Мысль. – 1902. – Вып. 3. – С. 75-76.
203. Бачинський Ю. По поводу еміграції // Народ. – 1893. – № 3. – С. 36-37.
204. Бачинський Ю. По поводу еміграції // Народ. – 1893. – № 5. – 47-78.
205. Бачинський Ю. По поводу еміграції // Народ. – 1893. – № 6. – 55-56.
206. Бачинський Ю. По поводу еміграції // Народ. – 1893. – № 7. – 63-64.
207. Бачинський Ю. По поводу еміграції // Народ. – 1893. – № 14. – 122-124.
208. Боротьба Малой-Руси съ централизмомъ московскимъ // Слово. – 1863. – 14 (26) серпня. – С. 249-250.
209. Борьба за русскій языкъ на львовскомъ университетѣ // Галичанинъ. – 1901. – 8 (21) ноября. – С. 1.
210. Будзиновський В. Ексгумація і нові похорони // Діло. – 1912. – 13 н. ст. квітня (31 ст. ст. березня). – С. 1-3.
211. Будзиновський В. Народні заступники // Народ. – 1892. – Ч. 22-23. – С. 237-238.
212. Будзиновський В. Плосколобе “молодих” старорутенців // Народ. – 1892. – Ч. 11-12. – С. 145-150.
213. Будзиновський В. Похорони “нової ери” // Народ. – 1893. – № 1. – С. 8-9.
214. Будзиновський В. Смішне в поважнім // Нові шляхи. – 1930. – № 10. – С. 64-68.
215. Бучацький В. Як то бувало // Вечерниці. – 1862. – 8 березня. – С. 44-45.
216. Бюрократизмъ и автономия // Мета. – 1865. – № 15. – С. 449-453.
217. Вацик С. Нове академічне товариство // Народ. – 1892. – Ч. 3. – С. 42-44.
218. Вергун Д. Нѣсколько азбучныхъ истинъ и одинъ проектъ // Живая Мысль. – 1902. – Вып. 1. – С. 4-6.

219. В зашитѣ нашей молодѣжи // Червоная Русь. – 1889. – 10 (22) марта. – С. 1.
220. Від Інституту Ставропігійського в справі wspomоженнѣ бѣдних руських учнів і академіків у Львові // Слово. – 1861. – 28 жовтня (9 листопада). – С. 395-395.
221. Відповідь молодіжи п. Цегельському // Громадський голос. – 1907. – 18 червня. – С. 3.
222. Від редакції // Народ. – 1892. – Ч. 15-18. – С. 206.
223. Вітаннѣ на 24 квітнѣ, як в річницю вінчаннѣ їх величності Цісарѣ Франца Йосифа і Цисарівни Єлизавети // Вечорниці. – 1862. – 14 квітнѣ. – С. 81.
224. В.Л. Товариші! Товаришки! // Воля. – 1906. – 15 лютого. – С. 2.
225. В національній справі // Молода Україна. – 1905. – Ч. 1. – С. 1-5.
226. Волод. М. Курилович // Червоная Русь. – 1889. – 8 (20) марта. – С. 3-4.
227. Вспоминка о Шевченку // Слово (Додаток). – 1861. – 29 квітнѣ (11 травнѣ). – С. 156.
228. Втеча Січинського з тюрми (нині рано) // Діло. – 1911. – 10 н. ст. листопада (28 ст. ст. жовтнѣ). – С. 1.
229. Второе вѣче польскихъ студентовъ // Галичанинѣ. – 1901. – 16 (29) ноябнѣ. – С. 2.
230. Вчерашній день во Львовѣ // Прикарпатская Русь. – 1910. – 19 іюня (2 іюля). – С. 2-3.
231. В.Ш. Новинки // Слово. – 1862. – 28 лютого (12 березнѣ). – С. 68.
232. Въ дѣлѣ нашей университетской молодѣжи // Галичанинѣ. – 1901. – 23 ноябнѣ (6 декабнѣ). – С. 2-3.
233. Галуцинський М. Українська молодіж в р. 1898 (в розумінні студенти) // Молода Україна. – 1900. – Ч. 2. – С. 74-81.
234. Ганкевич М. Колонізація. Безробітѣ і філантропія. Страйки в Англії. Амичіс // Народ. – 1892. – Ч. 7-8. – С. 91-94.
235. Ганкевич М. Політика пануючих кляс і робітницький рух // Народ. – 1892. – Ч. 5-6. – С. 76-78.

236. Г. Вниманию стариковъ // Новая жизнь. – 1908. – № ¾. – С. 2-4.
237. Гнатюк В. Чим має займатися молодіж? // Молода Україна. – 1905. – Ч. 3 і 4. – 59-68.
238. Гр. Потоцький убитий // Діло. – 1908. – 13 н. ст. квітня (31 ст. ст. березня). – С. 1.
239. Гуня і Остриця // Правда. – 1867. – 11 жовтня. – С. 156-158.
240. Данило Танячкевич // Зоря. – 1895. – 15 (27) липня. – С. 279-280.
241. Дїло українськихъ студентовъ // Галичанинь. – 1911. – 2 (15) февраля. – С. 2-3.
242. Дїло українськихъ студентовъ // Галичанинь. – 1911. – 4 (17) февраля. – С. 2.
243. Дїло українськихъ студентовъ // Галичанинь. – 1911. – 6 (19) февраля. – С. 2.
244. Дністрянський С. З нагоди другого всеукраїнського студентського з'їзду // Шляхи. – 1913. – Ч. 7. – С. 84-86.
245. Дописи // Основа. – 1871. – 7 (19) мая. – С. 291.
246. Допись з Києва // Мета. – 1863. – № 1. – С. 84.
247. “Друг” а “Слово” и ще дещо-денещо на сесю тему // Друг. – 1876. – 1 (13) листопада. – С. 332-334.
248. Друге віче української академічної молодіжи // Молода Україна. – 1900. – Ч. 8. – С. 291-324.
249. Другий зиїзд поступової славянської молодіжі // Народ. – 1892. – Ч. 13-14. – С. 181-182.
250. Друг селянства. Проект программы Галицко-русского крестьянского Союза // Новая жизнь. – 1909. – № 6 і 7. – С. 2-13.
251. Дружеский Лихварь и Академический Крежокъ // Основа. – 1872. – 2 лютого (21 січня). – С. 1-2.
252. Загальні збори Товариства “Академічна Громада” // Молода Україна. – 1900. – Ч. 11. – 424 с.
253. Заклинський Р. На ту саму тему // Шляхи. – 1913. – Ч. 3-5. – С. 56-57.

254. Заклинський Р. На шляху партійної диференціації українського студентства (І. радикальний студентський з'їзд) // Шляхи. – 1913. – Ч. 8-9. – С. 101-105.

255. Заклинський Р. На шляху партійної диференціації українського студентства (І. радикальний студентський з'їзд) // Шляхи. – 1913. – Ч. 10. – С. 128-130.

256. Заклинський Р. На шляху партійної диференціації українського студентства (І. радикальний студентський з'їзд) // Шляхи. – 1914. – Ч. 11. – С. 146-150.

257. За рускій университетъ во Львовѣ // Галичанинъ. – 1901. – 11 (24) ноября. – С. 1-2.

258. Збори академіків // Громадський голос. – 1907. – 11 червня. – С. 3.

259. Збори львівського українського студентства // Шляхи. – 1913. – Ч. 2. – С. 31-32.

260. Збори общества ім. Качковського і пару слів на увагу молодим москвофілам // Народ. – 1894. – № 19. – 287-288.

261. Згарський Е.В. день смерти Тараса Шевченка // Вечорниці. – 1862. – 22 лютого. – С. 25.

262. З'їзд академічної молодіжи // Молода Україна. – 1902. – Ч. 4. – С. 133-136.

263. З'їзд поступового слов'янського студентства // Діло. – 1908. – 26 н. ст. (13 ст. ст.) червня. – С. 1-2.

264. З'їзд поступового слов'янського студентства // Діло. – 1908. – 29 н. ст. (16 ст. ст.) червня. – С. 1-2.

265. З'їзд поступового слов'янського студентства // Діло. – 1908. – 4 н. ст. липня (21 ст. ст. червня). – С. 1.

266. З життя молодіжи // Громадський голос. – 1907. – 25 червня. – С. 2.

267. З життя Секції У.С.С. в Самборі // Шляхи. – 1913. – Ч. 8-9. – С. 111-112.

268. З товариства української радикальної молодіжи “Драгоманівська Громада” у Львові // Шляхи. – 1914. – Ч. 11. – С. 165-166.
269. Из всеучилища // Слово. – 1863. – 28 серпня (9 вересня). – С. 270-271.
270. Іван Белей (В першу річницю смерті) // Діло. – 1922. – 22 жовтня. – С. 3-5.
271. І.М. Від Самбора // Слово. – 1862. – 1 (13) серпня. – С. 238.
272. Іматрикуляція // Воля. – 1903. – 1 лютого. – С. 5-7.
273. Климкович К. Де-кому! // Вечерниці. – 1862. – 21 червня. – С. 174.
274. Климкович К. До молоді громади // Вечорниці. – 1862. – 28 червня. – С. 200.
275. Климкович К. Становище Русі супроти лядсько-московської борби // Мета. – 1863. – № 1. – С. 61-68.
276. Коберський К. В справі резолюцій Українського студентського союзу // Громадський голос – 1913. – 8 січня. – С. 6-8.
277. Короткий обзир Історії руського народу від найдавніших часів аж до Б.Хмельницького // Правда. – 1867. – 11 квітня. – С. 15-16.
278. Косевич Е. Ще раз самостійна Україна (гльоси до статті “Буковини” п. з. Українська держава) // Молода Україна. – 1900. – Ч. 7. – С. 256-267.
279. Кропоткін П. До молоді // Молода Україна. – 1910. – Ч. 4-5. – С. 127-140.
280. Кропоткін П. Національне питання // Молода Україна. – 1910. – Ч. 2. – С. 51-55.
281. Кс. Кл. Федерація и її значення для Австрії // Мета. – 1865. – № 4. – С. 97-106.
282. Кс. Кл. Централізм московський // Мета. – 1865. – № 8. – С. 225-231.
283. Куліш П. Історія України одь найдавнішїх часѡвь // Вечорниці. – 1863. – 28 лютого. – С. 69-70.
284. Куліш П. Майор // Правда. – 1867. – 11 жовтня. – С. 153-156.
285. Куліш П. Мартин Гак // Мета. – 1863. – № 1. – С. 35-44.
286. Куліш П. Руїна // Мета. – 1863. – № 2. – С. 134-148.

287. Къ кровавымъ происшествиямъ на университетѣ // Прикарпатская Русь – 1910. – 21 іюня (4 іюля). – С. 2.
288. Лаврівський В. Народовці проти народовців // Народ. – 1891. – Ч. 4. – С. 25-28.
289. Левицький Е. Віче віднських русинів (Допис) // Народ. – 1893. – № 1. – С. 5-6.
290. Левицький Е. “Дньло” в обороні “достоїнства національного і чемности” // Народ. – 1890. – Ч. 14. – С. 216-217.
291. Левицький Е. Договори торговельні // Народ. – 1892. – Ч. 5-6. – С. 78-79.
292. Левицький Е. З послідніх подій // Народ. – 1892. – Ч. 15-18. – С. 187-189.
293. Левицький Е. Політика краєва і загранична // Народ. – 1892. – Ч. 11-12. – С. 139-141.
294. Левицький Е. Ситуація парламентарна і коло польське // Народ. – 1892. – Ч. 1. – С. 1-4.
295. Литературные вести Т.Г. Шевченко. Кобзарь // Друг. – 1876. – 1 (13) липня. – С. 207.
296. Літературні і бібліографічні вісті і замітки // Правда. – 1867. – 11 квітня. – С. 16.
297. Лозинський М. Битися чи миритися? // Молода Україна. – 1901. – Ч. 1. – С. 22-26.
298. Лозинський М. До дискусії на студентськiм з’їзді // Шляхи. – 1913. – Ч. 7. – С. 86-88.
299. Лукіянович Д. В обороні “молодих” // Народ. – 1895. – № 9. – С. 139-144.
300. Л.Ц. Національна вага університету і консеквенції її для ренегатів // Молода Україна. – 1902. – Ч. 4. – С. 106-123.
301. Львівська радикальна молодь перед Шевченком // Народ. – 1891. – Ч. 9. – С. 151-152.

302. Ми є! Ми тут! // Гайдамаки. – 1907. – 26 січня. – С. 1-2.
303. Мирослав Січинський// Діло. – 1908. – 13 н. ст. квітня (31 ст. ст. березня). – С. 2.
304. Млака Д. Думка // Правда. – 1867. – 1 квітня. – С. 3.
305. “Молода Русь” в роках 1860–1866 [з рукопису з року 1866] // Діло. – 1892. – 3 (15) лютого. – С. 1-2.
306. “Молода Русь” в роках 1860–1866 [з рукопису з року 1866] // Діло. – 1892. – 5 (17) лютого. – С. 1-2.
307. “Молода Русь” в роках 1860–1866 [з рукопису з року 1866] // Діло. – 1892. – 6 (18) лютого. – С. 1-2.
308. “Молода Русь” в роках 1860–1866 [з рукопису з року 1866] // Діло. – 1892. – 7 (19) лютого. – С. 1-2.
309. “Молода Русь” в роках 1860–1866 [з рукопису з року 1866] // Діло. – 1892. – 10 (22) лютого. – С. 1-2.
310. “Молода Русь” в роках 1860–1866 [з рукопису з року 1866] // Діло. – 1892. – 12 (24) лютого. – С. 1-2.
311. “Молода Русь” в роках 1860–1866 [з рукопису з року 1866] // Діло. – 1892. – 13 (25) лютого. – С. 1-2.
312. “Молода Русь” в роках 1860–1866 [з рукопису з року 1866] // Діло. – 1892. – 17 (29) лютого. – С. 1-2.
313. “Молода Русь” в роках 1860–1866 [з рукопису з року 1866] // Діло. – 1892. – 19 лютого (2 березня). – С. 1-2.
314. “Молода Русь” в роках 1860–1866 [з рукопису з року 1866] // Діло. – 1892. – 20 лютого (3 березня). – С. 1-2.
315. Молодой Руси во Львове // Слово. – 1861. – 4 березня. – С. 61.
316. Мончаловський О. Письма къ другу // Живое слово. – 1899. Вып. 1. – С. 50-54.
317. М.П. На новім полі // Народ. – 1895. – № 5. – С. 75-76.
318. М.С.С-ъ. Съѣздъ русского студенчества Прикарпатя // Новая жизнь. – 1909. – № 8. – С. 4-6.

319. Надзвичайні загальні збори членів Галицько-руського студентського товариства “Друг” відбулися в університеті дня 23 травня // Новая жизнь. – 1909. – № 6 і 7. – С. 17.

320. Народ і словесність // Вечерниці. – 1862. – 8 лютого. – С. 12.

321. Народ і словесність // Вечерниці. – 1862. – 8 березня. – С. 45.

322. Наши дѣла // Слово. – 1871. – 24 апрѣля (6 мая). – С. 1.

323. Невідомий з поміж гурту. Письмо до громади // Мета. – 1863. – № 3. – С. 236-267.

324. Нива. – 1865. – Ч. 1.

325. Новинки // Галичанинъ. – 1899. – 3 (15) іюля. – С. 3.

326. Новинки // Галичанинъ. – 1901. – 27 септября (10 октябрия). – С. 3.

327. Новинки // Галичанинъ. – 1901. – 18 ноябрия (1 декабря). – С. 3.

328. Новинки // Галичанинъ. – 1911. – 5 (18) іюня. – С. 3.

329. Новинки // Галичанинъ. – 1911. – 8 (21) іюня. – С. 3.

330. Новинки // Діло. – 1880. – 15 (27) жовтня. – С. 3-4.

331. Новинки // Діло. – 1881. – 10 (22) січня. – С. 3.

332. Новинки // Діло. – 1882. – 27 січня (8 лютого). – С. 3.

333. Новинки // Діло. – 1888. – 28 жовтня (9 листопада). – С. 3.

334. Новинки // Діло. – 1889. – 27 лютого (11 березня). – С. 3.

335. Новинки // Діло. – 1905. – 16 (29) листопада. – С. 3.

336. Новинки // Друг. – 1876. – 1 (13) липня. – С. 208.

337. Новинки // Друг. – 1876. – 15 (27) серпня. – С. 256.

338. Новинки, замітки і дописи // Правда. – 1877. – 30 (18) березня. – С. 226.

339. Новинки // Народ. – 1892. – Ч. 3. – С. 48.

340. Новинки // Основа. – 1871. – 9 (21) марта. – С. 188.

341. Новинки // Основа. – 1871. – 19 (31) жовтня. – С. 438.

342. Новинки // Правда. – 1876. – 15 (3) вересня. – С. 683.

343. Новинки // Слово. – 1862. – 24 січні (5 лютого). – С. 28.

344. Новинки // Слово. – 1862. – 27 січня (8 лютого). – С. 32.

345. Новинки // Слово. – 1862. – 17 лютого (1 березня). – С. 56.
346. Новинки // Слово. – 1862. – 9 (21) травня. – С. 144.
347. Новинки // Слово. – 1865. – 10 (22) липня. – С. 4.
348. Новинки // Слово. – 1870. – 7 (19) жовтня. – С. 4
349. Новинки // Слово. – 1871. – 6 (18) січня. – С. 4.
350. Новинки // Слово. – 1877. – 8 (20) січня. – С. 3.
351. Новинки // Слово. – 1877. – 3 (15) березня. – С. 3
352. Новинки // Слово. – 1877. – 18 (30) червня. – С. 4.
353. Нові часи пішли тай годі! (Кілька слів по надзвичайних загальних зборах нашої “Ватри” народної) // Народ. – 1891. – Ч. 10-12. – С. 177-180.
354. Объявленье // Друг. – 1876. – 15 (27) травня. – С. 160.
355. Огляд студентського життя. Львів // Шляхи. – 1914. – Ч. 12-13. – С. 197-199.
356. О.М. Суспільно-політичний світогляд сучасного українського студентства // Шляхи. – 1914. – Ч. 12-13. – С. 179-183.
357. О.П-цкый. Матеріали до ревізії програми русько-української радикальної партії // Народ. – 1891. – Ч. 7. – С. 104-109.
358. От выдѣла “Руской бесѣды” // Слово. – 1862. – 13 (25) січня. – С. 16
359. От редакции // Новая жизнь. – 1908. – № 1. – С. 1-6.
360. О товариствах академічних // Основа. – 1871. – 6 (18) серпня. – С. 353.
361. О товариствах академічних // Основа. – 1871. – 10 (22) серпня. – С. 357.
362. Отъ редакціи // Живое слово. – 1899. Вып. 1. – С. 1.
363. Охримович В. Жолудкові ідеї // Народ. – 1892. – Ч. 9. – С. 119-121.
364. Охримович В. Жолудкові ідеї // Народ. – 1892. – Ч. 10. – С. 134-135.
365. Охримович В. Жолудкові ідеї // Народ. – 1892. – Ч. 11-12. – С. 152-153.
366. Охримович В. Про смертність в Галичині і єї причини або чому русини так чисельно на тамтой світ емігрують // Народ. – 1893. – № 3. – С. 29-31.

367. Павлик М. Нова еволюція серед москофілів // Народ. – 1891. – Ч. 10-12. – С. 183-188.
368. Павлик М. Потреба етнографічно-статистичної роботи в Галичині // Друг. – 1876. – 24 липня (5 серпня). – С. 228-232.
369. Павлик М. Потреба етнографічно-статистичної роботи в Галичині // Друг. – 1876. – 15 (27) серпня. – С. 248-253.
370. Павликъ Михайль // Живая Мысль. – 1905. – Вып. 22. – С. 57-58.
371. Пам'ятник Шевченка в Львові // Живое слово. – 1899. Вып. 2. – С. 130-131.
372. Партицький О. З'їзд слов'янської молоді в Празі і екскурсія віденських слов'ян-академіків на виставу чеську // Народ. – 1891. – Ч. 7. – С. 114-115.
373. Партицький О. Надзвичайні загальні збори товариства “Січ” // Народ. – 1891. – Ч. 7. – С. 117-118.
374. Первый съѣздъ русской молодѣжи изъ Австро-Угорщины во Львовѣ // Живая Мысль. – 1902. – Вып. 2. – С. 42-44.
375. Перебендя. Де ви ? // Русалка. – 1866. – 1 січня. – С. 1.
376. Перебендя. До русалки // Русалка. – 1866. – 15 січня. – С. 17.
377. Перебендя. Пам'яті великих // Русалка. – 1866. – 26 лютого. – С. 65.
378. Передне слово // Вечерниці. – 1862. – 1 лютого. – С. 1-2.
379. Передне слово // Мета. – 1863. – № 1. – С. 1-6.
380. Перепись А. Языкъ в галицкой литературѣ // Друг. – 1875. – 1 (13) серпня. – С. 358-361.
381. Перепись А. Языкъ в галицкой литературѣ // Друг. – 1875. – 15(27) серпня. – С. 389-391.
382. Перепись А. Языкъ в галицкой литературѣ // Друг. – 1875. – 1 (13) вересня. – С. 407-411.
383. Перепись А. Языкъ в галицкой литературѣ // Друг. – 1875. – 15 (27) вересня. – С. 429-432.

384. Перші збори Руско-українського просвітного товариства “Поступ” // Народ. – 1895. – № 1-2. – С. 6-7.
385. По конференції // Воля. – 1906. – 15 лютого. – С. 1-2.
386. Польський суд почав ся // Діло. – 1911. – 14 н. ст. (1 ст. ст.) лютого. – С. 1-2.
387. Послѣдствія студенческого вѣча // Червоная Русь. – 1889. – 14 (26) марта. – С. 1.
388. Послѣдня подія в університеті // Воля. – 1903. – 15 жовтня. – С. 1.
389. Поступова молодѣжь? // Діло. – 1900. – 22 січня (3 лютого). – С. 1.
390. Похорони Тараса Шевченка // Слово. – 1861. – 19 (31) липня. – С. 275-277.
391. Предложеніє о русскомъ университетѣ // Галичанинъ. – 1901. – 13 (26) ноября. – С. 1-2.
392. Про Саву Кононенка // Мета. – 1863. – № 1. – С. 10.
393. Руска академічна бесѣда // Основа. – 1870. – 10 (22) листопада. – С. 54-55.
394. Рускій язык // Вечерниці. – 1862. – 26 квітня. – С. 101-102.
395. Рускій язык (без автора) // Вечерниці. – 1862. – 29 березня. – С. 69.
396. Русская студенческая молодежь по поводу закрытия русскихъ обществъ в Черновцахъ // Прикарпатская Русь. – 1910. – 28-го апреля (11-го мая). – С. 2.
397. Руське віче у Львові // Громадський голос. – 1906. – 7 грудня. – С. 2-3.
398. Руське державне право і народна справа // Народ. – 1891. – Ч. 1. – С. 8-10.
399. Рух у товаристві “Академічне братство” // Народ. – 1891. – Ч. 7. – С. 103-104.
400. Сава П. Політичне виобразованє молодіжи // Шляхи. – 1913. – Ч. 3-5. – С. 38-42.
401. Святитський И. Наши культурныя задачи // Живая мысль. – 1902. – Вып. 4. – С. 81-85.

402. Святитській І. Наші культурні задачі // Живая мысль. – 1903. – Вып. 8. – С. 222-226.
403. Святицькій І. // Живая мысль. – 1904. – Вып. 18 и 19. – С. 300-305.
404. Святицькій І. Наша політика // Живая Мысль. – 1904. – Вып. 21. – С. 1-4.
405. Святицькій І. Письмо к молодёжи // Живая Мысль. – 1905. – Вып. 23-24. – С. 100-104.
406. Святицькій І. Письмо к молодёжи // Свѣтъ мысли (Приложніе к 21 выпуску “Живой Мысли”). – С. 27-31.
407. Святицькій І. Письмо к молодёжи // Свѣтъ мысли (Приложніе к 22 выпуску “Живой Мысли”). – С. 63-71.
408. Святицькій І. Письмо к молодёжи // Свѣтъ мысли (Приложніе к 25 выпуску “Живой Мысли”). – С. 167-174.
409. Святицькій І. Письмо к родичамъ и дѣтямъ к молодымъ и старымъ // Свѣтъ мысли (Приложніе к 20 выпуску “Живой Мысли”). – С. 406-411.
410. Святицькій І. “Рутенство” // Живая Мысль. – 1905. – Вып. 25. – С. 119-125.
411. Смерть Шевченка // Слово. – 1861. – 15 березня. – С. 78.
412. Снятинчук. Письмо вѣдь Снятина // Батьківщина. – 1887. – 18 (6) березня. – С. 64-65.
413. Справа М. Січинського // Діло. – 1911. – 11 н. ст. листопада (29 ст. ст. жовтня). – С. 3.
414. Справа т. зв. “сецесійног фонду” // Молода Україна. – 1902. – Ч. 5. – С. 179-191.
415. Статистика українського студентства в Австрії нарешті по 4 роках зроблена // Шляхи. – 1913. – Ч. 8-9. – С. 109-111.
416. Степаненко О. // Відгуки. – 1913. – Ч. 1. – С. 12-14.
417. Студентський конгрес // Діло. – 1913. – 4 н. ст. липня (21 ст. ст. червня). – С. 2-3.

418. Студентський конгрес // Діло. – 1913. – 8 н. ст. липня (25 ст. ст. червня). – С. 1-2.
419. Ткачовський А. Бібліографія. Роботник // Молода Україна. – 1910. – Ч. 4-5. – С. 173-177.
420. Т.М. Аграрний страйк // Молода Україна. – 1902. – Ч. 4. – С. 129-133.
421. Товариство русских академіков у Львові // Слово. – 1870. – 28 листопада (10 грудня). – С. 4.
422. Товариство українських студентів політехніки “Основа” у Львові // Шляхи. – 1914. – Ч. 12-13. – С. 202-203.
423. Товариша не стало – Товариш Лев Бачинський відійшов // Громадський голос. – 1930. – 19 квітня. – С. 2-3.
424. Товариші і Товаришки // Молода Україна. – 1900. – Ч. 1. – С. 1-5.
425. “Украинцы” ругаються нехорошими словами // Новая жизнь. – 1908. – № 2. – С. 2-4.
426. Федькович О. Опришок // Правда. – 1867. – 1 квітня. – С. 5.
427. Франко І. З поводу розв’язання тов. “Січи” і “Буковини” у Відні // Народ. – 1893. – № 15. – С. 132-137.
428. Франко І. Із’їзд галицьких соціал-демократів // Народ. – 1890. – Ч. 5 і 6. – С. 72-76.
429. Хмара И. Пропає престол // Вечерниці. – 1862. – 1 березня. – С. 37.
430. Хроника // Червоная Русь. – 1889. – 29 февраля (13 марта). – С. 3.
431. Хроника // Червоная Русь. – 1890. – 3 (15) октября. – С. 3.
432. Хроніка // Прикарпатская Русь. – 1910. – 6 (19) мая. – С. 4.
433. Хроніка // Прикарпатская Русь. – 1910. – 11 (24) мая. – С. 3.
434. Чого стоїть Шевченко як поет народний // Вечерниці. – 1862. – 21 червня. – С. 179.
435. Шараневич І. Князь Юрій Белзький // Вечерниці. – 1862. – 1 лютого. – С. 6-7.
436. Шашкевич В. Безнадійним співакам // Вечорниці. – 1862. – 15 листопада. – С. 316-317.

437. Шашкевич В. Руськая пѣсня // Слово. – 1862. – 3 (15) січня. – С. 1.
438. Шевченко Т. Відьма // Вечерниці. – 1862. – 24 травня. – С. 129-130.
439. Шевченко Т. Остання Тарасова дума // Вечерниці. – 1862. – 21 червня. – С. 169.
440. Шевченко Т. Петро Дорошенко // Правда. – 1867. – 21 серпня – С. 113.
441. Шевченко Т. Русалонька // Вечерниці. – 1862. – 28 червня. – С. 185.
442. Шевченко Т. Тарасова ніч // Вечерниці. – 1862. – 23 вересня. – С. 289.
443. Ще не вмерла Україна // Мета. – 1863. – № 4. – С. 271-272.
444. Ще не загинула козацька мати // Гайдамаки. – 1903. – 7 (н. ст. 20) жовтня. – С. 1.
445. Яворскій Ю. Русскій языкъ // Живая Мысль. – 1902. – Вып. 4. – С. 85-87.
446. Янчакъ В. Замѣтки изъ близка/ / Живая мысль. – 1903. – Вып. 5. – С. 144-147.
447. Ю.О. З ІІ Секції ім. М. Драгоманова у Львові // Шляхи. – 1913. – Ч. 8-9. – С. 114.
448. Awantury na Uniwersytecie lwowskim // Kurjer Lwowski. – 1907. – 4 marca. – S. 4-5.
449. Czyszczenie uniwersytetu // Słowo Polskie. – 1907. – 5 marca. – S. 2.
450. Manifestacya stolicy kraju. // Słowo Polskie. – 1907. – 4 marca. – S. 1-4.
451. Na Sejmie // Kurjer Lwowski. – 1907. – 4 marca.
452. TANDEM! (Поеднанье академическихъ Товариствъ) // Друг. – 1876. – 1 (13) липня. – С. 206-207.
453. 1 Мая // Воля. – 1903. – 15 мая. – С. 2-3.
454. 2-ое и 3-ье февраля // Новая жизнь. – 1909. – № 6 і 7. – С. 1.

IV. Спогади:

455. Барвінський О. Спомини з мого життя. Частина 1 і 2. – Нью-Йорк – К.: Смолоскип, 2004. – 528 с.

456. Будзиновський В. Як чоловік зійшов на пана. Автобіографія автора. – Львів, 1937. – 160 с.
457. Величко Г. Спомини про Івана Франка // Іван Франко у спогадах сучасників / Упорядкували О.І.Дей та Н.П.Корнієнко. – Львів: Книжково-журнальне видання, 1956. – 596 с. – С. 205-212.
458. Ганкевич Л. З минулого нашої партії (Матеріали до історії У.С.Д.П.) // Календар “Вперед”. – Львів, 1920. – С. 17-34.
459. Ганкевич М. З перед двадцяти літ // Календар “Вперед”. – Львів, 1920. – С. 71 – 82.
460. Данилович С. Франко – духовний отець Радикальної партії в Галиції // Іван Франко в воспоминаннях сучасників. – М.: Художественная литература, 1966. – 448 с. – С. 48-57.
461. Дашкевич Р., Нічка Г. Товариство “Повітова Січ” у Львові // Гей там на горі “Січ” іде! Пропам’ятна книга “Січей”. – Едмонтон, 1965. – 432 с. – С. 230-249.
462. Дмитрів Г. Самоосвітні кружки учнів української гімназії в Рогатині в рр. 1909 – 1914 // Рогатинська земля. Збірник історично-мемуарних, етнографічних і побутових матеріалів. – Т. 1. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1989. – 998 с. – С. 411-417.
463. Дольницький А. Спомини про молодого Івана Франка // Іван Франко у спогадах сучасників / Упорядкували О.І.Дей та Н.П.Корнієнко. – Львів: Книжково-журнальне видання, 1956. – 596 с. – С. 99-109.
464. Д-р Лев Бачинський // Городенщина. Історично-мемуарний збірник. Український архів. – Т. 33. Зредагував М.Марунчак. – Нью-Йорк – Торонто – Вінніпег, 1978. – 866 с. – С. 594-596.
465. Заклинський М. Дмитро Вітовський і його діяльність // Альманах Станіславської Землі. Збірник матеріалів до історії Станіславова і Станіславщини. – Т. II. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1985. – 900 с. – С. 215-235.

466. Залеський О. З мого життя // Альманах Станіславської Землі. Збірник матеріалів до історії Станіслава і Станіславщини. – Т. II. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1985. – 900 с. – С. 122-133.

467. Замора М. Федір Замора і Мирослав Січинський // Дзвін. – 1995. – № 9. – С. 92-98.

468. Із спогадів К.Устияновича про організацію у Львові гуртка учнівської молоді з метою популяризації української мови // Історія Львова в документах і матеріалах. – К.: Наук. думка, 1986. – 424 с. – С. 129-130.

469. Ілля Кокорудз про своє життя (Докінчення) // Рідна школа. – 1938. – Ч. 15-16. – С. 245-246.

470. Климишин М. Я бачив Мирослава Січинського // Альманах Станіславської Землі. Збірник матеріалів до історії Станіслава і Станіславщини. – Т. II. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1985. – 900 с. – С. 203-206.

471. Коцко В. Зустрічі з Франком // Іван Франко у спогадах сучасників/ Упорядкували О.І.Дей та Н.П.Корнієнко. – Львів: Книжково-журнальне видання, 1956. – 596 с. – С. 265-268.

472. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848 – 1914 на підставі споминів. – Львів, 1926. – 736 с.

473. Левицький К. Д-р. Андрій Чайківський. Посмертний спомин // Чайківський А. Спогади. Листи. Дослідження: У 3 томах. – Т. 3. – Львів: Видання Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім.І.Франка, 2002. – 576 с. – С. 133-135.

474. Лукич В. Воспоминания об Иване Франко // Иван Франко в воспоминаниях современников. – М.: Художественная литература, 1966. – 448 с. – С. 42-47.

475. Лукич В. Спомини про Івана Франка // Іван Франко у спогадах сучасників/ Упорядкували О.І.Дей та Н.П.Корнієнко. – Львів: Книжково-журнальне видання, 1956. – 596 с. – С. 110-115.

476. Макух Іван. На народній службі: спогади. – К.: Основні цінності, 2001. – 572 с.

477. Мочульський М. Из последних десятилетий жизни Ивана Франко // Иван Франко в воспоминаниях современников. – М.: Художественная литература, 1966. – 448 с. – С.192-208.

478. Олесницький Е. Сторінки з мого життя ч.1 (1860 – 1890). – Львів: Діло, 1935. – 252 с.

479. Олесницький Е. Картка з історії університетської молоді // Иван Франко у спогадах сучасників/ Упорядкували О.І.Дей та Н.П.Корнієнко. – Львів: Книжково-журнальне видання, 1956. – 596 с. – С. 116-123.

480. Охримович В. Причинки до біографії і характеристики Івана Франка // Иван Франко у спогадах сучасників/ Упорядкували О.І.Дей та Н.П.Корнієнко. – Львів: Книжково-журнальне видання, 1956. – 596 с. – С. 232-238.

481. Стефаник В. Про ясне минуле // Альманах українського студентського життя в Кракові. – Краків, 1931. – С. 9-11.

482. Трильовський К. З мого життя // Гей там на горі “Січ” іде! Пропам’ятна книга “Січей”. – Едмонтон, 1965. – 432 с. – С. 13-77.

483. Федорчук С. Спомини про Івана Франка // Иван Франко у спогадах сучасників/ Упорядкували О.І.Дей та Н.П.Корнієнко. – Львів: Книжково-журнальне видання, 1956. – 596 с. – С. 274-277.

484. Чайковський А. Мої спомини про Івана Франка // Чайковський А. Спогади. Листи. Дослідження: У 3 т. – Т. 1. – Львів: Видання Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. І.Франка, 2002. – 514 с. – С.181-189.

V. Періодичні видання:

485. Вечерниці. – 1862-1863.

486. Відгуки. – 1913.

487. Воля. – 1903, 1906.

488. Гайдамаки. – 1903, 1907.

489. Галичанинъ. – 1899, 1901, 1911.

490. Громадський голос. – 1906-1907, 1913, 1930.

491. Діло. – 1880-1882, 1888, 1889, 1892, 1900, 1905, 1908, 1911-1913, 1922.

492. Друг. – 1875-1876.
493. Живая мысль. – 1902-1905.
494. Живое слово. – 1899.
495. Зоря. – 1895.
496. Мета. – 1863, 1865.
497. Молода Україна. – 1900-1902, 1905.
498. Молода Україна. – 1910.
499. Народ. – 1890-1895.
500. Нива. – 1865.
501. Нова зоря. – 1938.
502. Нові шляхи. – 1930.
503. Новая жизнь. – 1908-1909.
504. Основа. – 1870-1872.
505. Правда. – 1867-1868, 1877.
506. Прикарпатская Русь. – 1910.
507. Рідна школа. – 1933, 1938.
508. Русалка. – 1866.
509. Слово. – 1861-1863, 1865, 1870-1871, 1877.
510. Студентський шлях. – 1931.
511. Товариш. – 1888.
512. Червоная Русь. – 1889-1890.
513. Шляхи. – 1913-1914.
514. Kurjer Lwowski. – 1907.
515. Słowo Polskie. – 1907.

VI. Монографії, статті, брошури та матеріали наукових конференцій:

516. Андрусак М. Нариси з історії галицького москвофільства. – Львів: В-ня Товариства “Просвіта”, 1935. – 80 с.
517. Андрухів І. Арсенич. П. Українські правники у національному відродженні Галичини: 1848 – 1939 рр. – Івано-Франківськ, 1996. – 80 с.

518. Андрухів І. Кость Левицький: сторінки життя. – Івано-Франківськ, 1995. – 64 с.
519. Андрухів І. Українські молодіжні товариства Галичини: 1861 – 1939 рр. (Короткий історичний нарис). – Івано-Франківськ, 1995. – 72 с.
520. Антін Крушельницький – письменник, публіцист, педагог. Матеріали до бібліографії та епістолярної спадщини. – Львів, 2002. – 296 с.
521. Антоневиць Н.И. Наше нынѣшнее положение. – Львовъ: Изъ Ставропигійской типогр., 1907. – 64 с.
522. Аркуша О. Олександр Барвінський. До 150-річчя від дня народження. – Львів: Інститут українознавства НАН України, 1997. – 34 с.
523. Аркуша О., Мудрий М. Русофільство в Галичині в середині ХІХ – на початку ХХ ст.: генеза, етапи розвитку, світогляд // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1999. Вип. 34. – С. 231-268.
524. Аркуша О. Русофільська орієнтація в Галичині в останній чверті ХІХ ст. // Третій міжнародний конгрес україністів 26 – 29 серпня 1996 р. Історія. – Ч. 1. – Харків, 1996. – С. 118-123.
525. Арсенич П. Родина Заклинських. – Івано-Франківськ, 1995. – 56 с.
526. Бандура О. Василь Стефаник. – Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1956. – 132 с
527. Басс І.І. Іван Франко. Біографія. – К.: Наукова думка, 1966. – 256 с.
528. Бегей І. Юліан Бачинський: соціал-демократ і державник. – К.: Основні цінності, 2001. – 256 с.
529. Білецький О.І., Басс І. І., Кисельов О.І. Іван Франко: життя і творчість. – К.: В-во АН УРСР, 1956. – 360 с.
530. Благий В. Відносини між українським та польським студентством Львова на початку ХХ ст. // Українсько-польські відносини в Галичині в ХХ ст. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21 – 22 листопада 1996 р.). – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – С. 98-102.
531. Благий В. Журнал “Шляхи” (1913-1914 рр.) та його вплив на консолідацію українського студентства в Галичині // Українська періодика:

історія і сучасність / Доп. та повід. четвертої Всеукр. наук.-теорет. конф. 19 – 20 грудня 1997 р.; За ред. М. Романюка. – Львів, 1997. – С. 68-71.

532. Благий В. Преса москвофільського студентства Галичини початку ХХ ст. // Українська періодика: історія і сучасність / Доп. та повід. п'ятої Всеукр. наук.-теорет. конф. 27 – 28 листопада 1998 р.; За ред. М. Романюка. – Львів, 1999. – С. 55-59.

533. Благий В. Студенти-медики Львівського університету на початку ХХ ст. (1900-1914 рр.) // Львів: місто – суспільство – культура: Збірник наукових праць. Т. 3 / За ред. М. Мудрого. [Вісник Львівського університету. Серія історична. Спеціальний випуск]. – Львів, 1999. – С. 409-420.

534. Благий В. Студентки Львівського університету в 1897-1914 роках // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1998. – Вип. 33. – С. 132-138.

535. Благий В. Студентство Львівської академії ветеринарії на початку ХХ ст. // Сучасні проблеми біології, ветеринарної медицини, зооінженерії та технологій продуктів тваринництва. Збірник статей Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 9-11 жовт. 1997 р.). – Львів, 1997. – С. 5-7.

536. Благий В. Товариства студенток Львівського університету на початку ХХ ст. // Наукові зошити історичного факультету Львівського державного університету імені Івана Франка. Збірник наукових праць. – Львів: ЛДУ ім. Івана Франка, 1999. – С. 117-121.

537. Благий В. Українська студентська преса Галичини (60-ті рр. ХІХ ст.-1914 р.): історико-бібліографічний огляд // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики / За ред. М. Романюка. — Львів, 1998. – Вип. 5. – С. 421-453.

538. Будзиновський В. Ішли діди на муки. – Львів. Укр. слово, 1995. – 82 с.

539. Бурачок Л.В. Осип Назарук: початок політичної діяльності (1904 – 1907 рр.) // Вісник Прикарпатського університету. Історія. Вип. ІІІ. – Івано-Франківськ, 2000. – С. 173-179.

540. В.Г. Справа українсько-руського університету у Львові // Літературно-науковий вісник. – 1899. – Т. 7. – Ч. ІІ. – С. 111-114.

541. В десяти роковини діла Мирослава Січинського 1908-1918. – Нью-Йорк, 1918. – 43 с.
542. Великочій В. Гаврилів Б. Дмитро Вітовський (1887-1919). Документальний нарис. – Івано-Франківськ, 1996. – 76 с.
543. Верхратський І. З первих літ народовців (1861 – 1866)// Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Т. 122. – Львів: Накладом НТШ, 1915. – С. 79-101.
544. Весь світ в українській справі. Події 12-го квітня 1908 року. – К.: Шляхи, 1908. – 188 с.
545. Возняк М.С. З життя і творчості Івана Франка. – К.: В-во АН УРСР, 1955. – 304 с.
546. В.Т. Теофіл Мелень // Ілюстрований народний календар товариства “Просвіта” 1916. Річник XXXIX. – 190 с. – С. 161-162.
547. Гнатюк В. Уваги на сучасні теми // Літературно-науковий вісник. – 1902. – Т. 17. – Ч. II. – С. 49-72.
548. Головацький І. Володимир Темницький та його рід. – Львів: Свічадо, 2002. – 272 с.
549. Гординський Я. До історії культурного і політичного життя в Галичині в 60-тих рр. XIX ст. – Львів: Накладом НТШ, 1917. – 264 (6) с.
550. Гошуляк І. Речник самостійної України // Київська старовина. – 1996. – № 2-3. – С. 83-89.
551. Грабовецький В. Нарис історії Прикарпаття. Гуцульщина у другій половині XIX – на початку XX ст. Том 8. – Івано-Франківськ, 1995. – 222 с.
552. Грицай О. Життя і діяльність Є.Коновальця до революції 1917 р. // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – 1020 с. – С. 17-44.
553. Грицак Я.Й. До генези ідеї політичної самостійності України // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Міжвузівський збірник наукових праць. – Вип. 1. – К: Наук. думка, 1992. – С. 119-143.

554. Грицак Я.Й. Трусевич С.М. Іван Франко і робітничий рух у Східній Галичині у 70 – 80-х роках ХІХ ст. // Іван Франко і світова культура. Матеріали міжнародного симпозиуму Юнеско (Львів, 11 – 15 вересня 1986 р.). – Кн. 1. – К, 1990. – С. 343-347.

555. Грицак. Я. “Молоді” радикали в суспільно-політичному житті Галичини // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Т. 222. Праці історико-філософської секції. – Львів, 1991. – С. 71-110.

556. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ – ХХ ст. – К.: Генеза, 1996. – 360 с.

557. Грицан А. Просвітня зоря Прикарпаття. – Івано-Франківськ: Сіверсія, 2001. – 180 с.

558. Г.Т. Сеціоністи у Празі // Нова зоря. – 1938. – 26 травня. – С. 4-5.

559. Гуйванюк М. Січовий рух у Галичині (1900 – 1914 рр.) (організаційна структура та кількісний вимір) // Краєзнавець Прикарпаття. – 2004. – № 3. – С. 16-17.

560. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ ст.: Нарис політичної історії. – К.: Либідь, 1993. – 288 с.

561. Гуцал П. Сидір Голубович: штрихи до політичного портрета // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В.Гнатюка. Серія: Історія. Вип. VIII. – Тернопіль, 1999. – С. 53-55.

562. Дей О.І. Іван Франко. Життя і діяльність. – К.: Дніпро, 1981. – 355 с.

563. Довгаль І. Вплив російської революції 1905 р. на розвиток революційного руху в Галичині. – К.: Держрелолітвидав УРСР, 1952. – 64 с.

564. До історії участі галицьких Русинів у слов'янському конгресі в Празі 1848 р. Подав І.Созанський // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Т. 72. – Львів: Накладом НТШ, 1906. – С. 112-121.

565. Доценко А. Українські громадсько-патріотичні об'єднання “Січ” і “Сокіл” // Українсько-польські відносини в Галичині в ХХ ст. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21-22 листопада 1996 р.). – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – С. 123-127.

566. Дужий М. Суспільна праця українського студентства // Студентський шлях. – 1931. – Ч. 3-4. – С. 57-61.
567. Дутчак І.Г. Боротьба за український університет у Львові (1899-1902 рр.) // Питання історії України. Збірник наукових статей. Чернівецький Державний університет ім. Ю.Федьковича. Кафедра історії України. – Т. 2. – Чернівці: Золоті литаври, 1998. – С. 61-69.
568. Жерноклеєв О. Національна ідея “Молодої України” (1900 – 1903) // Галичина: науково-просвітній краєзнавчий часопис. – 1997. – № 1. – С. 29-36.
569. Жерноклеєв О., Райківський І. Лідери західноукраїнської соціал-демократії. Політичні біографії. – К.: Основні цінності, 2004. – 283 с.
570. Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія в Галичині: нарис історії (1899 – 1918). – К.: Основні цінності, 2000. – 168 с.
571. Животко А. Історія української преси. – Мюнхен, 1989-90. – 334 с.
572. Житє і смерть Адама Коцка. – Львів: Наклад Дра Л.Бачинського, 1910. – 30 с.
573. За волю України. Історичний збірник УСС. В 540-ліття збройного виступу Українських Січових Стрільців проти Москви. 1914 – 1964. – Нью-Йорк: В-ня Головної управи УСС, 1967. – 608 с.
574. Заклинський М. Дмитро Вітовський. – Нью-Йорк: Червона калина, 1967. – 128 с.
575. Залізник М. Всеслов'янський з'їзд поступової академічної молодіжі // Літературно-науковий вісник. – 1908. – Т. 43. – С. 167-171.
576. Західно-Українська Народна Республіка. 1918 – 1923: історія/ Кер. авт. кол. О.Карпенко. – Івано-Франківськ: Сіверсія, 2001. – 628 с.
577. Зінкевич О. Студентські роки Євгена Коновальця // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен: В-ня фундації ім. Є.Коновальця, 1974. – С. 88-111.
578. Злупко С.М. М.П.Драгоманов і розвиток прогресивної суспільно-економічної думки в Галичині // Український історичний журнал. – 1966. – № 9. – С. 59-71.

579. Іванова Р.П. Михайло Драгоманов у суспільно-політичному русі Росії та України (II половина XIX ст.). – К.: В-во Київського університету, 1971. – 236 с.

580. Історичний очерк розвою Товариства “Дружний Лихвар”, опісля “Академічне Братство”, 1871 – 1885, з передмовою дра І.Франка // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Т. LV. – 1903. – Кн. V. – С. 1-26.

581. Іщенко В.Я. Селянський рух у Східній Галичині (1905 – 1907 рр.) // Український історичний журнал. – 1977. – № 1. – С. 97-102.

582. Калинович В.І. Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. – Львів: В-во Львівського у-ту, 1967. – 156 с.

583. Кармазіна М. Історик ідей Юліан Охромович // Віче. – 1996. – № 7. – С.131-140.

584. Качкан В.А. Українське народознавство в іменах. У 2 ч. – Ч. 1. – К: Либідь, 1994. – 336 с.

585. Качкан В.А. Українське народознавство в іменах. У 2 ч. – Ч. 2. – К.: Либідь, 1995. – 228 с.

586. Качкан В. Михайло Павлик: нарис життя і творчості. – К.: Дніпро, 1986. – 175 с.

587. Качкан В. Хай святиться ім'я твоє. Історія української літератури і культури в персоналіях(XIX – I пол. XX ст.). – Кн. 4. – Івано-Франківськ: Сіверсія, 2000. – 368 с.

588. Качкан В. Хай святиться ім'я твоє. Українознавство та пресологія (XIX – I пол. XX ст.). – Кн. 3. – Львів: Фенікс, 1998. – 368 с.

589. Качмар В. Деякі штрихи боротьби наддніпрянців – студентів Львівського університету за його український характер на початку XX ст. // Наукові зошити історичного факультету Львівського державного університету імені Івана Франка. Збірник наукових праць. – Львів: ЛДУ ім. Івана Франка, 1999. – Вип. 2. – С. 114-116.

590. Качмар В. За український університет у Львові. Ідея національної вищої школи у суспільно-політичному житті галицьких українців (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). – Львів, 1999. – 118 с.

591. Качмар В. Питання про створення українського університету у Львові в австрійському парламенті на початку ХХ ст. // Львів: Місто – суспільство – культура: Збірник наукових праць/ за ред. М.Мудрого. – Львів: ЛДУ ім. І.Франка, 1999. – С. 421-430.

592. Качмар В. Справа українського університету на тлі польсько-українських суперечностей у Галичині 1901-1908 рр. // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 2002. – Вип. 52. – С. 47-58.

593. Качмар В. Суспільно-політичне відлуння сецесії українських студентів з Львівського університету в грудні 1901 р. // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів: ЛДУ ім. І.Франка, 1999. – Вип. 34. – С. 289-299.

594. Кобута Л. Володимир Левинський: ще раз про ідейно-політичне обличчя забутого діяча // Галичина: науково-просвітній краєзнавчий часопис. – 2002. – № 8. – С. 204-208.

595. Ковалюк Р. “Академічна громада” і проблема українського університету у Львові // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету ім. І.Франка. Вип. 6-7. Львів, 2002. – С. 260-272.

596. Ковалюк Р. “Ватра” академії. – Львів: Світ, 1999. – 104 с.

597. Ковалюк Р. Зростання національної свідомості українських студентів Львівської політехніки ХІХ ст. // Народознавчі зошити/ НАН України, Інститут народознавства № 2. Львів, 2001. – С.291-296.

598. Ковалюк Р. Зростання організованості українських студентів Галичини 70-их рр. ХІХ ст. (за матеріалами відділу рукописів та рідкісної книги) // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В.Стефаника НАН України. Вип. 11. Львів, 2002. – С.79-101.

599. Ковалюк Р. “Молода Русь” – ідейне об'єднання українських студентів Галичини (за матеріалами періодичних видань 60-их рр. ХІХ ст.) // Українська

періодика: історія і сучасність/ Науково-дослідний центр періодики ЛНБ ім. В.Стефаника НАНУ. Львів, 2002. – С. 201-210.

600. Ковалюк Р. Національний рух студентів Львівської політехніки (друга половина XIX - перша половина XX ст.). – Львів: Національний університет “Львівська політехніка”, 2002. – 200 с.

601. Ковалюк Р. Національно-патріотичний рух студентської молоді Галичини в 1900-1914 рр. // Галичина: науково-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ. – 2002. – № 6. – С. 35-46.

602. Ковалюк Р. Національно-патріотичний студентський рух Львівської академії ветеринарної медицини (кін XIX ст. – серед. 40-х рр. XX ст.) // Науковий вісник Львівської державної ветеринарної медицини ім. С.З.Гжицького. Вип. 3 (Ч. 2). Львів, 1999. – С.8-10.

603. Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях XIX – XX ст. – Львів: Ін-т. українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2001. – 420 с.

604. Кордуба М. Історія “Січі” // Січ 1868 – 1898: Альманах в пам'ять 30-х роковин оснований товариства “Січ” у Відні. – Львів, 1898. – С. 5-24.

605. Кравець М.М. До питання про Русько-українську радикальну партію у Східній Галичині в 90-х роках XIX ст. // З історії західноукраїнських земель. Вип. 3. – К.: В-во АН УРСР, 1957. – С. 124-140.

606. Кравець М.М. Масові робітничі виступи у Східній Галичині на початку XX ст. (1901 – 1914 роки) // З історії західноукраїнських земель. Вип. 5. – К.: В-во АН УРСР, 1960. – С. 113-135.

607. Кравець М.М. Початок робітничого руху в Східній Галичині // З історії західноукраїнських земель. Вип. 3. – К.: В-во АН УРСР, 1957. – С. 23-59.

608. Кресіна І. Свідомість і воля – основа нації // Розбудова держави. – 1998. – № ½. – С. 85-92.

609. Кугутяк М. Боротьба за український університет була боротьбою за державність // Галичина. – 1992. – 15 вересня. – С. 6.

610. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX – 1939 р.). – Івано-Франківськ, 1993. – 200 с.
611. Кугутяк М. Історія української націонал-демократії (1918 – 1929). – Т. 1. – Київ – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – 536 с.
612. Кугутяк М. Проблема українського університету в суспільно-політичному русі Східної Галичини (1848 – 1918) // Науковий збірник Українського Вільного Університету. Матеріали конференції “Український Вільний Університет з минулого в майбутнє. До 70-річчя з часу заснування”. – Львів, 13 – 14 лютого 1992 р. – Мюнхен – Львів, 1993. – С. 16-20.
613. Кугутяк М. Радикальна партія у Східній Галичині // Український історичний журнал. – 1990. – № 10. – С. 55-63.
614. Кузеля З. Історія віденської “Січі” // “Січ”. Альманах в пам’ять 40-х роковин оснований товариства “Січ” у Відні. – Львів, 1908. – С. 465-485.
615. Кухар Р. Віденська “Січ”. Історія Українського Академічного Товариства “Січ” у Відні (1868 – 1947). – К.: Кобза, 1994. – 188 с.
616. Левинський В. Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичині. – К., 1914. – 118 с.
617. Леник В. Українська організована молодь (молодечі організації від початків до 1914 р.). – Мюнхен-Львів, 1994. – 181 с.
618. Литвин М.Р., Науменко К.Є. Історія галицького стрілецтва. – Львів: Каменярь, 1991, – 200 с.
619. Литвин М. Українсько-польська війна 1918 – 1919 рр. – Львів: Інститут українознавства НАНУ; Інститут Центрально-Східної Європи, 1998. – 488 с.
620. Лімницький М. Галицька молодь 60-х років XIX в. і Шевченко // Рідна школа. – 1933. – Ч. 5. – С. 69-70.
621. Лозинський М. Акт 12 квітня 1908 р. Збірка статей. – Львів: Наклад автора, 1909. – 199 с.

622. Лозинський М. Михайло Павлик. Його життя та діяльність. З приводу дволітньої річниці смерті в дні 26 січня // Вісник Союзу визволення України. – 1917. – Ч. 136. – 14 лютого. – С. 83-86.

623. Луцик Р.Я. Журнали галицко-русскаго студенчества (историко-библиографический очерк)// Вешнія воды. Сборникъ статей посвящённыхъ шестидесятилетию общества русскихъ студентовъ “Другъ” (“Академический кружокъ”). 1871 – 1931. – Львовъ, 1932. – С. 72-119.

624. Маковой О. Історія одної студентської громади. – Львів, 1912. – 30 с.

625. Марчук В. “Люд – се наша сила., его добро – се наша будучність” (початок доби митрополита Андрея Шептицького) // Галичина: науково-просвітній краєзнавчий часопис. – 2002. – № 8. – С. 47-53.

626. Михальський Ю. Польська суспільність та українське питання у Галичині у період сеймових виборів 1908 р. – Львів: Каменяр, 1997. – 46 с.

627. Михальський Ю. Польські політичні партії та українське питання в Галичині на початку ХХ століття (1902 – 1914). – Львів: Каменяр, 2002. – 166 с.

628. Мірчук П. Євген Коновалець (У 20-річчя смерті). – Торонто: Ліга Визволення України, 1958. – 108 с.

629. Мончаловский О.А. Главные основы русской народности. – Львовъ: Типографія Ставропигийскаго Института, 1904. – 22 с.

630. Мончаловский О.А. Литературное и политическое украинофильство. Отпечатка изъ “Галичанина”. – Львовъ: Типографія Ставропигийскаго Института, 1889. – 192 с.

631. М.С. Тайна громада молоді у Станіславові// Рідна школа. – 1933. – Ч. 6. – С. 88-90.

632. Мудрий В. Змагання за українські університети у Галичині. – Львів – Нью-Йорк, 1999. – 194 с.

633. Мудрий М. Галицькі народовці в 60-х рр. ХІХ ст.: спроба модернізації української національної ідеї // Альманах Молода нація. – 1996. – № 3. – С. 213-219.

634. Мудрий М. Національно-політична орієнтація в українському суспільстві Галичини австрійського періоду у висвітленні сучасної істореографії // Вісник Львівського університету. Серія історична. 2003. Вип. 37/1. – С. 465-500.

635. Назарук О., Охримович О. Хроніка руху української академічної молоді від 1861 р. до 1908 // “Січ”. Альманах в пам’ять 40-х роковин оснований товариства “Січ” у Відні. Зібрали і видали др. З.Кузеля і М.Чайківський. – Львів, 1908. – С. 387-435.

636. Н.М. До історії січово-стрілецького руху // Визвольний шлях. – 1975. – Кн. 7-8. – С. 849-852.

637. Огородник Т. Володимир Старосольський – публіцист, редактор, видавець // Українська періодика: історія та сучасність / Доп. та повід. Шостої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції 11 – 13 травня 2000 р.: За ред. М.М.Романюка. – Львів, 2000. – С. 485-489.

638. Окаринський В. Вплив українського пласту на генезу стрілецького руху // Пам’ять століть. – 2000. – № 5. – С. 108-116.

639. Олесницький Е. З перед четвертини століття (Коротка з історії молодіжи університетської) // Літературно-науковий вісник. – 1904. – Т. 27. – С. 125-132.

640. Павко А.І. Посилення впливу політичних партій Східної Галичини на громадське життя краю в 1900 – 1907 рр. // Український історичний журнал. – 2002. – № 5. – С. 63-79.

641. Петрицький М. Три винувники замаху Січинського. – Львів: Накладом М.Петрицького, 1908. – 30 с.

642. Погребеник Ф. Крізь тюрми і табори // Визвольний шлях. – 1997. – Кн. 7. – С. 861-866.

643. Погребеник Ф. Левко Бачинський. – Коломия: Вік, 1994. – 32 с.

644. Погребеник Ф. Лесь Мартович. Життя і творчість. – К.: Дніпро, 1971. – 196 с.

645. Подолянко Б. Фантастична втеча Мирослава Січинського // Перевал. – 1993. – № 2. – С. 15-35.

646. Райківський І. Українське національне відродження кінця XVIII – початку XX ст. // Галичина: науково-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2000. – № 4. – С. 25-48.

647. Ревакович Т. З початків ширення поезій Шевченка в Галичині // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Т. 126-127. – Львів: Накладом НТШ, 1918. – С. 259-261.

648. Ревакович Т. Переписка письменників 1860-тих років в Галичині // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Т. 117-118. – Львів: Накладом НТШ, 1913. – С. 269-286.

649. Реєнт О.П., Лисенко О.Є. Українська національна ідея і християнство. – К.: Богдана, 1997. – 113 с.

650. Романюк М.М., Галушко М.В. Українські часописи Львова 1848 – 1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. – Т.1. 1848 – 1900 рр. – Львів: Світ, 2001. – 744 с.

651. Ріпецький С. Українське Січове Стрілецтво. Визвольна ідея і збройний чин. – Нью-Йорк: Червона калина, 1956. – 360 с.

652. Савчук Б.П. Студентство в боротьбі за український університет у Львові (1919-1925 рр.) // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Вип. II. – Івано-Франківськ: Плай, 1999. – С. 101-111.

653. Селецький І. Просвітньо-організаційна діяльність Є.Коновальця в студентські роки // Наукові записки Львівського історичного музею. Вип. IV. – Ч. 2. – Львів: Логос, 1995. – С. 49-73.

654. Семчишин М. Тисяча років української культури. – К.: Фенікс, 1993. – 550 с.

655. Серета О. Громади ранніх народовців у Східній Галичині (60-і роки XIX ст.) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. Вип. 9. – С. 378-392.

656. Серета О. Національна свідомість і політична програма ранніх народовців у Східній Галичині (1861 – 1867) // Вісник Львівського університету. Серія історична. 1999. Вип. 34. – С. 199-214.

657. Серета О. Питання української національної ідентичності у громадсько-політичному житті Галичини в 1860 – 1867 роках // Третій міжнародний конгрес українців. 26 – 29 серпня 1996 р. Історія. – Ч. 1. – Харків, 1996. – С. 112-118.

658. Скакун О.Ф. До 90-річчя від дня народження В.П.Левинського // Український історичний журнал. – 1970. – № 7. – С. 116-118.

659. Старосольський Ю. Молода Україна// Володимир Старосольський 1878 – 1942 // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Т. 210. – Історично-філософська секція. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1991. – С. 44-51.

660. Стахів М. На переломі. Коротка історія українського політичного руху в новіших часах. – Ч. III. – Львів: Самоосвіта, 1938. – 50 с.

661. Стахів М. На хвилях революції. – Ч. 2. – Львів: Накладом “Самоосвіти”, 1938. – 64 с.

662. Стахів М. Пробудження народних мас. Істрія українського політичного руху. – Ч. IV. – Львів: Самоосвіта, 1939. – 80 с.

663. Стахів М. Проти хвиль. Історичний розвиток українського соціалістичного руху на західних українських землях. – Львів: Накладом Сеймового клубу УСРП, 1934. – 136 с.

664. Стефанік В. Моє слово. Новели, оповідання, автобіографічні та критичні матеріали, витяги з листів. – К.: Веселка, 2000. – 320 с.

665. Стинська В.В. Львівський університет на початку ХХ століття – осередок наукового та політичного життя студентства // Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2001. Вип. IV-V. – С. 199-203.

666. Студинський К. До історії зв'язків Куліша з Галичанами в р. 1869 – 70. // Україна. – 1927. – Кн. 1-2. – С. 76-93.

667. Студинський К. Епізоди боротьби за українство в 1863 р. – Львів. – С. 499-523.

668. Студинський К. Слідами Куліша // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Т. 148. – Львів: З друкарні НТШ, 1928. – 66 с.

669. Сухий О. Галичина між Сходом і Заходом. Нариси історії XIX – початку XX ст. Львів: Національний університет ім. І.Франка і Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 1999. – 226 с.

670. Темницький В. Сецесія з львівського університету // “Січ”. Альманах в пам'ять 40-вих роковин основання товариства “Січ” у Відні. – Львів, 1908. – С. 444-457.

671. Темницький В. Українські Січові Стрільці. – Відень: Виданє Союзу Визволення України, 1915. – 40 с

672. Темницький В. Часопись “Молода Україна” // “Січ”. Альманах в пам'ять 40-вих роковин основання товариства “Січ” у Відні. – Львів, 1908. – С. 436-443.

673. Терлецький О. Галицько-руське письменство 1848 – 1865 рр. Недокінчена праця. – Львів, 1903. – 146 с.

674. Трильовський К. Деяко про вагу січового руху // Календар Українського Народного Союзу на 1929 р. – С. 94-97.

675. Трусевич С.М. Суспільно-політичний рух у Східній Галичині в 50 – 70-х рр. XIX ст. – К.: Наукова думка, 1978 – 168 с.

676. Турій О. Галицькі русини між москвофільством і українством (до питання про так зване “старорусинство”) // Третій міжнародний конгрес українців 26 – 29 серпня 1996 р. Історія. – Ч. 1. – Харків, 1996. – С. 106-112.

677. Українські часописи Львова 1848 – 1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. – Т. 2. 1901 – 1919. – Львів, 2002. – 692 с.

678. Українці в Галичині під Австрійським пануванням // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. В. 2 т. – Т. 1. – К.: Основа, 1994. – С. 413-450.

679. У роковини. Українське студентство в минулому і сучасному. – Wien: ЦеСУС, 1938. – 32 с.

680. Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 48. Листи (1874 – 1885). – К.: Наук. думка, 1986. – 768 с.

681. Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 49. Листи (1886 – 1894). – К.: Наук. думка, 1986. – 812. с.

682. Франко І. Молода Україна. Провідні ідеї і епізоди. – Львів: Накладом Українсько-руської Видавничої спілки, 1910. – 151 (2) с.
683. Франко І. Щирість тону і щирість переконань // Літературно-науковий вісник. – 1905. – Т. 30. – Кн. 5. – С. 101-112.
684. Хиляк А.Е. Идеология и развитие общественно-национальной мысли галицко-русского студенчества // Вешня вода. Сборник статей посвящённых шестидесятилетию общества русских студентов “Друг” (“Академический кружок”). 1871 – 1931. – Львовъ, 1932. – С. 36-54.
685. Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 – 1890). – К: Основні цінності, 2002. – 328 с.
686. Хто убив Коцка? (Розвідка на підставі судових документів). – Львів: Накладом В.Гірняка, 1911. – 48 с.
687. Чорновол І.П. О.Барвінський та І.Франко в контексті політики “нової ери” // Проблеми історії України XIX – XX ст. – Вип. VI. – К.: Інститут історії України НАН, 2003. – С. 180-192.
688. Чорновол І. Польсько-українська угода 1890 – 1894 рр. – Львів: Львівська академія мистецтва, 2000. – 247 с.
689. Чорновол І. Українська фракція Галицького крайового сейму. 1861 – 1901 (нарис з історії українського парламентаризму). – Львів: Ін-т українознавства ім. І.Крип’якевича НАН України, 2002. – 288 с.
690. Шаповал Ю. Невідомі сторінки з біографії Ю.Бачинського // Історія України. – 2000. – № 14. – С. 5-7.
691. Шах С. Молодість Є.Коновальця // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – 1020 с. – С. 45-87.
692. Якимович Б. Український таємний університет у Львові і Український Вільний Університет: до питання генези // Науковий збірник Українського Вільного Університету. Матеріали конференції “Український Вільний Університет з минулого в майбутнє. До 70-річчя з часу заснування”. – Львів, 13 – 14 лютого 1992 р. – Мюнхен – Львів, 1993. – С. 21-26.

693. Янишин Б.М. Політичне товариство “Народна рада”: організаційні заходи та політична програма (1885 – 1888 рр.) // Проблеми історії України XIX – XX ст. – Вип. VI. – К.: Інститут історії України НАН, 2003. – С. 214-225.

694. Янишин Б.М. Проблеми історії галицьких народовців останньої третини XIX ст. в сучасній історіографії // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. Вип. 2. – Київ: Інститут історії України НАН, 2001. – С. 5-17.

695. Янів В. Українська студентська преса // Визвольний шлях. – 1978. – Кн. 12. – С. 1407-1421.

696. Hornowa E. Ukraiński obóz postępowy i jego współpraca z polską lewicą społeczną w Galicji 1876 – 1855. – Wrocław – Warszawa – Kraków. – 1988. – 164 s.

697. Naydus W. Szkice z historii Galicji. – T. 1 Galicja w latach 1900-1904. – Warszawa: Książka i Wiedza, 1958. – 410 s.

698. Trylowski C. Nacjonalny ruch Rusinów a Sicze. – Kraków, 1905. – 44 s.

VII. Підручники, посібники та довідкова література:

699. Велика історія України (До 1923 р. опрацювали проф. І.Крип'якевич, ред. М.Голубець, до 1948 р. доповнив проф. Д.Дорошенко, праісторію проф. Я.Пастернак). – Львів – Вінніпег: Видав І.Тиктор, 1948. – 968 с.

700. Верига В. Нариси з історії України (кінець XVIII – початок XX ст.). – Львів: Світ, 1996. – 448 с.

701. Грицак Я.Й. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст. – К.: Генеза, 1996. – 360 с.

702. Грушевський М.С. Очерк истории украинского народа. – К.: Лыбидь, 1990. – 400 с.

703. Драгоманов М. // Історія України в особах XIX – XX ст. / І.Войцехівська (Кер. авт. кол.), В.Абліцов, О.Божко та ін. – К.: Україна, 1995. – С. 101-107.

704. Зашкільняк Л.О., Крикун М.Г. Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів. – Львів: Львівський Національний університет ім. І.Франка, 2002. – 752 с.

705. Історія України/ Відп. Ред. Ю.Сливка; керівник авт. Кол. Ю.Зайцев. – Вид. 4-те. – Львів: Світ, 2003. – 520 с.
706. Літературно-науковий вісник. Показчик змісту. Т. 1 – 109 (1898 – 1932) / Укл. Б.Ясінський. – Київ – Нью-Йорк: Смолоскип, 2000. – 242 с.
707. На зламі століть (кінець XIX – 1917 р.) / Ю.А.Левенець (кер.), Л.П.Нагорна, М.С.Кармазіна // Політична історія України. XX ст.: У 6 т. / Редкол.: І.Ф.Курас (голова). – Т. 1. – К.: Генеза, 2002. – 424 с.
708. Нарис з історії суспільних рухів і політичних партій в Україні (XIX – XX ст.) / За заг. ред. Я.Й. Малика. Навчальний посібник. – Львів: Світ, 2001. – 296 с.
709. Русь // Енциклопедія українознавства. – Т. 7. – Львів.: НТШ, 1998. – С. 2652.
710. Сарбей В.Г. Національне відродження України // Україна крізь віки. – Т. 9. – К.: Видавничий дім Альтернатива, 1999. – 336 с.
711. Субтельний О. Україна: історія / Пер. з англ. І.Шевчука; Вст. ст. С.В.Кульчицького. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 1993. – 720 с.
712. Янів В. Студентство // Енциклопедія українознавства. Загальна частина. Перевидання в Україні. – К, 1995. – С. 960-965.

VIII. Автореферати дисертацій:

713. Благий В.Б. Студентство Львівського університету в 1900-1914 роках: історико-соціологічний аспект. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук / 07.00.01 – Історія України. – Львів, 2003. – 20 с.
714. Гуйванюк М.Р. Січовий рух у Галичині й на Буковині (1900 – 1914 рр.). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук / 07.00.01 – Історія України. – Чернівці, 2002. – 20 с.
715. Качмар В.М. Проблема українського університету у Львові в кінці XIX - на початку XX ст.: суспільно-політичний аспект. Автореферат дисертації на

здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук / 07.00.01 – Історія України. – Львів, 1999. – 20 с.

716. Ковалюк Р.Т. Український студентський рух на західних землях ХІХ – ХХ ст. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук / 07.00.01 – Історія України. – Львів, 2003. – 32 с.

717. Марчук В.В. Українська греко-католицька церква у суспільному житті України ХХ ст. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук / 07.00.01 – Історія України. – Чернівці, 2004. – 36 с.

718. Павко А.І. Становлення та діяльність політичних партій і організацій в Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук / 07.00.01 – Історія України. – Донецьк, 2001. – 44 с.

719. Сухий О. М. Російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців ХІХ – початку ХХ ст. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук / 07.00.01 – Історія України. – Львів, 2004 – 33 с.

720. Чорновол І.П. Польсько-українська угода 1890 – 1894 рр.: генеза, перебіг подій, наслідки. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук / 07.00.01 – Історія України. – Львів, 1995. – 22 с.

721. Янишин Б.М. Народовський рух у Галичині як суспільно-політична течія (70 – 80-ті рр. ХІХ ст.). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук / 07.00.01 – Історія України. – К., 2003. – 24 с.